د افغان او انګرېز
دوهمه جګړه

ليکونکي: پوهاند حسن کاکړ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زه د هندوستان كوم راجا نه یم، چې هغه تر سره كړم .))[30] امیر ته د دې وینا نسبت وركول د هغه د رقیب سردار ولي محمد خان له قوله، ښایي شك رامنځ ته كړي؛ خو سردار یحیا خان حتا د بریتانوي وكیل په حضور كې د جولای پر لسمه په یوه دربار كې دا په ډاګه كړې وه، چې ((د هندوستان راجه ګان او پاچاهان، چې د هغوی سیمه د برتانیې د قلمرو په مركز كې قرار لري، دا واك لري، چې په خپله خوښه څوك وستایي او څوك سپك كړي . دلته په افغانستان كې موږ ځنګه د معاهدې دویمه ماده ذكر كړو .))[31]

له دې اختلاف نه وروسته د امیر په سلوك كې د معاهدې د منلو او د هغې له عملي كولو نه څرګندېږي، چې امیر اصلاً د هغې د عملي كولو توان او قدرت، د هغه مخالفت پر وړاندې چې له ده سره ښوول كېده، نه درلوده . او د افغان مشرانو پر وینا د امیر له دې كمزورۍ نه حتا((برتانوي چارواكي هم خبر وو .))[32] او ځنګه چې امیر قاطع او ځواكمن شخصیت نه درلود، له هغه نه عاجز و، چې په پوره زړورتیا سره په ښكاره توګه یوه لار غوره كړي او پر هغې په پوره ځواك او كلك ایمان سره عمل وكړي. په دې اساس امیرد پېښو د انكشاف په تمه پاته شو . د دې پر ځای چې پر او ضاع او شرایطو اغېزه وشیندي، پخپله د هغه پلوی شو او هیله من و، چې ښایي د عامه مخالفتونو له مخې د ده د دغې معاهدې د موادو په اړه ((سفیر له وېرې پخپله خوښه ښار پرېږدي؛ مګر هغه (امیر) هیله من و ، دا فشار د خپلواكو قبایلو له خوا وارد شي، نه د هغه د خپل لښكر له خوا .))[33] په كابل كې عمومي نظر هم همداسې و او د واترفیلد په وینا ((دلته هم عمومي نظر داسې دی، چې خپل پلاوي ته نجات وركړي؛ خو اوس چې پېښه دا ډول شوې، متاسف دی . هغه نه خلك په واك كې لري او نه لښكر او ښایي اړ شي خپل ځان د هغوی په سر كې راولي او دا به د هغه د ساتنې یواځېنی چانس وي ...)) ځكه چې ((د خلكو عمومي غوښتنه دا ده، چې پاما (انګرېزان) مخالف وكړي .))[34] خو امیر دا هیله او قدرت هم بایلی و او په داسې حال كې، چې پلار یې د وروستي مقاومت په هیله له تزاري روسیې څخه د مرستې په تمه له یرغلګرو ځواكونو نه تېښته وكړه، امیر یعقوب خان پخپله یرغلګرو ځاكواكونو ته پناه ورووړه او له هغوی څخه یې د ناامنیو په له منځه وړلو كې مرسته وغوښته .

<u>دویم تېری :</u>

لیتن د كوګناري او د هغه د ملګرو د مرګ د خبر په اورېدلو سره، هغه خوشحالي او بریالیتوب، چې د ګندمك د تړون په پایله كې په برخه شوی و، له لاسه وركړ او د دسمبر پر څلورمه یې پر كابل د پوځونو د مارش امر صادر كړ . رابرتس هغه مهال په سملة كې و په ۲۴ ساعتونو كې كرم ته ورسېد او هلته له پیوار غاښي (كوتل) څخه له پوځ سره، چې شمېر یې د ۶۰۰۰ او ۷۰۰۰ وسله والو ترمنځ و، د كابل په لور روان شو . په كندهار كې ستیورات ته لارښوونه وشوه . هغه ښار چې تاكل شوې وه خالي كړي، بېرته د پخواپه څېر په خپل اشغال كې ولري . د خیبر مقیمه قوه تقویه شوه او زیات احتیاطي پوځونه شا ته آماده شول .

په عین حال كې لیتن امیر ته خبر وركړ، چې ((د برتانیې یو قوي پوځ به له شترګردن څخه د هغه مرستې ته په ډېره چټكۍ سره ورشي او د هغه د پرمختګ لپاره به هر څه، چې په وس او توان كې وي، دریغ نه كړي .))[35] په هغه لیكونو كې چې هماغه ورځ یې د برتانیې صدراعظم ته ولیږل، څرګنده كړه، چې ((د سیاست هغه شبكه، چې په څومره دقت او حوصلې سره جوړه شوې وه، په څومره بې پروایۍ له منځه لاړه ...)) اوس به اړ اوسو، چې د افغانستان د جوړښت تل پاته تجزیه په لاس كې واخلو، چې زموږ موخه د هغه استحكام و...سره له دې هم هغه نوې او ښایي پراخه شوې هڅې، چې اوس پر موږ تحمیل شوې؛ په هغه صروت كې، چې په سمه توګه تعقیب شي، بله پایله نه شي درلودلای؛ خو پرته له سند نه تر آمو پورې د برتانیې د بلامنازعې كلك او لوړ، له استقرار څخه... او دا د هغه دهبواد(كوګناري) دنده ده، چې د هغه د مرګ غچ دې

---

[30] - پخوانی یاد شوی راپور ،651.مخ
[31] - ایضاً
[32] - رابرتس ته افغان مشران، در رابرتس به لایل، ۳۰ دسمبر 1879 ، م ض س س هـ ، ج 24 ، 624مخ .
[33]- د علی حسن خان قزلباش پخوانی یاده شوه وینا ، 720 مخ.
[34] - واتر فیلد، ۱۴ سپتمبر ۱۸۷۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴توك، 721 مخ.
[35]- بالفور ، ص ۳۵۸ ــ ۳۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر او رابرټس ترمنځ اړیکې (مراودت) :

امیر د کوګناري د وژني پر لومړۍ او دویمه ورځ د رابرټس په نامه دوه مکتوبونه کرم ته ولیږل او په دویم هغه کې یې د پېښې له شرحې وروسته څرګنده کړه، چې ((زه له خدای وروسته د حکومت د ساتنې لپاره ستا مرستې اوسلا (مشورې) ته په تمه یم . زما صمیمي دوسته زما پر موخه په ښه توګه ورسېږې . ما په دې بد چانس سره خپل صمیمي دوست، سفیر او خپل سلطنت له لاسه ورکړ .)) [37] له دې نه وروسته په یوه ځانګړې ګرنې (شفاهي) پیغام کې چې د خپل یوه نوکر په واسطه یې رابرټس ته واستاوه د هند له حکومت نه مشوره وغوښتله . [38] په عین حال کې امیر د ځینو راپورنو له مخې د ځینو نظامي قطعو په لېږدولو لاس پورې کړ. زرمت، ګردېز،سپېګه یې په سوارو او پیاده قطعو پیاوړې کړې، څو د هغې سیمې غلجي او منګل د انګرېزانو د پرمختګ پر وړاندې چمتو کړي . ویل کېږي چې امیر په دې فرصت کې خپل باور د انګرېزانو پر وړاندې له لاسه ورکړی و او په فعاله توګه یې د خپلو خلکو په جلب او ملاتړ لاس پورې کاوه [39] همدارنګه ویل کېږي امیر د مهمندو خلك، چې ماماخېل یې وو، د انګرېزانو پر وړاندې مقابلې ته راوبلل. له بله پلوه رابرټس د سپټمبر پر ۱۳ مه امیر ته د یوه لیك په ترڅ کې څرګنده کړه، چې حتا په مرکز کې یې هم قدرت بایللی دی ((دبرتانیې پوځ ستاسې جلالتماب د قدرت د ملاتړ په موخه افغانستان ته درځي او ستاسې جلالتماب څخه هیله کېږي، چې یو باصلاحیته استازی د لیدنې کتنې په موخه دلته راولېږئ .)) [40] رابرټس د سپټمبر پر ۱۶ مه په پارسي ژبه د یوې اعلامیې په ترڅ کې د افغانستان خلکو ته اعلام وکړ، څنګه چې د امیر واك او قدرت کمزوری شوی ((... د برتانیې پوځ له وژونکیو (قاتلانو) څخه د غچ اخیستنې په موخه او همدارنګه د معاهدې د موادو د استحکام لپاره ګام پورته کوي . برتانوي پوځونه په دې موخه افغانستان ته ننوځي، چې د ولاحضرت شاهي واك (قدرت) ته قوت ورکړي، چې نوموړی ولاحضرت له

دغه قدرت څخه، د برتانیې له حکومت سره د دوستۍ د دوام لپاره ګټه واخلي . د برتانیې پوځ به پرته له هغو کسانو څخه چې د سفارت د غړیو په وژنه کې یې لاس درلود، نه چاته سزا ورکړي او نه به یې زخمي کړي .)) [41]

له هغه وروسته نور په افغانستان کې د نظامي لېږدونو خبره وا نه ورېدل شوه او امیر یو پلاوی (مستوفي حبیب الله وردګ او د بهرنیو چارو وزیر شاه محمد) له رابرټس سره د کتنې _ لیدنې په موخه ولېږه، چې د دسمبر پر ۱۳ مه د کرم علي خېلو ته ورسېد . مستوفي له رابرټس نه وغوښتل، چې خپل وړاندې تګ (پرمختګ) د یو څه وخت لپاره وځنډوي او امیر ته اجازه ورکړي، چې د پېښې مرتکبینو ته سزا ورکړي او خپل واك (قدرت) دخپل پلار د وخت د پوځ په ترخیضولو او یوه نوي پوځ پر جوړولو د دویم ځل لپاره پر پښو ودروي . مستوفي وویل، څرنګه چې ((یاغي پوځ له ټول قومونو څخه جوړ دی؛ که د برتانیې پوځونه هغه له منځه وړي او د مقابلې په صورت کې همداسې وکړي، ښایي ټول هېواد یو موټی شي او د برتانیې او امیر پر وړاندې پاڅون وکړي .)) هغه زیاته کړه، چې یاغي پوځ ((په غالب احتمال سره دلته او هلته تیت شي او ښایي ټول هېوادوال پاڅون ته اړ باسي... او امیر په هر حال تیار دی، چې د برتانیې د حکومت پر خوښه کار وکړي.)) رابرټس په داسې حال کې، چې د امیر له دې توصیې نه منه وکړه، له مستوفي یې وغوښتل، چې که نور څه ویل غواړئ !؟ هغه یې په ځواب کې وویل ((خو که د برتانیې پوځ غواړي د کابل خواته مخه وکړي، یو څه باید ووایم، پرېږده چې دا پوځ په دومره قدرت سره وخوځېږي، چې د شرارت ټولې هیلې له منځه یوسي او په ټول

---

[36] _ لیتن سیکیفیلد ته، ۴ سپتمبر ۱۸۷۹، بالفور کې، ۳۵۸ – ۳۶۰ مخونه.

[37] ـ امیر رابرتس ته ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۴۸۴ مخ .

[38] ـ لیتن کرین بروك ته، ۵ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۴۴۴مخ.

[39] ـ ایضاً ، ۴۴۴ مخ.

[40] ـ رابرتس امیر ته، ۱۲ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك ، ۷۱۷مخ .

[41] ـ له علي خیل څخه صادره شوې اعلامیه، ۱۶ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۶۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه چې کابل ته د پرمختګ لپاره د رابرټس عزم پیاوړی شو ، په کابل کې د انګرېز د خپلولو او باور لپاره د امیر یعقوب خان او ((کوګناري زیو)) تر منځ یو ډول سیالي پیل شوه . لومړی سردار ولي محمد خان له سردار عبدالله خان او نورو سردارانو سره په زرغون ښار کې له رابرټس سره یوځای شول . ځنګه چې امیر له هغه نه خبر شو، د امیر دوست محمد خان غوندې، چې له دې نه ځلوېښنت کاله وړاندې، په داسې حال کې چې د کابل ګاونډ ډېری خلك له دوښمن سره په جګړو کې ښکېل وو، په ناڅاپي توګه د مکناټن پر وړاندې راڅرګند شو ((په پټه توګه یې کابل پرېښود، په خوښۍ او بېړه سره لاړ، پرته له دې چې کومه خیمه یې له ځان سره وړې وي.)) [44] ځنګه چې امیر د سپتمبر پر ۲۵ مه د جنرال بیکر په کامپ کې ځای پر ځای شو، په واقعیت کې نور امیر نه و . سره له دې هم هغه غلجیان او د پوځ صاحب مصبان له یرغلګر پوځ سره د مقابلې له فکر څخه منع کړل، چې خلك هغه پر ځای راوړي او انګرېزانو ته یې د لېږد رالېږد وسایلو او اذوقه د مرستې ژمنه وکړه [45] له دې نه وروسته د عمومي پاڅون او مقاومت هیلې کمزورې شوې، سره له دې چې غلجیو او منګلو د دسمبر پر ۱۷ مه د شترګردن په لور دتګ پر مهال د رابرټس پر پوځونو یرغل وکړ، خو کومه ګټه یې ونه کړه. [46] د مهمندو خلك هم د دکه په شاوخوا کې تیت شول . امیر د رابرټس له راتګ وروسته په خوښۍ سره خپله پخوانۍ غوښتنه پخپله تکرار کړه، ویې ویل چې ښایي په بالاحصار کې ځای پرځای شوی پوځ د انګرېزانو د تېري له امله پاڅون وکړي او د هغه کورنۍ له منځه یوسي . [47] خو رابرټس و نه منله او هغه داسې فکر وکړ، چې پر دوباره څنډ(معطل) باندې د ټینګار موضوع ښایي یوه پلمه وي . د امیر اصلي موخه ښایي له انګېزانو سره د مخالفت د کوم پلان طرحه کول وي [48] د امیر دا هیله، چې غوښتل یې له ((کوګناري زیو)) روغه جوړه (مصالحه) وکړي، هم تر سره نه شوه او رابرټس ((د داسې روغې جوړې لپاره وخت او موقع ناموزون وبلل .)) [49] امیریعقوب خان په خپل هېواد کې په خپله خوښه د یرغلګر پوځ سردار (مېلمه) وګرځېد او انګرېزي ساتونکي د هغه د خیمې چارچاپېر دېره شول . رابرټس د لوګر له خوشي څخه یوه بله اعلامیه صادره کړه او په هغې کې یې خپل پخوانی مطلب په دې ټکو کې څرګند کړ، چې ((د هندوستان حکومت پرېکړه کړې ده، چې په کرم کې ځای پرځای شوی پوځ په پوره او ممکنه چټکتیا سره د امیر د غوښتې په ځواب کې د مرستې لپاره کابل ته ولېږل شي .)) [50] دا مطلب د احمدزیو او غلجیو سرلاري پاچاخان ته لا هم څرګند افاده شوی و، چې کابل ته د پوځ له لېږلو څخه مطلب دادی، چې ((له علا حضرت امیر سره د دوستۍ مرسته وشي او له هغو یاغیانو څخه غچ واخیستل شي، چې سفارت یې نړولی دی .)) [51] حقیقت داو، چې امیر اصلاً د یرغلګرو ځواکونو د څنډ (معطل) غوښتنه کړې وه او رابرټس هغه شمېر افغانان، چې د لوګر په بېلابېلو برخو کې یې شبخون کاوه او د یرغلګرو ځواکونو لاسونو ته ورتلل، په دې نامه یې په نظامي نیاوتون (محکمه) کې په دار کول، چې ((د خپل پاچا پر وړاندې یې په ناقانونه بغاوت لاس پورې کړی دی .)) [52]

<u>د چاراسیاب جګړه</u> :

[42]- له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۳ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۷ مخ .
[43]- په علي خېلو کې له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۵ سپتمبر ۱۸۹۷، م ض س س هـ، ۲۳ټوك، ۸۰۳ مخ. هنا، ۳ ټوك، ۵۲مخ .
[44] - د رابرټس نقل قول له بالفور ، ۳۶۲ مخ.
[45] - لیتن کرین بروك ته ، ۱- ۱۲ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س، ۲۴ ټوك ، ۶۸۸ مخ.
[46]- ایضاً
[47] - بالفور، ۳۶۱مخ
[48]- هانا ، ۳ټوك، ۵۸ مخ.
[49]- بالفور، ۳۶۲ مخ
[50]- نقل قول در هنسمین،۱۷ مخ
[51]- رابرټس پادشاه خان غلجي ته، ۱۹ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۰ مخ .
[52]- هنسمین، ۲۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یرغلګر پوځونه په داسې حال کې، چې د افغان زړورو خلکو له خوا له چریکي (ګوریلایي) بریدونو سره مخ وو، د اکتوبر پر ۲ مه سفیدسنګ ته ورسېدل او دهغو اعلامیو په لړ کې یوه ځانګړې اعلامیه د کابل د خلکو په نامه صادره کړه، چې هغه وخت یې نفوس (۷۰۰۰۰) و [53] په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې ((برتانوي لښکر د کابل د نیولو په موخه پر هغه ښار تېرې کړی، که غواړئ دا کار په آرامۍ تر سره شي، ښه به وي او که نه، نو د پوځ په زور به ونیول شي ... د برتانیې حکومت غواړي له ټولو طبقو سره په عدالت وچلېږي. د هغوی مذهب، احساساتو، دودونو ته درناوی ولري، په داسې حال کې چې له یرغلګرو څخه به غچ واخیستل شي ... په دې اساس د دغې اعلامیې تر خپرېدو وروسته، هغه کسان چې په کابل ښار کې د وسلې سره ولیدل شي، د برتانوي حکومت د دوښمنانو په توګه به وپېژندل شي .)) [54] **همدارنګه په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې د جلالتماب امیریعقوب خان پر وړاندې مقاومت کوونکي به هم خپله سزا ووینې . رابرټس لا هم په ظاهر کې د برتانیې حکومت د امیر دوست باله . د دغه څرګند منافقت موخه یواځې د خلکو د مقاومت د ځواك کمزوري کول وو، سره له دې هم د اکتوبر پر ۶ مه په چاراسیاب کې خلکو خپل ټینګ مقاومت وښود .**

عجیبه ده، چې په چاراسیاب کې خلك د هغه امیر په نامه جنګېدل، چې ځان یې د هغوی دغوښتنې پر خلاف یرغلګرو پوځونو ته سپارلی و . د امیر دوست محمد خان زوی سردار نېك محمد خان د اکتوبر پر ۵ مه په چاراسیاب کې له امیر سره لیدنه _ کتنه وکړه او بېرته ژر ښار ته راستون شو او له ځنډ پرته یې ((کوتوال راوغوښت او امر یې ورته وکړ، چې په ښار کې اعلام وکړي چې دا د امیر امر دی ، چې هرڅوك باید له انګرېزانو سره جګړې ته تیار وي . بله ورځ خپله نېك محمد خان د انګرېزانو پر وړاندې د پوځ د سر په لیکه کې راڅرګند شو او د امیر ډېرو نژدې ملګرو او د باور کسانو د چاراسیاب په جګړه کې برخه واخیسته.)) [55] **د کوتوال له قوله محمد اسلم خان ((هغوی په ښار کې ګرځېدل او خلکو ته یې چیغې وهلې، چې امیر بندي دی او باید ټول مسلمانان لاړ شي او د هغه د راخوشې کېدلو لپاره وجنګېږي . دا اعلامیه د نېك محمد په امر ټولو خلکو ته ورسېدله او د ښار خلکو باور وکړ او داسې فکر یې وکړ، چې هغه اعلامیه اصلاً له کوم لوړ مقام څخه صادره شوې ده .))** [56] **کوتوال د ښار ډوډۍ پخوونکیو (نانوایانو) ته پیسې ورکړې، چې غازیانو ته ډوډۍ تیاره کړي او پولیس یې وګومارل، چې خلك د جګړې په لور راوکاږي . له جنګ نه یوه ورځ مخکې د پوځ جنرالانو (جنرال غلام حیدرخان چرخي، جنرال سیف الدین خان، جنرال عبدالکریم خان...) او هغو سردارانو (سردارنېك محمد خان او سردارخوشدل خان او نور) چې د چاراسیاب په جګړه کې یې برخه اخیستې وه ، لومړی جرګه وکړه او وروسته یې چاراسیاب ته پوځ ولیږه، چې لوړ ځایونه (مواضع) ونیسي . پخپله ده هم په بله ورځ په جګړه کې ګډون وکړ او په کابل کې یواځې جنرال سیف الدین خان پاتې شو او جنګیالیو ته یې د وسلو د توزیع کولو دنده پر غاړه واخیسته .** [57] **رابرټس حتا په دې فکر و، چې امیر محمد یعقوب مخکې له دې چې له کابل نه د یرغلګرو پوځونو په لور راوخوځېږي، خپل تره سردار نېك محمد خان ته لارښوونه کړې وه، چې د (رابرټس په وینا) ((پوځ او خلك زموږ پر وړاندې مقاومت ته وهڅوي او د شېرمې ورځې جګړه مستقیماً د هغه د اطاعت او امر پایله وه .))** [58] **رابټس د چاراسیاب تر جګړې وروسته له سردار ولي محمد خان سره له لیدنې _ کتنې څخه دې پایلې ته رسېدلی و، چې دچاراسیاب په جګړه کې ((امیر او دهغه ټول ورسره پلاوي، په دسیسه کې ګډون درلود او له هغه څه نه چې تېرېدل، په بشپړه توګه خبر وو .))** [59] **خو څرنګه چې د امیر په اړه د رابرټس ذهن د سردارولي محمد خان له خوا مغشوش شوی و، په جنګ کې د امیر په برخې اخیستې پوره ډاډه نه و او ښایي هغه له دې امله په جنګ کې د امیر دبرخې اخیستنې په فکر کې شوی وي، چې په چاراسیاب کې کلك خو لنډمهاله مقاومت سره مخ شو، خو په دې کې هېڅ شك نشته، چې سردار((نېك محمدخان د ښار خلك او پوځ د امیر په نامه سپېڅلي جهاد ته راوبلل .))** [60] **په هر حال څرنګه چې یرغلګرو ځواکونو غوره او پرمختللې وسلې په واك درلودلې (په داسې حال کې له افغان توپونو څخه هېڅ کار وا نه خیستل شو) په هغه جګړه کې چې د اکتوبر پر**

53- هنسمین ، ۶۶ مخ .
54- هنا ، ج ۳ ، ص ۶۴ .
55- د برتانیې د سفارت د نړولو په اړوند، په کابل کې د وروستیو پېښو دلاملونو په اړه څېړنیز راپور، ۱۵ نوامبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۷۹ مخ
56- ایضاً
57- د سردار خوشدل خان نقل قول ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۷۲۱ مخ.
58- رابرټس به لایل _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ. هنا ، ۳ ټوك، ۸۸ مخ .
59- وایسرای کرین بروك ته _ (تلګرم) ۱۱ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۹۰۹ مخ .
60- رابرټس لایل ته _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی
په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت

سریزه :

په دې څپرکي کې د امیریعقوب خان استعفا، په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت، د افغان جنګیالیو اعدامول، د پردي حکومت کړنې، چې بالاخره د دسمبر په میاشت کې په شېرپور کې په سختو جګړو او د یرغلګرو ځواکونو په محاصرې سره پای ته ورسېدې، تر بحث لاندې نیول کېږي .

د امیر استعفا :

د چاراسیاب تر جګړې وروسته افغان جنګیالیو د (چل ستون) د هندکی له لارې په شا تګ وکړ او ښاریانو د یرغلګرو له وېرې ښار پرېښود . جنرال محمدجان وردګ، چې د کوګناري له وژنې وروسته د سپاهیانو له خوا د (غټ) مشر په توګه ټاکل شوی و، ښار ته راوګرځېد او له خپل پوځ سره یې د اسمایي په غره کې موضع ونیوله او له انګرېزانو سره، چې د شېرپور دروازه یې نیولې وه، سنګر ونیو، خو نوموړي جنرال ځان د مقاومت جوګه ونه باله او د شپې له خوایې د تېښتې لار غوره کړه، خو د قرق غره ته نژدې د یرغلګرو ځواکو یوه ټولي، چې د هغه په تعقیب پسې روان وو نتچزم وکړ او خپله د غزني او وردګو خواته لاړ . [62]

یرغلګرو ځواکونو د مرنجان پر غونډۍ خیمه ووهله او امیر ته یې هم یوه ځانګړې خیمه، چې په دقت سره یې څارنه کېده، ورکړل شوه . د اکتوبر د ۱۱ مې پر ماښام څرګنده شوه، چې جنرال فریدرك رابرتس، چې اوس د انګرېزانو تر منځ ((د شمالي افغانستان د پوځ قوماندان)) بلل کېده، سبا د کابل بالاحصار ته ننوځي او هغه حصار، چې له ۱۷۶۷ نه تر هغې ورځې د افغانستان د پاچاهانو ځای و او د لوړو او ښکلیو ودانیو په درلودلو سره یې پر ښار باندې یوه حاکمه منظره جوړوله، د ختیځو واکمنانو د یوه دربار په توګه لاس ته راوړي او د برتانیې توغ پرې پورته کېږي، ټاکل شوې وه، چې د ښار لویان او د محمدزیو سرداران د امیر په ګډون په هغه کې ګډون وکړي .

له هغه مخکې یو شمېر انګرېزپلوو په چاراسیاب کې د رابرتس هرکلي ته را دانګلي وو . امیر پخپله په هغه غونډه کې ګډون نه درلود . د اکتوبر پر ۱۲ مه د سهار په شېبږو بجو د رابرتس خیمې ته ورننوت او هغه ته خپله استعفا وړاندې کړه او څرګنده یې کړه، چې ((دا غوره بولم، چې ژرترژره د انګرېزانو په یوه کمپ کې باغوان شم، نه دا چې په کابل کې د امیر په توګه پاتې شم .)) [63] **د رابرتس په وینا امیر غوښتل د لوګر په خوشي کې خپله استعفا وړاندې کړي، خو هغه وخت د خپلو وزیرانو په غوښتنه له هغه کار نه راوګرځېد. امیر د خپلې استعفا لامل داسې بیانوي : ((برتانوي کمپ ته زما د راتګ له امله، ټول خلك ما کافر بولي او زما خپل ملازمان هره ورځ له ما تښتي، هېڅوك زما امر نه مني او نور ماته د امیر په سترګه نه ګوري .))** [64] **باید وویل شي، چې د دې خبر سرچینه یواځې او یواځې پخپله رابرتس دی . دا هم ویل کېږي، چې امیر له دې امله نه غوښتل، په دربار کې شتون ولري، چې ښایي د رقیبانو (کوګناري زیو) پر وړاندې سپك شي . په داسې حال کې چې وروسته یعقوب خان په هند کې څرګنده کړه،چې دا استعفا د ظالمانه او ناعدالانه فشار له امله ورڅخه واخیستل شوه . او د برتانیا حکومت دا حق نه درلود، چې هغه یې دې کار ته اړ ایستلی وای .** [65] **لکه پخوا چې ذکر شول**

---

[61]- سراج التواریخ –۳۵۳ مخ.
[62]- سراج التواریخ –۳۵۴مخ .
[63]- هنسمین –۱۰۵ مخ.
[64]- ۳۹ نمبر ضمیمه – م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۱۸۱ مخ.
[65]- هنا –۳ ټوك–۹۲ مخ. بالفور –۳۹۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابرتس امیر ته وویل، چې د وایسرای له خوا د استعفا د منلو تر وخته په تمه شي .

((رایت کل)) په بالاحصار کې :

رابرتس داکتوبر پر ۱۲ مه د سردار موسی جان او انګرېز منصبدارانو او د پوځ د یوې قطعي په ملتیا د ځانګړو تشریفاتي مراسمو په ترڅ کې بالاحصار ته ننوت، خو (کوګناري زیو) پرته دېنار نور مهم خلك حاضر نه وو، مستوفي حبیب الله، سرار یحي خان او دبهرنیو چارو وزیر، سره له دې چې رابلل شوي وو، پخپله رانغلل، تر څو چې احضار شول . له ښار څخه خیني نندارچیان هم راغلي وو. هغوی چې د یرغلګرو پوځونو د قوماندان لنډه ونه (قد) لغړ سر ، ګڼ اوږده برېتونه ولیدل، له هماغې شېبې نه یې هغه (راپت کل) وباله . د همدغه (راپت کل) دا اعلامیه په دري ژبه ولوستل شوه ((زه جنرال رابرتس د برتانیې دحکومت له خوا په دې توګه اعلام کوم، چې امیر پخپله خوښه استعفا ورکړې ده او افغانستان یې پرته له یوه حکومت څخه پرې اېښې دی .

د برتانیې حکومت اوس امر کوي، چې ټول افغان ملت مقامات سرلاري او سرداران دې د امنیت د ساتنې په برخه کې خپلو دندو ته ادامه ورکړي او د اړتیا په صورت کې دې ماته مراجعه وکړي . د برتانیې حکومت هیله لري، له خلکو سره په عدالت چلند وشي . د خلکو مذهبي دودونو او احساساتو ته درناوی وشي . د هغو سردارانو او سرلارو خدمتونه، چې د امنیت په ساتنه کې مرسته کوي، بالاستحقاق وګڼل شي، خو هغه کسان چې امنیت ګډوډي او هغه چې پر برتانوي مقاماتو باندې بریدونه کوي، سخته سزا ورکړل شي . د برتانیې حکومت به خپله اراده د راتلونکې دتل پاتې ترتیباتو په اړه، چې د خلکو د غوره حکومت لپاره به ونیول شي، دعمده قومونو له مشرانو او سردارانو او هغه چې د ښارونو او ولایتونو ګټې او هیلې تمثیلوي تر مشورې وروسته اعلام کړي . [66] د مستعفا امیر د ستر حکومت تر ختمېدو وروسته ، څنګه چې مستوفي حبیب الله ، سرداریحي خان، وزیر شاه محمد او سردار زکریا خان بندي شول او لامل یې څرګند شو، چې هغوی د حکومت مقتدر خلك او د رابرتس په وینا هغوی له خپل دریځ څخه د انګلیس پر ضد ګټه پورته کړې ده . [67] په عین حال کې نظامي حکومت د لس کیلو مترۍ په واټن سره له بالاحصار څخه اعلان شو او میجر جیمز هلتر د نظامي ګورنر په توګه وټاکل شو او نواب غلام حسن خان یې نایب وبلل شو . خلکو ته دا ابلاغ شوه، چې هغو کسانو، چې د کوګناري او د هغه د ملګرو په وژنه کې یې برخه اخیستي وه، سزا به ورکړل شي او له یوې اونۍ وروسته که له هر چاسره وسله وموندل شوه ، پر اعدام به محکوم شي . همدارنګه په اعلامیه کې راغلي وو، هر هغه چاته به ۵۰ روپۍ انعام ورکړل شي، چې د هغه چا په باره کې معلومات ورکړي ، چې پر سفارت یې یرغل کړي وي او د هغه معلومات د هغه شخص پر نیولو منجر شي . [68] خو خلك په ټولیزه توګه بې تفاوته پاتې شول .داسې فکر کېده چې دغه غج اخیستونکې پوځ به هم لکه د ۱۸۴۲ کال غونډې تېردونکی او لنډمهاله وي، خو په څنګه چې په ښار کې په دې وخت کې د خوراك اساسي توکو په کافي اندازه بسنه نه کوله او کوم به چې وو، هغه به د زیاتو پیسو په مقابل کې انګرېزانو مصرفول،بیې ډېرې لوړې شوې .

---

[66]- بالفور –۳۶۸ مخ. هنسمین ۱۰۷۰ مخ. رابرتس ، یوځلوېښت کاله په هندوستان کې، لندن، ۱۹۷ ۴۲۲ مخ.
[67]- بالفور ، ۳۶۷ مخ.
[68]- رابرتس سکرتر خارجه ته، (تیلګرام) ، ۱۴ اکتوبر۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳توك، ۱۰۴۷ مخ. هنا ، ۳ توك ، ۹۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عين حال كې دوه كمېسيونه، يو نظامي او بل سياسي،چې هر يوه يې درې غړي دلودل، تشكيل شول . لومړی پر دې دنده گومارل شوی و، دهغو اشخاصو په اړه، چې د اعلاميې پر اساس ، د انگرېزانو په اصطلاح (تورن) گڼل كېږي، شواهد راټول كړي او دويم پر دې مامور شوی و، هغه كسان محاكمه كړي، چې د څېړنې كميسيون د هغوی په اړه شواهد لاس ته راوړي وي .

سياسي كمېسيون له (كولونل چارلز، كريگر، هنري بيليو او محمد حيات خان د هندي مسلمانو سياسي مرستيال، چې پر پښتو او درې ښه پوهېده ، تشكيل شوی و. په نظامي كمېسيون كې جنرال مسي او نور غړي وو. **له دې وروسته دغو دواړو كمېسيونونو داسې كړنې، چې د رابرټس د تاييد وړ وې ترسره كولې او همدارنگه په كابل كې يې د نظامي حكومت له كړنو سره سره يوه د انسان وژنې، ترور او وېرې ډكه دوره منځ ته راوړه . څو مخكې له دې چې هغوی په كار پيل وكړي؛ د اكتوبر پر ۱۶ او ۱۷ مه دبالاحصار په جبه خانه كې دوې چاودنې وشوې، عاملين يې ونه نيول شول، خو په پايله كې يې څو تنه يرغلگر پوځونه هلاك شول او گڼ شمېر جنگي توكي له منځه لاړل، چې له هغو څخه د افغانانو پر وړاندې كار اخيستل كېده . دغو چاودنو په بالاحصار كې د يرغلگرو پوځونو استوگنه له گواښ سره مخ كړه . رابرټس د نومبر پر نهمه ځان او خپل پوځونه شيرپور (شيرآباد) ته ولېږدول، چې د بي بي مهرو د غونډۍ جنوب او لوېديځ په دوه ميلۍ كې پرته سيمه ده .**

رابرټس د دغه پراخ نظامي استحكام د نابشپړو ودانيو د بشپړولو لپاره ډېر مواد او لرگي د بالاحصار له ودانيو څخه لاس ته راوړل او بالاحصار يې په ډېره چټكتيا سره له اساسي موادو نه تش او په ويرانه بدل كړ .

په كابل كې د انگرېزانو بلواگرۍ او انسان وژنه :

د اعدام او ترور دوره، چې د نظامي حكومت له اعلام وروسته په كابل كې پيل شوه، د ليټن او لندن له لارښوونو څخه يې سرچينه اخيستې وه او د رابرټس د ځناورۍ او انسان ضد څېړې نښانه پكې ښكارېده . ليټن د سپتمبر پر ۲۹ مه رابرټس ته لارښوونه كړې وه، چې ((د دغه ډول جرم لپاره (كوگناري وژنه) له امله بايد ټول افغان ملت ته سزا وركړل شي .)) او د دغه عمل سزا بايد هم افغان ملت ته او هم هغو كسانو ته، چې په دغه پېښه كې يې برخه اخيستې وه، وركړل شي . عمومي مجازات د افغانستان پر تجزيې تجويز شول، چې وروسته به بحث پرې وشي او خلكو ته د سزا دوركولو په برخه كې د ليټن لارښوونه داسې وه، چې سزا بايد ((تېزه، سخته او اغېزناكه وي، پرته له دې چې افراط اوتفريط پكې وشي .)) او ((په ډېره چټكتيا سره پلې شي؛ ځكه ښايي ستاسې نامعينې كړنې د تمديد پر اساس په بهر كې د خطر زنگ وكړنگېږي .)) [69]

په دې اساس لكه څنگه چې هنا وايي، د ليټن د لارښوونو روحيه پر دې فريضه ولاړه وه، چې ((ښايي هر افغان د برتانيې د سفارت په نړولو كې مسوول وگڼل شي .)) [70]

په كابل كې د ښكېلاك دعاملينو لپاره يوه لويه معضله دا وه، چې څه ډول د قانوني كار بڼه او روحيه، معولاً په برتانيه كې له هغو وحشيانه اعمالو سره موافقه كړي، چې هغوی يې په كابل كې د ترور په دوره كې د غچ اخيستنې د حيواني حس د تسكين لپاره په قصدي توگه مرتكب كېدل او له امله يې بې گناه او بې دفاع انسان په دار ځړېدل . حتا ځينو نظامي منصب لرونكيو لكه مسي (massy) په ډاگه ويل ((څرنگه چې موږ يو غچ اخيستونكى پوځ يو، بايد د قوانينو دقيق رعايت ته پام ونه كړو .)) [71] **په عين حال كې د څېړنې د كمېسيون په كار كې اساسي نيمگړتيا ليدل كېده، هغوی چې د څېړنې په ماموريت گومارل شوي وو، ونه توانېدل (تورن كسان) په مستقيم ډول تر څېړنې لاندې ونيسي. هغوی يواځې پر هغو شواهدو عمل كاوه، چې حيات خان د هغوی په اړه له جاسوسانو څخه لاس ته راوړل . دا كړنه د دې لامل كېدله، چې ((تورن له هغه چانه، چې تور يې پرې لگولى وي ،بې خبره وبولي او دايي نه شوای كولای د ردولو لپاره خپل شواهد وړاندې كړي .))** [72] **يواځې ځينې وختونه چارلزمك گريگريك د سياسي كمېسيون غړي د مستقيمې مداخلې له امله، هغه تورن كسان چې د دسمبر د**

---

[69]- نقل قول له بالفورنه ، ۳۷۲ ــ ۳۷۴ مخونه.
[70]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰ مخ.
[71]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰.مخ
[72]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۳۹مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي کمېسیون د اکتوبر پر ۱۶ مه پر کار پیل وکړ او د نومبر تر ۱۲ مې یې د ۲۶ ورځو لپاره په ډېره چټکۍ سره خپل کار ته ادامه ورکړه او په همغه ورځ منحل شو . رسمي اعلان داو، چې د اعدام سزا په دوو صورتونو ورکول کېږي، د سفارت د غړیو په وژنه او خیانت سره، د امیر پر وړاندې په بغاوت سره .)) [75] د امیر په برخه کې باید ووایم، چې هغه د دسمبر له ۲۷ مې وروسته د رابرتس په کمپ کې د بندي په توګه ژوند کاوه او د اکتوبر پر ۱۲ مه یې استعفا ورکړه او په دې وخت کې د هغه پر وړاندې بغاوت په عملي او قانوني توګه بې مفهومه و . خلك په بېلا بېلو نومونو اعدام شول. د بېلګې په توګه یو سړی یواځې په دې نامه، چې په دار وځړول شو، چې یوه چاقو وسره و موندل شوه چې په کالیوکې یې پټه کړې وه . [76] نور خلك په دې غرغره شول، چې یا د سفارت مالونه ورسره وموندل شول او یا یې د یرغلګرو پر ضد خلك هڅول . [77] یو شمېر هغه خلك چې یاغي بلل شوي وو او په دار وځړول شول، هغه څوك وو، چې د چاراسیاب په جګړه کې یې ګډون کړی و او یا یې نور خلك له انګرېزانو سره جګړې ته هڅولي وو، د هغوی په منځ کې کوتوال، محمد اسلم خان، خواجه محمد نظر او یو روحاني سړی، چې صاحب زاده فرح نومېده، شامل وو . [78] هغوی په حقیقت کې د یوه بهرني یرغلګر پوځ پر ضد د انساني ژوند له عزیزو ارزښتونو، لکه هېواد، خپلواکي او دین څخه دفاع کوله . د خلکو ممثلینو او استازو د هغوی په هڅونه خپلې دندې په ښه توګه تر سره کړې، په داسې حال کې چې له یوه دولت سره په جګړه کې هېچاته حق نه ورکول کېږي، چې د ملي مقاومت مشران په دار وځړوي . افغان عسکر چې په چاراسیاب کې جنګېدل او امیر یې د یرغلګرو پوځونو په نزد چې د یوه بندي په توګه یې قرار درلود اوهغه د رابرتس په باور هغوی (افغاني عسکر) له انګرېزانو سره مقابلې ته مامور کړي وو او یرغلګرو پوځونو د هغوی دوه واکمن بې وسلې کړي وو او دوو قانوني حکومتونو ته یې سقوط ورکړی و .[79] هنا بناپي د همدې کسانو په پام کې نیولو سره وایي، چې یو شمېر افغانان له کوم دلیل پرته نه؛ بلکې د دې لپاره غرغره شول، چې پر خپل هېواد باندې د تېري پر ضد یې مقاومت ته لاسونه بدوهلي وو . [80]

رابرتس د ټول اعدام شویو شمېره له هغې ورځې چې له علي خېلو یې حرکت کړی و، په کابل کې د دسمبر تر ۲۶ مې پورې ټول ۹۷ کسه ښيي [81] په داسې حال کې د فرېدرك هري سن د احصایې له مخې چې په یوه جامع مقاله (په کابل کې نظامي حکومت) کې دا شمېره، پرته له هغو کسانو، چې له انګرېزانو سره په جګړه کې وژل کېدل د ۱۸۸۰ د جنورۍ تر ۲ مې پورې ۱۲۲ کسه ښيي .[82] رابرتس په خپل راپوټ کې اعدام شوي کسان تر بېلابېلو سرلیکونو لاندې ذکر کړي دي او په یو بل ځای کې یې داسې خلاصه کوي : ((هغه کسان

---

[73]ـ نقل قول له هنا، ۳ ټوك، ۱۴۱ مخ.

[74]ـهنسمین، ۸۸ مخ .

[75] ـ هنسمین، ۸۳ مخ .

[76] ـ رابرتس لایل ته، ۱۸۷۹ د اکتوبر۹ مه ، م ض س س هـ، ټ ۲۳ ، ۱۵۸۹ مخ .

[77] ـ هري مس، (په کابل کې نظامي حکومت دویمه برخه) پنځه لس ورځنۍ مجله ، د ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، ۴۴۵ مخ .

[78]ـ ستیاو غبار له جنرال خسرو خان او سردار سلطان عزیزخان بن نواب، زمان خان هم ورکې شامل بلل کېږي خو په پټو او رسمي راپورنو او نوروناجاپوانکلیسي اثارو کې یې نومونه نه دي لیدل شوي .

[79] د هري سن مخکینۍ یاده شوه مقاله، لومړۍ برخه ، ۷۷۴ مخ .

[80] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۳ مخ .

[81] ـ رابرتس خارجه سکرتر ته، تیلګرام، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۳ مخ .

[82] د هري سن یاده شوې مقاله، دویمه برخه، ۴۵۷ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو طرحه :

تر دې ځایه د وګړو په اړه د انګرېزانو له وحشیانه کړنو څخه بحث وشو. اوس د افغانستان په اړه د هغوی د غچ اخیستنې طرحه څېړو. لیتن لکه څنګه چې مخکې ورته نغوته شوې ده، د کوګناري له وژنې څخه تر خبرېدو وروسته د نورو اقداماتو له جملې څخه، چې لاس یې پرې پورې کاوه، یو هم د افغانستان وېشلو طرحې ته اشاره ده . دا طرحه د ده او نورو انګرېزانو په اند دامیر تر استعفا وروسته جدي تره او عملي کېدونکې و برېښېده، په ځانګړې توګه هغه وخت، چې د کابل د شاوخوا سیمو اوضاع څه ناڅه د ترور په دوره کې آرامه وه . رابرتس د اکتوبر پر ۲۲ مه خبر ورکړ ((اوس دلته بل څوك سیاسي نفوذ نه لري. زه د مرکزي حکومت د تاسیس لپاره کومه څېره او شخص نه وینم، پرته له هغو کسانو، چې د برتانیې د پوځ ملاتړ ورسره دی. دا څرګندېږي چې هر څه د وېشل کېدو په لور اشاره کوي .))[89] لیتن البته مخکې له دې دا فغانستان د وېشلو فکر په سر کې درلود او له تفصیل څخه یې د اکتوبر پر ۱۹ مه کرین بروك ته، چې د هند چارو وزیر و، خبر ورکړ((د خصوصي کربښو د امیر دفوري لرې کولو پرېکړه راتلونکی سیاست اساسي کوي . دغه اټکل چې د هغه جرم به ثابت شي دومره پیاوړی او په هر حال د ده په لاس راتلونکې واکمني تر دې حده ناشونې برېښېده، چې اټکل کېده د غه استعفا به د یو لړ وروستیو ترتیباتو نیول اسانه کړي . هر تردد او کمزوري په زموږ له خوا اوسمهال خطرناکه ثابته شي . موږ باید هرو مرو د افغانستان خلك ژرترژره قانع کړو، چې موږ مطلق صاحبان یو، مخالفت به تحمل نه کړو او زموږ پر وړاندې مقاومت به تباهي رامنځ ته کړي او اطاعت او معاضدت به یقیناً جایزه له ځان سره ولري .))

((کندهار او شاوخوا سیمې یې باید ژرترژره په تل پاتې توګه د برتانیې په امپراتورۍ پورې وتړل شي، موږ دا سیمه په اسانۍ سره ساتلای شو .))

---

[83]- د رابرتس یادښت، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۸۵۲ مخ .
[84]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۴ مخ .
[85]-هنسمین ، ۸۷ مخ .
[86]- د هري سن مخکینی یاده سوې مقاله ، لومړۍ برخه، ۷۷۹ مخ .
[87]- هنسمین، ۸۶ مخ .
[88]- د هري سن مقاله ، لومړۍ برخه ، ۷۸۳ مخ .
[89]- رابرتس خارجه سکرتر ته، تیلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۶۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تر هندکوشه پورې دسمیو مستقیم پیوستون (الحاق) غیر مطلوب دی ، خو لازمه ده په کابل او نورو مهمو عسکري نقطو کې نظامي پوستونه تاسیس شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهیه کړي . تر هندوکش اخوا په یقین سره موږ کوم حکومتي قدرت نشو درلودلای . موږ یواځې سیاسي علویت ټینګولای شو .))[90]

سراربوټ ناټ (sir arbut nat) د هند دولتي شورا غړی پر دې تجویز سخت اعتراض وکړ او په ضمن کې یې یو مفصل یادښت داسې استدلال کړ، چې د دغه تجویز مانا داسې کېږي چې امیر ګویا په خپلې استعفا سره، خپل هېواد برتانیې ته لېږدولی دی ، په داسې حال کې ((هېڅ واکمن واك نه لري، په خپله خوښه او عمل خپل خلك د یوه بهرني قدرت قلمرو ته ولېږدوي .)) اربوټ ناټ د خپل یادښت په پای کې هغو اصلاحي او خیرخواهي نقطو ته چې ټاکل شوې وه رابرتس د لیتن دتجویز له مخې د افغانستان خلکو ته وښیي او په هغه کې له هغه ظلم او زیږښناك څخه، چې بارکزایي واکمنو پخوا پر خلکو باندې رواه باله ، ژمنه وکړي، په سمه توګه وړاندوینه وکړه، چې آیا دا ډول د عدالت او خیرخواهۍ څرګندونه ((د قدرت د واکمن عمل پر وړاندې د پوچو او تشو تمرینونو په توګه محکوم نشي ؟ ایا د خلکو هغه غوسه، چې مخکې له هغه زموږ سره مخالفت لري او د هند نیول یې زموږ له خوا په عبوسیت سره مشاهده کړي دي، راتلونکو نسلونو ته ، پرته له دې کتلو څخه به په بل نظر وګوري ، چې موږ د یوه غیر نژاد داسې منفور فاتحان یو، چې د ملك نیولو شهرت موږ اړ کړي یو د هغوی بې حاصله او بې سرپناه هېواد ونیسو؟))[91] ممکن د اربوټ ناټ د همدې مستدلل اعتراض له امله وي، چې لیتن لندن ته په خپلو څو وروستیو یادښتونو کې د خپل لومړني تجویز قاطعیت کې تعدیل راوست او خپل تجفاویز یې د هغه څه په اړه، چې د شمالي افغانستان په نامه وړندې کړ، لنډ مهاله وباله، خو دا یې څرګنده کړه، د امیر مقام چې د استعفا له امله تش شوی و، د انګرېزانو له خوا سره له دې چې موقتي هم دي باید ډك او اشغال شي او هغوی د قدرت په کړنو (اعمالو) کې ((څرګند، چټك او ډېر باثباته وي .)) یواځې د کندهار په نامه چې لوېدیځ افغانستان بلل کېده، لیتن صراحت کاوه چې باید یو د ((خراج ورکوونکیو هېوادونو او د هندوستان د امپراتورۍ تابع)) په توګه د افغانستان د ټولې اداري په آیده کې د یوه واحد واکمن تر واك لاندې ناممکن وبلل شو .

لیتن په خپل دغه یادښت کې حتا د افغانستان له تخلیې څخه، وروسته له هغه ،پخپل لاس راوستلي چاواکي تابع واکمنان په بېلابېلو سیمو کې وټاکل شول، خبرې وکړې، خو د پوځونو وتل یې د راتلونکي کال تر مني پورې وځنډول، چې تر هغه وخته د پرلپسې لښکر کشیو په واسطه دبرتانیې زور او قدرت، د هغه په عقیده، د افغانستان خلکو ته مسلم شوی وي .[92] دبرتانیا حکومت د لیتن له نظریاتو سره همغږي وښووه او د دسمبر پر ۱۱ مه یې لیتن ته خبر ورکړ، چې (۹ د افغانستان د ټول پخواني سلطنت لپاره نور دیوه واحد حکومت تاسیسول ناشوني دي او دپایښت هیله ترې نه کېږي .[93]

د امیر تبعید:

عجیبه ده ، یا لږترلږه افغانانو ته دا معلومه وه، چې امیر یعقوب خان د افغانستان حکمران و ، خو هغه خپله استعفا د پردیو پوځونو یوه قوماندان ته وسپارله . امیر وروسته تر هغه پوځ او د کابل خلك د برتانیې د سفارت په نړولو، د انګلیس حکومت د ځان دښمن وګرځاوه . د خلکو د غوښتنې پر خلاف یې له هغوی سره اړیکې ټینګې کړې او د ځان د ساتنې او احیاناً د قدرت ساتنې په هیله یې پر یرغلګرو پوځو تکیه وکړه . داکار د هغه د واکمنۍ په اعادې (راګرځېدو) سره ګټور ثابت نه شو، خو د هغه د شخصي ژوندانه تضمین یې وکړ. لیتن نه غوښتل د امیر شیرعلي خان د کورنۍ هېڅ غړی هم نور د افغانستان او یا یې د یوې برخې واکمن شي او هغه وروسته له دې، چې د څېړنې کمېټې خپلې پایلې اعلان کړې، د تاج او تخت بېرته ورکول یې امیرته ناممکن وبلل . د څېړنې د کمېټې پایله دا وه چې ((امیر او د هغه نژدې مشاورین) په دې سره چې پر سفارت باندې په تېري کې د ځان سپیناوی وکړي، هغوی هغه وخت چې برید پیل شو او لایې دوام درلود، موقع کې درلودله، چې د سفارت د نجات او ساتنې لپاره په اغېزمنه توګه کار وکړي او هغوی لږترلږه د سفیر او د هغه د ملګرو په برخلیك کې بې پروا پاتې شول .[94] بې وسلې شوی امیر په خپل آریایي هېواد کې تر یوې میاشتې زیات نور هم د رابرتس (مېلمه)

---

[90]- لیتن کرین بروك ته ، تلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۹ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۷ مخ .
[91] - د سراربوټ ناټ یادښت، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۹ مخ .
[92]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۷۶- ۳۸۱ مخونه .
[93]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۸۷ مخ .
[94] - په کابل کې د برتانیې پر سفارت دبرید راپور ، ۱۸۷۹ نومبر، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۲۵ مخ . بالفور ، ۳۷۶ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو د واکمنۍ د ټینګښت لپاره ناکامې هڅې :

د رابرټس له راتګ سره سم د کابل ښار واقعي واکمني د هغه په لاس کې وه؛ خو د امیر د استعفا تر منلو (د اکتوبر تر ۲۸ مۍ) پورې لا هم د امیر محمد یعقوب خان د واکمنۍ تمه کېدله او د افغانستان خلکو لا هم ځانونه د یوه اسلام پال واکمن تر سیورې لاندې بلل او داسې فکر یې کاوه، چې دا استیلا به د ۱۸۴۲ د غچ اخیستنې د لښکر کشۍ غوندې لنډ مهاله او تېرېدونکې وي .

رابرټس د کابل د ادارې د امارت په برخه کې د یرغلګرو پوځونو د ستر قوماندان په توګه د یوه پرېکنده او وروستي تصمیم تر نیولو پورې د امارت واګې په خپل لاس کې واخیستې او وپتېیل شوه، چې د محمد زایي سردارانو ، د ښار د امامیانو او میرزایانو په مرسته به، چې ځان یې د ټولو انګرېزي چارواکو واکمن باله، اداره شي او د ځمکې د عوایدو او مالیاتو لاس ته راوړنې او د عامه شتمنیو لګښت به د هغه له خوا تنظیمېږي او هغه کسان به سزا ویني، چې د مالیاتو په ورکړه او په هغو پورې له اړوندو موضوع ګانو سرغړاوی وکړي او یا یکې خنډ راولي . په عین حال کې لکه څنګه چې ژمی راتلونکی و، د خوراکي توکیو د رانیولو او حتا د سون د توکیو لپاره د نغدو پیسو لپاره ډېرې هڅې کېدلې .

د دغه پروګرام د پلي کولو لپاره دوې لارې په کار واچول شوې ، د کابل په ګاوند سیمو کې د انګرېز پلویو واکمنو ګومارل او د هغوی د ساتنې او د خلکو د کرارولو او تابع لپاره د ډېرو چټکو سورو قطعو لېږل . البته د دغه پروګرام بریالیتوب په نهایت کې د انګرېزانو د واکمنۍ پر ټینګښت او پاتېدوباندې تمامېده . د ((کوګناري زیو)) په منځ کې یو شمېر خلك له رابرټس سره مرستې کولو ته تیار وو . دا به بې ځایه نه وي، وواېو چې د دغو سردارانو لوی امتیاز دا و، چې واکمنې کورنۍ (حاکم خاندان) ته منسوب وو . هغوی چندان شخصي لیاقت نه درلود او په قومي او ولسي خلکو کې یې اعتبار له لاسه ورکړی و؛ په ځانګړې توګه وروسته له هغه چې د پردیو یرغلګرو، خو واکمنو پوځونو سره یې په ډاګه معاضدت پیل کړ. بدبختانه د دغو سردارانو په اړوند او د دوی د دریځ په اړه معلومات زموږ په لاس کې نشته او ښايي د دوی عمده محرك شخصي ګټې وبللای شو. خو په بشپړه توګه ثابته شوه چې هغوی د رسمي مقاماتو په لټه او د امتیاز مستحق وو او د نیل بان لپاره یې انګرېزي مقاماتو ته واسطې او شکایتونه کول او هغه وخت چې په کابل، غزنې، وردګو، تګاو، لوګر او ننګرهار کې د پردیو د تسلط پر وړاندې د مقاومت طرحه جوړېدله، دغو سردارانو به له پردیو پوځونو سره مرسته کوله .

رابرټس د نومبر په میاشت کې د کوهدامن، میدان او لوګر لپاره واکمنان د نومونو په ترتیب سردار شهباز خان [95]، سردار محمد حسن خان [96] او سردار عبدالله خان [97] وټاکل . د امیر دوست محمد خان زوی سردار ولي محمدخان، چې په ((لاټي)) سره مشهور و، د ترکستان د ولایت د واکمن په توګه ونومول شو؛ خو هغه لاهم د سفیر سرشته نیوله، چې په کابل کې د ((سپتمبر توپان)) پېښ شو . رابرټس د سردارمحمد شریف

---

[95] - سردار شهباز خان د سردار محمد اکرم زوی او د امیر دوست محمد خان لمسی و . مور یې د پروان له سیدانو څخه وه . پر ۱۸۷۹ کال له سردار ولي محمد خان سره یوځای د رابرټس سره دلیدنې کتنې په موخه زرغون ښار ته لاړ . د خبرو کلالت یې درلود . حتا د خبرو کولو دوام ورسره ناممکن و (ش ز س س ، ۱۸۰ – ۱۸۲ مخونه .

[96] - سردار محمد حسن خان د امیر دوست محمد خان زوی و . د غه سرادر د دې لپاره، چې د امیر شیرعلي په خدمت کې داخل شي خپل ورور یې چې د امیر مخالف و، پر ۱۸۷۱ کال یې په زندان کې وواژه . د امیر شیرعلي خان په وینا ((د هغوی مور یوه کشمیرۍ فاحشه وه، چې له هغوی څخه داسې چارې تر سره کېدلې .)) سردار محمد حسن خان د یوه افغان لپاره له حد نه زیات غوښن و. (افغانستان د مشرانو ، سر دارانو او نور مخکښانو د ژوندانه شرحه) (له دې وروسته ش ز س س ، دبرتانوي هند خپرونه ۱۸۸۸، ۹۵ – ۹۶ مخونه .

[97] - دا څرګنده نه ده ، چې دا میر کومې کورنۍ ته منسوب و . په دې نامه یو بل سردار د هرات د پخواني والي سردار سلطان جان زوی و؛ خو دا سردار د انګرېزنو ډېر سخت دوښمن و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې نوي حاکمان وټاکل شول، سربېره د ځمکې د مالیاتو له راټولو یې دا هم ومنله، چې اضافي خوراکي توکي او مهمات د پیسو په مقابل کې له خلکو څخه په لاس راوړي . د هغوی په تعقیب پسې نظامي قطعې ولېږل شوې ، لومړی یوه د سپرو قطعه د بېکر تر کوماندانۍ لاندې میدان ته ننوته، چې د هغه ځای خلکو د جنرال محمدجان خان وردگ او ملا مشك عالم د پیروانو د بهرني ضد فعالیت له امله د مخالفت لومړی نښې راښکاره شوې. بېکر د امنیت دکلي د مشرانو د نیولو ادعا وکړه ؛ خو بهادرخان امرخېل غلجي په نرخ کې د هغه مقابلې ته ودرېد او د بېکر قطعه د بسیارمتین خان موصوف له قلعې څخه د سختو توغوندیو تر برید لاندې راغله او بېرته ناکام راوگرځېدل .[98] بله ورخ په داسې حال کې چې فردریك پخپله میدان ته لاړ ، د سوارو یوه قطعه یې چې په ټانکونو سمبال وه، د بهادر خان مقابلې ته واستول ؛ خلکو خپل پټنځایونه (مواضع) تش کړل او د دوښمن پوځونو لس کلي ، چې خلك پکې نه وو، ونړول او خوراکي توکیو، لرگیو او هر څه یې ته اور ورته کړ او حیوانات یې ټول چور کړل .[99] د نومبر پر ۲۷ مه بېکر د وردگو بیني بادم ته ورسېد، د کلي خلکو مېلمستیا ورته وکړه؛ وروسته چې د ملا مشك عالم پیروان نوموړي کلي ته ننوتل، له یرغلگر پوځ سره ونښتل؛ خو په شاتگ ته اړ شول ، یرغلگرو پوځونو دغه لوی کلی ټول وسوځاوه .[100] بېکر د نومبر پر ۳۰ کابل ته راوگرځېد. له هغه وروسته د ملا مشك عالم پیروانو سردارمحمد حسن خان ته له یرغلگرو پوځونو سره د لاس لرلو په تور د مرگ سزا واوروله . سردار شهباز خان په پروان کې له ۲۰ تر ۳۰ نامهم ملکان وهڅول، چې له رابرتس سره کابل ته لاړ شي؛ خو نورو خلکو هغه ((فرنگی)) وباله او ویې گواښه، چې له پروان نه ووځي او که نه نو ژوند به یې له خطر سره مخ شي[101] سردار عبدالله خان هم دسله والو پوځونو د تېریو له امله لوگر پرېښود او کابل ته یې پناه یوړه .

په عمومي توگه د دسمبر تر ۴ مې پورې د کابل گاونډیو سیمو کې د انگرېزانو د واکمنۍ د پایښت او ټینگښت لپاره د رابرتس هڅې نه یواځې ناکامې شوې؛ بلکې له هغه وروسته یو عمومي پاڅون راپورته شو او پر کابل یې هجوم وکړ . هنسمین د دغه پروگرام ناکامۍ ته په دوو دلیلونو سره نسبت ورکوي ((لومړی دا چې په ټول هېواد کې یو افغان هم دا روحیه نه لري، چې موږ دې دلته پاته شو او دویم له دې نه هم جدي تر دی، چې موږ ځانونه د یوه داسې واکمن ساتونکي بولو او هغه مو تر لاس لاندې دی او هېڅ واك او قدرت نه لري .))[102] د هنسمین تشخیص سم دی؛ خو هغه یواځې پر کابل باندې د انگرېزانو د ولکې پر وړاندې د عمومي عکس العمل یو جز و، چې د راتلونکي څپرکي موضوع جوړوي .

پینځم څپرکی
د دسمبر عمومي پاڅون

سریزه : هغه خت چې د کابل ښار د انگرېزانو تر واکمنۍ لاندې آرام و او درباري خلکو او ځینو نورو ښاري اوبیوروکراتانو د پردیو واکمنۍ ته د تسلیم سرونه اېښي وو؛ د مقاومت زنگونه د کابل په شاوخوا سیمو کې د ولسي خلکو له خوا وکړنگول شول او د یرغلگرو نظامي قطعې یې د کابل په شاوخوا سیمو او خپله کابل کې تر سختو جگړو وروسته په شا وتمبولې او بلاخره په شیرپور کې محاصره شوې . په دغه څپرکي کې هم دا موضوع گاني څېړل کېږي .

---

[98] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[99] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[100] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .
[101] - هنسمین، ۳ ټوك ، ۱۸۲ – ۱۸۳ مخونه .
[102] - هنسمین ، ۹۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وسله والو خلکو د مقاومت لپاره هڅوني :

دا به ستونزمنه وي ووايو، چې د پرديو يرغلګرو پر وړاندې د مقاومت ولولې له کومې سيمې او د کوموخلکو په منځ کې راپورته شوې؛ خو په دې نهضت کې درې مرحلې (پړاوونه) ليدل کېږي . لومړۍ مرحله يې د دوښمن د پوځونو، له دويم يرغل څخه پيلېږي، دويمه هغه يې د امير د استعفا په منلو او دريېمه يې د هغه په تعبيد سره پيلېږي . د لومړۍ مرحلې ځانګړني عمدتاً د بهرنيو پر ضد احساساتو څرګندونه او له هغه وروسته په عمومي پاڅون کې د همدغو احساساتو افاده کول وو . کله چې د انګرېزاو د دويمې لښکر کشۍ اوازه خپره شوه. د کابل پټوشويو استازو د ختيځ افغانستان په قومي سيمو کې خلك هڅول، چې وسله راواخلي او د بهرنيو پوځونو په مقابل کې مقاومت وکړي . حتا ويل کېږي چې امير يعقوب خان د مهمندو، اپريديو او شينواريو قومونو ته مکتوبونه ولېږل او ترې ويې غوښتل، چې سره راټول شي . رابرتس د سپټمبر پر ۱۷ مه د پکتيا له غلجيانو څخه واورېدل، چې امير هغوی ته لارښوونه کړې، چې ټول هغه سرکونه پرې کړي، کوم چې د کرم له علي خېلو نه کابل ته غځېدلي دي . په کندهار کې د انګليس سياسي استازي سان جان خبر ورکړ، چې خلکو ته لارښوونه شوې وه، چې د انګرېزانو د پوځونو د پرمخيون خنډ ونه ګرځي؛ خو ځانونه د هغوی پر مواصلاتي کرښو د بريد لپاره چمتو کړي .[103] دا هڅونې ښايي له هغه وروسته وي، چې ويل کېدل د کوګناري له وژنې وروسته د غلجيانو مشرانو او نورو ((په کابل کې غونډه وکړه او په هغې کې لوړه وشوه، چې د يرغلګرو پوځونو مقابلې ته به درېږي . د محمد زيو د دو سردارانو په قول، چې نومونه يې معلوم نه دي، پخپله امير په هغې غونډه کې شتون نه درلود او له موضوع څخه د مستوفي حبيب الله وردګ او سپه سلار داوود شاه په وسيله خبر شو .)) لکه څنګه چې ويل کېدل ((هغه موافقه وکړه، له هغوی سره د انګرېزانو پر وړاندې يو ځای شي؛ خو په کابل کې عمومي نظر داسې و، چې امير په داسې يو حالت کې تر اغېز لاندې و، چې ممکن پر هر څه توافق وکړي .))[104] په هر حال علي خېلو ته رابرتس ته د پلاوي په استولو سره او ورپسې د لوګر په خوشي کې د امير په تسليمېدلو سره له بهرنيو پوځونو سره مقاومت ظاهراً پای ته ورسېد او له هغه وروسته قومي مشرانو، مذهبي عالمانو، نظامي جنرالانو، ځينو دولتي چارواکيو او (يعقوب زيو) ته منسوبو سردارانو يا په وګړنيزه (فردي) او يا په ټوليزه توګه عملي هڅې پيل کړې او ډېر شمېر عامو خلکو يې ملاتړ وکړ .

رابرتس د اکتوبر پر ۱۶ مه څرګنده کړه چې له شك پرته د افغانستان د خلکو يوه برخه د انګرېزانو دوښمنان دي؛ خو هغه په دې ناسم فکر و، چې دا دانګليس ضد احساسات به ښايي د وخت په تېردلو سره له منځه لاړ شي .[105] سان جان له کندهار نه خبر ورکړ، چې جنوبي غلجيان، ياني هغوی چې د کابل او کلات تر منځ پراته دي، ټول د انګرېزانو مخالف دي .[106] په عين حال کې ((... ګڼ شمېر کسان چې ډېری يې د کابل د پخوانيو نظامي قطعو غړي وو، اوسمهال په غرونو او کليو کې په کمين کې پټ دي . دا خلك يواځې يوه مشر ته اړتيا لري، چې جنجال راپورته کړي .))[107] دا وضع البته د پرديو پر ضد د هڅونو پايله وه، چې مخکې پيل شوې وې . ويل کېدل چې ((افغان عسکرو، چې مخکې په کابل کې وو، د هېواد په ډېری برخو کې يې د پاڅون تخم شيندلی و .[108] منظمې هڅونې د ملامشك عالم اندړي له خوا کېدای شوای، چې خپل استازي يې د همدې موخې لپاره هر لور ته استولي وو. د زابل په کلات کې د هغه يو مخفي استازی، چې هغه پخپله هم ملا و، خلك يې د يرغلګرو پوځونو پروړاندې راپارول او د ملا مشك عالم په وينا د سوات د اخوندصاحب زوی د خپلې سيمې خلك د انګرېزانو پر وړاندې پاڅون ته رابلل او ملا مشك عالم انګرېز پلوي مشران سرادار ولي محمد خان او د غزني واکمن سخت تقبيح کول .[109] خو د جهاد بيرغ مخکې له دې، چې يرغلګر پوځونه د لوګر خوشي ته ورسېږي، د درو پياده قطعو او په غزني کې د يوه توپچي غونډ له خوا د لومړي ځل لپاره پورته شو او هغوی د غزني له حاکم څخه وغوښتل، چې مشري يې پر غاړه واخلي .[110] ورپسې ملا مشك عالم او د سيمې نورو

---

[103] - ليتن کرين بروك ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك ، ۵۹۸ مخ .
[104] - سان جان لايل ته، د هند خارجه سکرتر، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۴۲۷ مخ .
[105] - رابرتس لايل ته ، (تيلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۶ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۹ مخ .
[106] -سان جان لايل ته ، (تيلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۸ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۱ مخ .
[107] - رابرتس لايل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۳ مخ .
[108] - رابرتس لايل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۴ مخ .
[109] - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۱۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۱ مخ .
[110] - د غزني حاکم رابرتس ته، ۱۸۹۷ د نومبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر په تبعید او د یوه پردي او نامسلمان شخص په واسطه د امارت د مقام په نیولو سره ، چې رابرتس نومېده، قومي مشرانو او اسلامي علمانو د جهاد اعلان خپله دنده وګرځوله او جنرال محمد جان خان وردګ چې مخکې ((د الوسي لښکر د برابرولو په موخه د وردګو قوم ته داخل شوی و، د خلکو په زړونو کې یې د جهاد او غزا مینه ورواچوله او غزني ته ننوت او هلته د ملا دین محمد چې په محمد مشکین مشك عالم اندړ سره مشهور و ، ملا عبداغفور لنګري او نورو سپین ږیرو، مشرانو، عالمانو، د وردګو، اندړو، ترکي، سلیمان خېلو، وزیرو، خدرانو، خواجه ګانو، تاجیکو او نورو قبیلو سره غونډې وکړې ... له غزني نه یې د جهاد احرامونه وتړل . [113]

هغه چا چې د دغې موضوع په اړوند د افغانستان د مسلمانو خلك احساسات ښه درك کړي وو او د هغه نظر موږ ته رارسېدلی دی، هغه د فراه حاکم سردار میر افضل خان و. نوموړي په یوه مفصل لیك کې خپل د تره زوی سردار شیرعلي خان ته، چې په کندهار کې انګلیس پلوی والي و، لیکلي وو چې ((... د مذهب ساتنه پر هر مسلمان وګړي فرض ده ... او د دین ساتنه په یوه حکومت پورې تړلې ده، خو کله چې حکومت له منځه ځي، په هغه صورت کې له شك پرته به زموږ دین باقي پاتې نه شي، لکه همدا اوس چې د اختر د لمانځه اداکول بند شوي دي .)) [114] (یعقوب زیو) سردارانو، دکابل ښار سوداګرو او د کابل د قزلباشانو مشرانو او نورو درابرتس په نامه په یوه مفصل لیك کې، له هغه وروسته چې د امیر په استعفا ورکولو کې یې شك درلود، ځرګنده کړه چې ((حتا که چېرې هغه استعفاورکړې وي، ولې د هغه زوی، چې د ټولو افغان مشرانو له خوا د هغه د ځای ناستي په توګه منل شوی و، له امارت نه محروم شي .)) [115]

د دغه اعتراض یوه مانا دا کېدای شوای، چې د یوه مسلمان امیر په نه شتون سره د یوه مسلمان هېواد خپلواکي له منځه تللې او دا حالت دخلکو لپاره د منلو وړ نه دی . په هر حال د عمومي جهاد تر اعلان پورې د غزني، وردګو ، لوګر، کوهستان، تګاو نجراب د سیمو خلك د یرغلګرو پروړاندې سره یو موټی شوي وو، حتا د نومبر په منځنیو ورځو کې ملامشك عالم ډېری خلك د دغې موخې لپاره راټول کړي وو . [116] هغه د نومبر تر وروستیو پورې په وردګو کې و او استازو یې په کوهستان کې د خلکو په هڅولو لاس پورې کړی و، چې له املې یې د کوهستان ، کوهدامن او تګاو خلك چمتو او عملیاتو ته تیارشوي وو[117] . د کوهستان او کوهدامن خلك د میر بچه او سرورخان پرواني په مشرۍ د نومبر پر ۲۹ مه په شیرپور کې پر یرغلګرو پوځونو باندې تېري ته تیار وو او محمد عثمان خان صافي تګاو له خپلو پیروانو سره په ځان پسې کړی و. [118]

په عین حال کې د وردګو خلکو د لوګر خلك جهاد ته راوبلل او ویې هڅول.[119] حتا کله چې د ږوب د سیمې کاکړ د غلجیانو له پاڅون نه خبر شول، له کفارو سره د مقابلې لپاره یې د کندهار له والي سره د ۶۰۰۰ جنګیالیو د لېږلو ژمنه وکړه . [120] البته د کندهار انګلیس پلوي والي هغوی د هڅونې پرځای زړه توري کړل . د نومبر په پای کې د غزني د سیمو ۷۰۰۰ جنګیالیو د احمدخان، امین خان او عبدالقادر تر مشرۍ لاندې د غزني انګلیس پلوی حاکم حاجي محمد سعید له محاصرې وروسته له هغه ښار نه تېښتې ته اړ کړ . [121] په دې ډول هندوستان

---

111 - د غزني حاکم محمد سعید اغاز رابرتس ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۱ مخ .
112 - سراج التواریخ، ۳۵۳ مخ .
113- سراج التواریخ، ۳۵۵ مخ .
114 - سردار میرافضل شیرعلي خان ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، ی ك ۱۸۷۹ د دسمبر ۸ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك، ۱۷۹۹ مخ .
115- افغان مشران رابرتس ته ، لایل ته درابرتس په راپورکې، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۴۲ مخ .
116 - ی ك ، ۱۸۷۹د نومبر ۱۵ – ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۵۹۹ مخ .
117- رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
118- ی ك ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۰۷ مخ
119 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
120 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۳ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۲ مخ
121- د غزني حاکم رابرتس ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۵۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دفاعي لشکر کشي :

د نومبر پر ۲۵ مه له میدان څخه د رابرټس تر راګرځېدلو وروسته اوضاع په کابل کې ظاهراً ارامه، خو کړکېچنه شوه . له هر چا اورېدل کېدل، چې له یرغلګرو سره د مقابلې وخت رارسېدلی دی او د شیرپور مستحکمه چهاوني به د شپې له خوا د افغان جنګیالیو تر ګوریلایي بریدونو لاندې راشي . د کابل ښار صرافانو چې ډېری یې اهل هنود وو،ویل چې د تګاو او کوهستان خلك چې په سرای خواجه کې راټول شوي وو، ښایي هره شېبه د شیرپور په مقابل کې راڅرګند شي . جنرال داوودشاه چې په دې وخت کې د انګرېزانو په خدمت کې و، رابرټس یې وېراوه، چې عمومي پاڅون نژدې او دا پاڅون د هغه څه پر خلاف چې ویل کېدل افغانستان له مشرانو څخه محروم شوی، د یو شمېر مشرانو له خوا رهبري کېده . [122]

رابرټس د دفاعي ترتیباتو نیول حتمي وبلل. هغه ته څرګنده وه، چې څلوېښت کاله وړاندې د برتانیې یو قوي پوځ په همدغه غرني هېواد کې له منځه تللی و. په دې اساس یې هڅه وکړه چې د څلوېښت کاله پخوا د یرغلګرو پوځونو قوماندان جنرال الفستن پر خلاف ځان په دې بحراني ورځو کې اغېزناك ثابت کړي . رابرټس لومړی د یوه ستر حکمران په توګه په شیر پور کې دربار تشکیل کړ او له هغه مخکې یې وړاندیز کړی و، چې خلك خپلواك دي، چې خپل غوښتنلیکونه هغه ته وړاندې کړي ، خو داسې یې هېڅ هم ونه کړل . [123]

رابرټس چې څنګه د دسمبر پر ۴ مه خبر تر لاسه کړ، چې کوهستانیانو د هجوم اراده کړې ده او ملا مشك عالم له خپلو جنګیالیو سره له بیني بادام څخه ارغندی ته راغلی دی د دفاعي عملیاتو د نیولو په اړه یې تصمیم ونیو او له خپلو همکارانو سره یې په یوه علمي شورا کې دې پایلې ته ورسېد، چې د افغانستان جنګیالي مخکې له دې، چې کابل او شیرپور له خطر سره مخ کړي ، باید د توپخانې اوسوارو په اغېزمنو او چټکو عملیاتو سره مغلوب شي . په دې اساس د میکفیرسن تر قوماندانۍ لاندې یوه نظامي قطعه د ناناچي (د باغ بالا د غاړې) د کوتل له لارې د چهاردهي د وادي په لور او بله قطعه یې د جنرال بېکر تر قوماندانۍ لاندې د سنګ نوشتې د تنګي او د لوګر د چهل دختران له لارې د میدان په لوري ولېږله .چې افغانان په ارغندی کې له اړخه او د شا له لوري تر برید لاندې ونیسي، په عین حال کې یوې قطعې ته، چې په جګدلك کې وه، لارښوونه وشوه، چې په بېړه کابل ته راشي .

خو میکفیرسن ته هماغه وخت، چې له افشارو یې حرکت پیل کړ، لارښوونه وشوه، چې خپله موخه (تګ لاره) بدله کړي او د سره کوتل (خیرخانې د کوتل) له لارې پر کارزمیر او کوهستان هجوم وروړي او د هغه ځای جنګیالي مخکې له دې چې د میدان له جنګیالیو سره یو ځای شي ، تیت و پرك کړي . میکفیرسن هغه کوهستانیان چې په کارزمیر کې راټول شوي وو، د لنډ وخت لپاره تیت و پرك کړل، خو له هغه وروسته متصل په بېلابېلو محاذونو کې مجاهدینو په ځانګړې توګه په ارغندی کې کلك مقاومت پیل کړ، چې د رابرټس ټول جنګي پلانونه یې له ماتې او ناکامۍ سره مخ کړل .

دا ممکنه نه ده، هغه وړې او لویې جګړې چې د دسمبر له ۱۱ – ۱۵ پورې په کابل او شاوخوا نژدې سیمو کې د افغانانو او انګرېزانو ترمنځ پېښې شوې، په دقیقه او مفصله توګه بیان کړو ، خو د دغو جګړو عمومي شرحه حتمي ده . د همدې جنګونو له امله وه، چې وروسته د افغانستان په اړه د برتانیې په تګلاره کې بدلون راغی، چې وروسته به بحث پرې وشي . د دغو جګړو د دقیق بیان د ناممکنوالي عمده لامل د افغاني سرچینو محدود والی او برعکس له حده زیات د انګرېزي سرچینو مفصل والی بلل کېدای شي . د دغو پېښو شرحه له سراج

[122]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۱ مخ .
[123] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۲ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کابل د تېري پلان:

د ۱۸۷۹ کال د دسمبر په دویمه اونۍ کې، کابل د جنوب، لوېدیځ او شمال له لوري د افغان جنګیالیو تر بریدونو لاندې راغلی، چې پردي یرغلګرو وباسي او یا یې د مقابلې په صورت کې له منځه یوسي. د لوګر، زرمت، منګل او ځدرانو خلك د جنوب له لوري د لوګر له خوا، د کوهدامن، کوهستان، تګاو او نجراب خلك د شمال له لوري او دمیدان وردګو او غزني خلك د لویدیځ له لوري پر یو وخت په کابل ور وخوځېدل[124] په لنډه توګه د میدان جنګیالي د جنرال محمدجان خان وردګ په قوماندانۍ د ارغندۍ د چوك له لارې قاضي کلا (قلعه قاضي) ته ننوتل، وروسته له هغه چې یرغلګرو پوځونو ته یې ماتې ورکړه، ځانونه یې په چټکۍ سره دهمزنګ او کابل ته ورسول. د شمالي قواوو د میربچه خان بابه قشقار او محمد سرور خان پرواني په مشرۍ د کاریزمېر او اسمایي غره له لارې او جنوبي قوواوې د غلام حیدرخان چرخي تر مشرۍ لاندې د هندکي، ویسل آباد، د همزنګ او د بني حصار د یوې برخې له لارې کابل ته راننوتلې.

د قاضي کلا جګړه:

هغه پېښې چې د دغه عمومي هجوم په پایله کې د افغان جنګیالیو او بهرنیو یرغلګرو تر منځ پېښې شوې ډېرې زیاتې دي. د انګلیس نظامي لیکوال هنا، هغه پېښې چې د سمبر پر ۱۱ مه په قاضي کلا کې رامنځ ته شوي، راسې بیانوي:

((ډېره موده لا نه وه تېره شوې، چې ټول افغان پوځونه چې صف جلوي یې نژدې دوو میلوته رسېدله او په داسې حال کې، چې سره سپین او آبي بېرغونه یې په لاسونو کې وو او هغوی یې سواره، په ستایلې ډول رهبري کول، یوځل بیا یې د یوه قوس په بڼه په پرمختګ پیل وکړ او موخه یې ظاهرا دا وه چې د برتانیې پوځونه احاطه کړي او له شیرپور نه وباسي. مسي (massy) په دې هیله چې د توپونو اور او غړزهار افغان جنګیالي ووېروي وي، خپل ټانکونه یې نور هم قاضي کلا ته نژدې کړل او هغوی یې جګړې (عمل) ته راوبلل، لومړۍ د دو نیمو زرو او وروسته د دوو زرو ګزو په واټن سره؛ خو دا کار اغېزناك تمام نه شو په هغو ځایونو کې به چې دټانګ ګولۍ لګېدلې، افغانان به د یوې شېبې لپاره تیتېدل؛ خو احاطه کوونکی خوځښت په ښه توګه پر مخ تللو. مسي د دې لپاره له هغه خطر څخه چې هره شېبه یې دوی ګواښل، نجات ومومي؛ ځان یې اړ وباله، چې په بېړه په شاتګ وکړي او د کابل سیند له یوه مرستیال سره، چې د افغانانو له لومړۍ لیکې څخه ۱۷۰۰ ګزه لرې و، د څلورم ځل لپاره ځای پر ځای شي، په دې وخت کې د افغانانو د ټوپکونو ګولۍ د هغوی د ټانکونو شا و خوا لګېدلې. ګو (Gougu) چې له خپل لانسرز (Lancers) پوځ سره د دښمن کېڼ اړخ ته د خوځون په حال کې و، په همدې موقع کې یې پر سورو جلویانو هجوم ور وړ؛ سره له دې چې له هغوی نه یې یو شمېر ووژل او یو بېرغ یې لاس ته راوړ؛ په دې ونه توانېدل چې د عمده لښکر پر مخیون ودروي. ټانکونه څو څو ځله شاته و تمبول شول او په لنډ واټن کې به یې پر دښمن (افغانانو) ګوزارونه کول، هغوی چې په لوړو اوازونو سره الله، او بسم الله ویل، په وېروونکیو نارو سره پر مخ تلل او په هره ناره سره به وړاندې تلل.

مسي د وروستۍ مایوسۍ چاره په دې کې ولیده چې د نهم لانسرز ۳۰ سواره پیاده کړي او د ټانګونو په شاتګ مصئون وساتي، خو څنګه چې له هغوی سره د کارابین ټوپکونه وو پر شاوخوا ګڼو ډلو یې اغېزه ونه کړه او

[124]- د افغان دویم جنګ رسمي شرحه، ۲۴۹ مخز رابرتس، ۴۲۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی په مخکې افغان پوځ قرار درلود چې د جنګي کتارونو په شکل وړاندې تللو، ښېرغونه يې خوځول او د برياليتوب نارې وهلې. په داسې حال کې داسې انګېرل کېدل، چې د بې خبرۍ په حال کې به په ارغندۍ کې له منځه لاړ شي. د دغه لښکر په څنګ کې ټانکونه او سورې او کچرې توپخانې د تېښتې په حال کې وې. او هغوی سره له دې چې په خپل حال نه وو، پاتې، له دې نه عاجز شوي وو، چې د هغو زرګونو کسانو مخه ونيسي، چې د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې وو، دا هغه هدف و، چې بايد پرېښي يې نه وای؛ ځکه چې تر شا يې شيرپور واقع و او هلته د غلو دانو، علوفه اوسون توکيو زياتې ذخېرې پرتې وې.

رابرتس په ډېره چټکۍ سره هيوګو (hagh gough) ته چې هغه يې د چهاوني د آمر په توګه پرېښې و، يو ليکنې امر ولېږه او هغه ته يې لارښوونه وکړه، چې له ياد شوي کوتل څخه ساتنه وکړي. په عين حال کې يې مسي ته يو ګړنی امر وکړ او له هغه يې وغوښتل، چې پر دوښمن بريد وکړي. که چېرې د هغوی پرمختګ درولای نه شي، لږ لږ خو يې وځنډوي.... عموما داسې انګېرل کېدله چې، (شيرپور) له لاسه وتل، د رابرتس د ټولو پوځونو د نابودۍ په مانا دي. چې نه به ورته د راټولېدو کوم ځای او نه به هم ورته خوراکي توکي پاته شي... د نهم لانسرز يوه قطعه په داسې حال کې چې کلې ليند(Cleland) هغه په ځانګړي ډول رهبري کوله او د بنګال څوارلسمو لانسرونو هغه حمايه کوله مستقيما د جنګياليو په لور وروخوځېدله چې هغوی يې تر اور لاندې نېولې وو، او دګو په رهبرۍ قطعه د دې په لټه شوه چې د دښمن يو وزر په يوه هجوم سره مغشوش کړی. د وېرونکيو ټوپکونو تر بريد لاندې راغلل او ډېرې سرتېري په چټکۍ سره د ليدونکيو له سترګو په دواړو او غبار کې ورك شول. وروسته له دغو څپو(موجونو) څخه آسونه راڅرګند شول، چې په ټوپونو ټوپونو ښېرته راغلل، پر ځېنو څوك سواره هم نه وو او پر نورو هم خلك داسې سواره وو، چې ځانونه يې د اس له زين سره سم کړي وو.... دغه بريد عمومي وضع هېڅ د ښه والي لورته يونه وړله.))

((رابرتس په داسې حال کې چې دتوپچيانو بد حالت يې وليد او اميد يې د هغه اميد پر بنسټ چې بايد ټانکونه نجات ومومي؛ کفتان سيستوارت – ميکنزي چې د نهمو لانسرونو قومانده يې پر غاړه وه، د دويم مارش امر وکړ امريې ومنل شو؛ خو هغو عسکرو چې جرئت يې له لاسه ورکړی و او پر اسونو ستړي سواره وو او دهغه څو تنه منصب لرونکي پاتې وو، چې رهبري يې کوله دا ورته په ډاګه شوه چې پر افغانانو يې هېڅ اغېزونه شوای شيندلای.[125]

او د سمايت ونډهم (smith wind ham) مرسته د دې لپاره چې ټانکونه له خندق نه تېر کړي، په دې منجر شوه چې په هغه کې ولوېږي.... بل کار پاتې نه شو، پرته له دې چې دغه ټانکونه، په کوم ځای کې چې لويدلي وو، مبخ کړي او هغو په خپله ځان ته د امکان په صورت کې نجات ورکړي. له دې وروسته يوه وېرونکې صحنه واقع شوه ځېنې سواره باغونوته ننوتل او ځېنو د رابرتس لاره غوره کړه او ورسره څو تنو منصب لرونکيو د جنوبي ديوال

---

[125]- هنسمين دا پېښه داسې بيانوي: ((کله چې دوړې له منځه لاړې. وليدل شول، چې سواره ټولي پر دښمن هېڅ اغېز نه دی شيندلی او هغوی لا هم په مېړانه سره د کشتلت زار په لور په داسې حال کې چې توري او چاړې يې اړولې را اړولې او خپل توغونه يې په ډېر غرور سره له ځان سره وړل، خپل پرمختګ ته ادامه ورکوله، سواو خلکو يې له يوه کتار نه بل ته ټوپونه وهل، حرکتونه يې رهبري کول او هغوی يې منظمول.)) هنسمين، ۱۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همزنګ ته انګريزي پوځونو تېښته:

((د غه عمليات په دې اواره برخه کې سره له دې چې پر ماتې پيل شوي وو، تر هغه ځايه چې فاتحانو ته اړوند وو، يوازې يوه ضمني پېښه بللل کېده، يوازې له هغوی څخه په هغه کې (شهم*) نيولې وو. او عمومي لښکر د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې و. څنګه چې د هغه ۱۰۰۰ ګزي واټن ته ورسېد، پرمختګ يې ناڅاپه ودرېد او تر لږ ځنډ وروسته کيڼ اړخ ته راوګرځېد او له ټول لښکر سره د دهمزنګ د تنګي په لور وخوځېد. محمد جان د کوم دليل له مخې چې مشوشو ليدونکو ته څرګند نه شو، له لومړي پلان (شيرپور باندې له هجوم) څخه راوګرځېد او تصميم يې ونيو چې د کابل د ښېردروازې لوړې ونيسي. انګريزانو د څو شېبو لپاره په آرامۍ سره ساه وايستله؛ خو رابرتس پوهېده، چې شيرپورته مهلت ورکړل شوی دی، نجات يې نه دی موندلی؛ ځکه چې د ځواکونو د وېشلو په حالت کې يې د ښار له لارې پر شيرپور بريد بايد د يو مستقيمې او توندې حملې په پرتله له خطرو کم ونه ګڼل شي؛ هغه د دې موضوع پر پوهېدو، تصميم لاره، چې په بهر کې د هغوی د مېړانې، مهارتونو او احساساتو په ساتلو سره وکولای شي، له ښار څخه د هغوی له داخلېدو مخنيوی وکړي.([126])

ماتې خوړلي رابرتس، چې خپل پلانونه ناکام وليدل، لومړی پر خپلو هغو افغان متحدينو چې په دهمزنګ کې ورسره وو، او د سدار ولي محمد خان په مشرۍ (د کوګناري زو) ته منسوب له يوې ډلې سردارانو څخه جوړ وو، غوسه وکړه. هغوی له داوود شاه سره ((د خپل هېواد له دښمنانو سره مرسته کړې وه او اوس يې ځانونه د خاينينو د محکوميت په خطر کې ليدل.)) [127]رابرتس ((دغه بدبختان د ناسمو اطلاعاتو په ورکولو سره سخت وځپل.)) [128]هغوی د ځآن د سپيناوي لپاره همدومره وويل، چې دوی ته ناسم اطلاعات رسېدلي وو، سره له هغه هم رابرتس قانع نه شو او ((هغوی يې تر بل هر وخت نه زيات نګران او متاثر پرېښوول؛ ځکه داسې ښکارېده چې که هر لوری په دغه جګړه کې بريالی شو، هغوی به د خپل خيانت سزا وويني.)) ([129]) خو رابرتس په هغه فرصت کې له سختې ستونزې سره مه و، چې هغه د افغان جنګياليوپه شا تمبول وو او هغوی انګريزان په خپله د ښار د ننه ګواښول او دغه کار له دې امله اړين وبلل شو، چې د جنرال مسي د قطعي تښتېدونکيو، چې ځانونه يې شيرپورته رسولي وو د افغانانو د قوت او]تکتيا وېرووونکي خبرونه يې ورکړي وو، په دې اندازه چې ((چهاوني پوځ په يوه داسې خطرناك حالت کې قرار لري، چې که هيو بې تجربې سړی وای هغو تيت پرك کېدل.)) [130] په دې اساس د های لندرز (High Landers) په نامه قطعي په شمول ځينې قطعي دځان د تقويې لپاره د همزنګ ته احضار کړې. په عين حال کې يې هغې قطعي ته چې دلته بند په سه باباي کې د کولونل جينکنز په قوماندانۍ مستقره شوې وه، لارښوونه وکړه، په چټکۍ سره د هغه مرستې ته ورودانګي.

د د همونګ د وخت پر سر د مرستندويه پوځونو وتل په ځانګړې توګه د براون لو (Brown low) په قوماندانۍ د قطعي وتل، د دې لامل شو چې افغان عمده لښکر د جنرال محمد جان خان وردګ په مشرۍ وروسته له

---

[126]- هنا، ج ۳، ۱۷۶ ــ ۱۸۲ مخونه.
[127]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[128]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[129]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[130]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.

Copyright Afghanjirga.net

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه د تخت د نيولو لپاره راخ و ډب

د شاه تخت تر دې مهاله د انګريزانو د يوې قطعې د قوماندان رابرټس په لاس کې و او هغه له دغه لوړ تخت څخه د خپل لښکر او افغانانو حرکتونه، چې په قاضي کلا او چهاردهي حوزه کې واقع شوي وو؛ د برېښنايي هنداري په واسطه خپلو مراجعو ته مخابره کوله. [131] د افغانانو د پرمختګ د شېبې په راتګ سره د بالاحصار په لور ودرېد او بل اړخ ته، وحشت ځپليو انګريزانو، د رابرټس په ګډون په شيرپور کې پناه واخيستله. په دې ترتيب د دسمبر يوولسمه د انګريزانو په ماتې او د افغانانو په چټك پرمختګ او بې شانه برياليتوبه سره پای ته ورسېدله. يرغلګرو پوځونو ۷۱ تنه مړي او ۵۲ تنه ټپيان پر ځای پرېښوول او د افغانانو تلفات حتما ښايي ډېر وي، ځکه چې ډېری يې بې وسلې، نامنظم او شمېر يې ډېر و.

د دسمبر ۱۲ مه د شادتخت د جګړې ورځ وه. د دغې ورځې په پای کې به وورسته له هغه چې انګريزانو ته زياته مرستندويه قوه ورسېدله او توپونو يې له حاکمه نقطه څخه پر افغان سنګرونو د شيردروازې لاندنۍ برخې په پر له پسې توګه تر بريد لاندې ونيولې . افغان جنګيالي پر شا وتمبېدل خو د په شاتګ دوام يې ستونزمن، بلکې ناممکن و، او ډېره ژر له لوګر او کوهستان څخه ملاتړي پوځونه ورسره يو ځای شول او له سنګ نوشتې نه تر بيني حصار پورې يې موقع ګاني ونيولې، په داسې حال کې چې د محمدجانخان ملګري (معيتي) جنګيالي د شيردروازې د جنوبي لوړو په اوږدو کې، چې چهاردهي له کابل څخه بېلوي، سنګرونه نيولي وو، [132] په مقابل اړخ کې يوه مرستندويه قوي قطعه چې جنرال بيکر يې قومانداني پر غاړه درلودله او د تېرې ورځې په ماښام له ميدان نه شيرپور ته رارسېدلې وه، بالاحصار ته ننوتله، څو نورې قطعې د ګايډز (Guides) په نامه او د ګورګه يانو قطعې يې تقويه کړې. د سپتمبر پر ۱۳ مه له هر لورې د شاه د تخت د نيولو هڅې پيل شوې.

د ټوپکونو متنوعو ډزو، د توپونو غړزهار او د الله اکبر تورو نارو فضا کې انګازې خورې کړې وې، او غرونو کې هلکانو ترانې ويلې. په داسې حال کې چې د يرغلګرو پوځونو هر قدم د هغې لوړې سطحې په لور شاته اخيسته او د افغان جنګياليو له زړور او بې شانه مقاومت سره مخ وو، هغوی بالاخره د همغې ورځې په نيمايي کې هغې سطحې ته ورسېدل. خو د انګليس د عسکرو د ا پر مخيون يوازې سيمه ييز اهميت درلود او ګڼ شمېر مجاهدين له هر لورې ډلې ډلې په ډېره مېړانه سره د شيرپور او ښار تر منځ په هوارو سيمو کې راڅرګند شول، يو له بل سره يې د سياه سنګ د غونډيو لورته پرمختګ پيل کړ او هم يې د شمال ختيځ له لورې شيرپور له ګواښ سره مخ کړ، د انګليس سوارو او توپچي قواوو د بالاحصار له محاذ او د شا له تخت نه هغوی چې غالبا د بيني حصار له لورې د سياه سنګ خواته د پرمختګ په حال کې وو، تر بريدونو لاندې ونيول. هنا ليکي ((په دې مقابله کې قومي خلکو بې شانه مېړانه، عزم او زړورتيا وښووله، سره له دې چې درانه تلفات ور واوښتل.)) د هغوی يو شمېر لا هم په هر تنګي او ژوره کې ځانونه ټينګ کړي دي او څنګه چې دلته ډېر له تعقيب څخه په امن کې پاته شول. پر لنډ مهاله فاتحانو يې ژوندی او تونديې ګولی وورولې .)) [133]

د اسمايي غره اخ و ډب:

رابرټس په دې فکر و، چې د نن ورځې (د سپتمبر ۱۳) عملياتو د افغان قومونو يووالی له منځه يوړ او ګڼ کسان بېرته خپلو کورونو ته وګرځېدل، د های ليندرز (Highlanders) غښتلې قطعې يې شيرپور ته

---

[131]ـ هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.
[132]ـ هنا ، ج ۳ ، ۲۰۲ مخ.
[133]ـ هنا ، ټوك ۳ ،۲۰۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سهار يې (د دسمبر ۱۴) له بېلابېلو قطعو څخه يوې سورې اشغالي قوې د جنرال بېکر تر قوامادانی لاندې د هغوی پر وړاندې په د همزنګ کې پر سختو عملياتو پيل وکړ. په لومړي سر کې غلبه د هغوی په نصيب شوه؛ خو د ورځې يوې بجې ته نژدې له هندکي او چهاردهي څخه د ډېر زياتو مجاهدينو په راتګ او له کوه بچه مخروطي څخه د کوهستانيانو خوځښت انګريزي پوځونه په شا و تمبول؛ خو محمدعثمان تګاوي په همدغه ورځ ووژل شو. مجاهدينو له شمال، لوېديځ او جنوب له لارې برياوې لاس ته راوړې او انګليسي پوځونو له څرګند تفوق، توپخاني، وسلو، نظامي توکيو او دسپلين سره سره لکه د سل اوبو پر وړاندې د خسو او خاشاکو غوندې تېښته وکړه او د رابرتس په خپله وينا د دې لپاره چې ((لويه چهاوني وسائل شي او له بې ځايه وژنو څخه مخنيوی شوی وي.)) ټولو قطعو ته لاربښوونه وکړ، چې د شيرپور چهاونی ته پناه يوسي.[134]

د هغه استدلال داسې و، ((د سپتمبر د ۱۴ مې تر غرمې پورې زه هېڅ په دې فکر نه وم، چې هغوی دې وکولای شي، دومره ډېر خلك راټول کړای شي. او دليل راسره نه و، چې د هغوی لپاره ممکنه وای، د بادسپلينه پوځونو مقابلې ته درېدلي وای؛ خو هغوی له داسې لارې چې مخروطي ډوله غوندۍ يې ښېرته ونيوله. د خپل قوي عزم او ارادې اندازه يې وښودله او زما باور يې د خپل واړه پوځ له قابليت سره، زموږ د ډېر پوځ د شمېر په برابر ولړزاوه...) [135] د همغې ورځې په دوو بجو يې د ټيلګرام په واسطه ليټن ته خبر ورکړ((موږ ټوله ورځ له سهار نه جنګ پيل کړی: په پيل کې مو ستر برياليتوبونه لاس ته راوړل خو دوښمن په داسې شمېر سره پر مخ راتلو، چې ما تصميم ونيو، خپل پوځ د شيرپور په چهاونی کې راټول کړم او د ښار او بالاحصار لوړې له لاسه ورکړم او زما لپاره ممکنه نه ده، داسې يو پراخه دريځ په لاس کې ولرم، په داسې حال کې چې دوښمن دومره زيات دی، ښاغلی جلالتماب تاسې پر هغه څه چې زما لپاره ممکن دي ډاډه کېدای شئ ، خو زه تاسې ته وړاندوينه کوم، چې زما لپاره به ممکنه نه وي، هغه څه چې بايد ويې ښيم، ترسه يې کړای شم؛ مګر په دې چې نور پوځونه مې ملاوتړي او ژرترژره راولېږل شي. ما مخکې د اربوټ ناټ قطعې ته لاربښوونه کړې وه، چې ژر تر ژره له جلال آباد نه د کابل په لور راوخوځېږي [136] د همغې ورځې په ماښام يې د يوه ټيلګرام په واسطه له وايسرای نه مرسته وغوښتله او په هغه کې يې څرګنده کړه ((زما په فکر ټولې هغه مرستې چې تاسې يې رالېږلی شئ، زه ورته اړتيا لرم. جګړې د ورځې له لسو بجو نه تر ماښامه دوام وکړ، د دښمن شمېر زيات و او ښايي د ۳۰۰۰۰ کسانو په شاو خوا کې به و او ډېر مصمم وو.)) [137]

شپږم څپرکی

<u>په کابل کې افغان جنګيالي او په شيرپور کې محاصره شوي انګريزان</u>

سريزه:

په دې څپرکي کې په شيرپور کې د يرغلګرو پوځونو په محاصرو کېدو او په ښار کې د مجاهدينو د کړنو هپ اړه بحث کېږي، د عمومي پاڅون مشران معرفي کېږي، په جګړه کې د ښځو ونډه، د عمومي پاڅون لاملونه، له شيرپور څخه د يرغلګرو پوځونو وتل او پر کابل باندې د هغوی مجدد مسلط والی او د افغان جنګياليو په شاتګ تر څېړنې لاندې نيول کېږي.

---

[134]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۱۴ مخ.

[135]- له هنا نه نقل قول، ۳ ټوك، ۲۱۳ مخ.

[136]-د ليټن په ټيلګرام کرين بروك ته د رابرتس نقل قول، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۸ مه، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۵۷ مخ.

[137]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۳۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د د سمبر د عمومي پاڅون لاملونه:

په تاريخ کې يوه مهمه موضوع په تېر مهال کې د انسانانو د تولیزو کړنو د لاملونو موندل دي، په ځانګړې توګه د هغو انګېزو درك کول، چې انسان د هغو له امله د ژوند با ارزښته نعمت، يانې خپل خوږ په قصدي توګه له ګواښ سره مخ کوي او له خپلو عزيزو ارزښتونو څخه د دفاع په پار، ځارېدنې (قربانی) ته حاضرېږي. لکه څنګه چې په مخکيني څپرکي کې وليدل شول، د ۳۰۰۰۰ په شاو اخوا کې افغان جنګيالي، چې لکونه نور انسانان يې تر شا ولاړ و، د کابل د شاوخوا سيمو او کليو څخه، يا له چاړو سره، يا له چاقو، توپك او يا هم خالي لاس او يا له رنګه بېرغونو سره، خو په هر حال له عزم او جزم سره ه کابل په لور وخوځېدل، تر څو هغه انسانان، چې د هغوی په فکر ناموس ته (په عمومي مفهوم) لاس اچولی و، او په مساوي اندازه د هغوی د ورکولو تصميم ورسره و، له خپل هېواده وباسي او د مقابلې او مقاومت په صورت کې د ژوندانه له نعمت نه محروم کړي؛ ولې؟

د دې پوښتې ځواب په لنډه توګه په هغه ليك کې نغښتی، چې د يو شمېر افغان مشرانو (ملايانو، نظامي منصب لرونکيو او خانانو) له خوا رابرتس ته لېږل شوی و. په هغه کې راغلي وو، چې د کوګناري له وژنې وروسته ((امير له خپل زوی او مشرانو سره په خوشي کې برتانوي کمپ ته لاړ، څو دوستي پياوړې شي او اختلاف او دوښمني له منځه لاړه شي. هغه ټول پوځ، په هر ځای کې چې و، او ټولې سيمه ييزې قواوې، په هر ځای کې چې راټولې شوې وې رخصت کړې. کله چې د برتانيي پوځونه راننوتل، امير بندي شو، مالونه يې غصب شول او کورنی ته يې سپکاوی وشو.))

((سربېره پر دې برتانويانو پر دې پيل وکړ، چې ګنهکار او بې ګناه کسان ټول يو شان ووژني او هره ورځ شل يا دېرش کسه غرغره کړي، هغوی په دې کيسه کې نه وو، چې وينې دې توی کړي، ملکيتونه چور کړي او کورونه وران کړي. په دې اساس خلك ووېرېدل او پاڅون يې وکړ او تصميم يې ونيو، چې له انګريزانو سره وجنګېږي.))

((جګړه د دواړه لوريو له وينې توېيدنې پرته بله ګټه نه لري. په دې موضوع کې مسلمانان دومره کلك هوډ لري، چې دې ته حاضر دي، خپل ځانونه ځار کړي.))138

له دغه ليك نه جوتېږي، چې اميرمحمد يعقوب خان د افغانستان د مسلمانو خلکو د امير په توګه له يرغلګرو پوځونو سره په تړاو د پېښو او تاريخ عمده محرك و. لکه څرنګه چې له مخکينيو پاڼو څخه سړی پوهېږي، يعقوب خان د ګندمك تر تړون پورې د افغانانو په نزد، د هغه د شهزاده ګی پر مهال د مېړانې د سابقې له امله د يوه قانوني امير په توګه دروند ګڼل کېده.

هغه هم په دومره کچه چې ((د زمري زوی)) به يې هم ورته ويل؛ خو د خپلو مشاورينو د مصلحت پر خلاف د معاهدې د تړون او د لوګر په خوشي کې د انګرېزانو کمپ ته په ورتګ سره خلك ورنه زړه توري شول او حتا مخ يې ورنه واړاوه، لکه څنګه يې چې رابرس د غه مطلب پخپله په دې ټکو کې څرګند کړی : ((تر هغه وخته چې زه په يوه ځای او بل ځای کې جنګېدلم، هغوی زه ښه ليدلم، څنګه چې زه امير شوم او د هغوی خير مې له تاسې سره په پام کې ونيو، زما پر ضد شول .)) 139 دا ضديت تر دومره کچې پورې و، چې حتا هغه ته يې لکه په تېر څپرکي کې وويل شول ((کافر)) ويل . عامه ذهنيت داسې و، چې اميريعقوب خان له انګرېزي عسکرو سره په يوځای کېدلو سره، چې د افغانستان ځينې برخې يې نيولې وې او د دغه هېواد مسلمان وګړي يې په بېلا بېلو نومونو او حتا د امير پر وړاندې د بغاوت په نامه وژل، نوريې د امارت واك او وړتيا له لاسه ورکړې وه؛ خو دهغه په استعفا او تبعيد سره د خلکو ذهنيت د هغه په اړه په اساسي توګه بدلون وموند او د امير عبدالرحمن خان تر واك ناستی پورې يې د هغه پر امارت ټينګار کاوه او قرباني يې ورکړې .

---

[138]- لايل ته د رابرتس په راپور کې د افغان مشرانو ليك، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه، م ض.س س هه. ۲۴ ټوك، ۶۲۴ مخ.
[139]- له رابرتس نه نقل قول، ۴۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه سلوك د بدلون لپاره دوي دليله شته . خلكو ته په ډاګه شوه، چې امير يعقوب خان د بهرنيو يرغلګرو له غوسې سره مخ شو او د هغوی په خپله وينا د ده مرستې ته راغلي وو او په پايله کې يې له خپل پلرني ټاټوبي وشاړه د افغانانو انساني عواطف سره له دې، چې د جګړې پر مهال لکه د نورو خلکو غوندې؛ بلکې له هغوی نه ډېر بې رحمه او سخت زړي وو؛ د امير د دغه مظلوميت پر وړاندې په جوش راغلل او دغو احساساتو د هغوی په کړنو کې انعکاس وموند؛ خو له دې مهم د افغانستان د خلکو د مسلمانو خلکو په توګه د امير دريځ، ياني د هغه سياسي شخصيت و . په افغانستان کې هم د هر اسلامي هېواد غوندې اميرالمومنين، چې د مومنانو د واکمن لقب دی، د ((خدای د سيوري)) او د ((روسول نايب)) بلل کېده. 140

او د هغه شتون د لوړو سياسي چارو د تنظيم لپاره، د يني فرايضو اداکولو او له اسلامي ټولنې او حقوقو څخه دفاع ؛ د ټولو هغو وسايلو او لوازمو چې په لرلو سره، چې د اسلامي شريعت د خورولو (تنفيذ) لپاره اړين بلل کېدل او په نه شتون او يا په کوم بل بهرنې او نامسلمان شخص باندې د هغه تعويض ته حضار نه وو؛ خو دا چې د هغه منلو ته اړ شي . هنسمين ليکي : ((هر ډول مستبد چې په افغانستان کې واکمني کړي، رعيت يې هر وخت دا غوره ګڼلې، چې د هغه تر واکمنی لاندې مصيبتونه وګالي او بهرنی لاس وهنې ته تسليم نشي .)) 141

نو دا عجيبه نه وه، چې افغانان د ا مير استعفا اجباري بلله او په دې اند وو چې ((پاچاه له دراني خاندان څخه اړيکې شلولې .)) 142 هغوی داسې استدلال کاوه، چې که د امير استعفا د هغه په خپله خوښه وای، بايد د هغه ځای ناستی ټاکل شوی وای او د تخت پر ګدی ناست وای . په دې اساس هغوی د انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) پر دغو ژمنو باور نه کاوه، چې د کابل او د کابل او پېښور تر منځ پرتو سيمو نظامي اشغال د لنډ وخت لپاره دی.143 په بل عبارت افغانانو د امير تر تبعيده پورې هم خپل هېواد نيول شوی او بې اميره باله، خو د هغه په تبعيد سره اغېزمن شول، لکه څنګه چې هنسمين ليکي ((د دغه تبعيد خبر ډېر ژر په کابل کې خپور شو او مسلمان خلك ډېر زيات ناارام او اغېزمن دي .)) 144 د دغې اغېزې شدت دومره زيات و، چې په پايله کې يې د دسمبر عمومي پاڅون د وردګو، تاجيکو، اندړو او نورو قومونو د مشرانو په قول، د ملامشك عالم، محمدجان خان، غلام حيدرخان چرخي او سردار محمد طاهرخان په ګډون، چې ټولو ځانونه د ((مسلمانانو سرلاري او مشران)) بلل،ترسره او امير مستقيماً تبعيد او د اسلامي عقيدې جوش په خلکو کې راپيدا او د انګرېزانو د بدنيتی پر وړاندې راپورته شي .

هغوی د ۱۸۷۹ په جنوری کې رابرتس ته وليکل : ((کله چې ستاسې د بدنيتی خبر خپور شو، امير ته د وفادارۍ او اسلامي عقيدې احساس پر موږ غلبه وکړه او ستاسې پر وړاندې مو پاڅون وکړ . اوس ښايي برتانيې ته د اسلام زور څرګند شوی وي .)) 145 شاه غاسي محمد يوسف خان دا ټولې ستونزې او جنجالونه يوه ((د کفر او اسلام)) موضوع بللې ده . پخپله رابرتس هم په دې اند دی چې ((دا خوځښت (نهضت) د يوه مذهبي احساس پر اساس ولاړ دی .)) 146

رابرتس په يوه مفصل يادښت کې چې د عمومي پاڅون په اړه يې برابر کړی، د امارت د موضوع په برخه کې يو شمېر نورو موضوع ګانو ته هم اشاره کړې او د هغه له دې ليکنو جوتېږي، چې د يرغلګرو پورځونو له خوا د افغانستان اسلامي هېواد داشغال او په افغانستان کې د همدې قواوو د شتون موضوع د ټولو موضوعاتو په سر کې راځي، سره له دې، چې هغه په دې نامه هغه نه يادوي . هغه ليکي : ((د تېر سپتمبر له پيښې او زموږ د استازي له وژنې وروسته د برتانوي پوځ پرمختګ دوني چټك و، چې افغانانو يې پر وړندې د مخالفت فُرصت په ځان کې ونه ليد. په چاراسياب کې هغو عسکرو چې د وژنې په پيښه کې يې لاس درلود او د ښار ناخوښه خلکو يې ملاتړ کاوه، په څرګنده توګه د جګړې په اوار ميدان کې مغلوب شول ، تنظيم او ترتيب يې د يوه وسله وال پلاوي په توګه له منځه لاړ او مشرانو يې د ځان د ساتنې په پار تېښته غوره کړه. همدارنګه په غالب ګومان سره څرګندېږي، چې په

140- کاکړ محمد حسن، د امير عبدالرحمن خان د امارت په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه، د تکساس د پوهنتون خپرونه، ۱۸۷۹، ۷- ۱۱ مخونه .
141- هنسمين، ۹۹ مخ .
142- شاه غاسي ، محمد يوسف د زمينداور اليزايي صاحب خان ته، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .
143 - هنسمين، ۲۸۴ مخ .
144 - هنسمين ، ۱۷۵ مخ .
145- رابرتس خارجه سرکتر ته (تيلګرام) ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۴ مخ .
146- شاه غاسي د زميندار اليزايي صاحب جان ته، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

((له دې وروسته داسې پېښه شوه، چې د چاراسیاب تر عملیاتو وروسته یوه د شك او توقع مرحله رامنځ ته شوه، افغانان د پېښو (وقایعو) په تمه شول او هغه وخت، چې په هغه کې کوم ملي نهضت ممکن وای، لا نه و رارسېدلی . خو څو پېښو دې ځنډ ته دا ځانګړتیا وروبښله، چې له شك پرت یې ملي غرور اغېزمن کړ او له هغه څخه د برتانیې د حکومت مخالفینو د دیني احساساتو د پارونې او شدید تعصب په هڅونه کې په څرګنده توګه ګټنه وکړه، چې د افغان کرکټر یوه قوه ځانګړنه یې د تل لپاره تشکیل کړه .))

((د یوه پردي پوځ له خوا د شیرپورد قوي حصار شبیح اشغال، چې امیر شیرعلي خان د خپل پوځ لپاره جوړ کړی و؛ د قوي توپخونو، زیاتو جنګي مهماتو په خپل واك کې راوستل (تصرف)، چې د افغانانو نظامي قدرت یې په د اسیایي ملتونو په منځ کې په یوه نامساوي کچه لوړ کړی و؛ په هغو اقدامونو سره، چې د دغه ملت د بالاحصار د تاریخي ماڼۍ او د پاچاهانواو اشرافو د قصر د نړولو لپاره یې کړي وو ؛ او بلاخره د امیر یعقوب خان او د هغه د مهمو وزیرانو بندي کېدل او هند ته د هغوی په تبعید سره، ټولو یو بل ته لاسونه ورکړل، هغه کرکه چې هغوی یې د یوه یرغلګر په وړاندې لرله، په کلکه توګه تحریك کړه .

او څنګه چې د خلکو طبیعیت او مزاج دا ډول و، څرګنده وه، چې یواځې متقابل حسادت او بې باورې، چې د مشرانو ترمنځ یې لیدل کېده، د دې مانع کېدله، چې زموږ پر ضد ګډه داعیه تشکیل کړي . دا هم څرګنده وه، چې که داسې احساس د هغوی په منځ کې پیدا شي، [redacted] **ممکن هغوی په خپل منځ کې داسې یو قوي خوځښت رامنځ ته کړي ، چې موخه یې له هېواد څخه زموږ (انګېزانو) ایستل وي . دا ډول محرك په دې عواملو سره برابر شو : دملا مشك عالم ... پر مذهبي احساسانو ولاړو وېناوو، د هر کلي او ښار په مسجدونو کې د انګرېزانو عمومي تقبیح،له عامه احساساتو سره د یقوب خان د کورنۍ د ښځو التماس ، د پټو خزانو توضع چې په لاس کې یې وې ، او بلاخره د برانوي کمپ په چور کې د برخې اخیستنې توقع، لنډه دا چې ملایانو پر اوضاع د غلبې لاسونه پورته کړل او څنګه چې پر دغه کار بریالي شول ، چې شخصي دوښمنۍ یې له بهرنیو دوښمنانود حسن تنفر تابع وګرځولې . دغه نهضت ډېر ژر له مذهبي مرحلې واوښت او دانګېرېزي یرغلګرو پر وړاندې د یوه ملي نهضت په توګه بدل شو . د ۱۸۴۲ – ۱۸۴۱ د میصیب خاطرو ته یو ځل بیا رجوع وشوه . پر دې ټکي ډېر ټینګار وشو، هغه څه چې یو ځل پېښ شوي وي، د دویم ځل لپاره بیا تکرارېږي او خلکو ته ډاډ ورکړل شو، چې هغوی یواځې فوراً او په عین وخت کې پاڅون وکړي ، ممکن د انګرېزانو وړوکی لښکر، چې په شیرپور کې پروت دی ، راووځي او د تېر په شان د صعب المرور کوتلونو په لور چې افغانستان اوهندوستان سره بېلوي په شاتګ وکړي او له منځه لاړ شي .))** [147]

خو رابرتس ښایي د یوه بل عمده پاڅون موضوع یا یو محرك قصداً له پامه غورځولی وي او هغه د افغانانو له اعدام څخه عبارت و، چې په تېروپاڼو کې شرحه شوي دي . یو څو اضافي تبصرې دلته ضروري دي، څنګه چې انګرېزي چارواکي د نظامي حکومت په جریان کې د هغو اشخاصو نیولو لپاره، چې د کوګناري په وژنه کې یې برخه درلودله،پیسې ورکولې . له دې امله ډېرى خلك د شخصي دوښمنیو په اساس یې خپل رقیبان په خطر کې واچول[148] او د کار د نویو مخالفتونو او دوښمنیو لامل شو، چې اصلي عاملان یې پخپله انګرېزان و . او د افغانانو د کرکې لورى واقع شول . په عین حال کې د هغو اشخاصو پر سر جایزه چې، له یرغلګرو پوځونو سره جنګېدلي وو، له خپله انده اود خلکو له انده د تحسین وړ وګڼل شول . په دې توګه دغه اعدامونه په واقعیت کې د افغانانو پر خوى تر ګردو غوره ضربه ګڼل کېدل چې له ((وطن او خپلواکۍ سره د مینې)) نه عبارت دي [149] **او ښایي له همدې امله وي، هغه افغانان چې په دار ځړول کېدل، هغه به یې پرته کش و پش څخه منل او ځان به یې د وطن، خپلواکۍ او دین دلارې شهید باله . البته دا د افغانانو د هغو خویونو ښکارندوى وو، کله به چې مظلوم واقع کېدل او ملګري او هېوادوال به یې د پردیو له خوا وژل کېدل، چوپ وو، او څنګه به یې چې**

[147] - د فغان _ انګلیس دویمې جګړې له رسمي شرحې نقل قول ، ۲۴۹-۲۴۷ پورې .
[148] - عین الوقایع ، ۱۸۸ مخ .
[149] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دسمبر د پاڅون مخکښان :

دا پاڅون له مخکې چې وويل شول د دوامدارو تحريکاتو يوه نتيجه وه،چې د يرغلګرو پوځونو په رانولو او بلکې تر هغو وړاندې د بهرني خطر د احساس کېدلو پر مهال د امير شيرعلي خان د واکمنۍ په وروستيو کلونو کې پيل شوي وو .د دوښمنو پوځونو له يرغل سره سم مسلمانانو په جوماتونو او نورو مواضعو کې خلك له يرغلګرو سره جګړې ته رابلل کېدل او د قران کريم هغه ايتونه به لوستل کېدل، چې مسلمانانو ته به يې ښوول چې د بې دينو پر ضد وجنګيږي ، ديني عالمانو به افغانانو ته ((وعده ورکوله، چې که هغوی په پوره ايمان او منظمه روحيه پر کفارو باندې تېری وکړي، مرمۍ به هېڅ اغېزه پرې ونه کړي، نېزې به هغوی غوڅ نه شي کړای او چېنې به يې چې د توپونو مخې ته وغورځول شي، له فير او ګوزار څخه به مخنيوی وکړي .)) [151] د دغه ډول وعظونو له امله وه، چې دد انګرېزانو پر وړاندې دمقابلې احساسات را تاوده کړل او خلك را پورته شول او د جګړې د لومړيو ليکو مخکښان شول . [152]

د چاردهي په عملياتو کې داسلام بيرغچيانو ، حتا هغه مهال چې د دوښمن سوارکارانو پر هغوی ډزې کولې هم پر مخ تلل او سره له هغه چې ډېر مړه هم شول ، نور پر خپلو ارادو او عزم کلك پاته شول . هغه مهال د انګرېزانو د نهمې قطعې يوه عسکر د يوه افغان مخکښ په لور نېزه ورسيخه کړه، خو هغه افغان له د کب په څېر په ډېره چټکۍ سره لول وخوړ، نېزه يې ترې واخيستله او د چاړې په وهلو سره يې هم د نېزه باز ګوتې پرې کړې او هم يې ميله پرې کړه، تابه ويل چې له کومې نرمې مادې څخه جوړه شوې وه . [153] د دسمبر پر ۱۳ مه کله چې د هاى ليناددرز ۹۲ قطعې د شاه پر تخت سخت تېری وکړ ، د افغان مخکښانو ډلې په خپلو مواضعو کې ټينګې او پرځاى پاتې شوې، په داسې حال کې چې ډېری ملګرو يې تېښته وکړه ، تر هغه چې د دوښمن د نېزو او ټوپکونو ترسختو ګوزارونو لاندې راغلل او له پښو وغورځېدل . [154] په بله ورځ د محمد جان خان وردګ ټولې برياوې د افغان مخکښانو د مېړانې د زعامت مرهون و ، سره له دې چې ډېری دغه سفيدجامکان مخکې له دې چې برياليې شي ، له منځه لاړل . کله چې انګرېزان د ورځې په نيمايي کې د اسمايي د غره پرېښوولو ته اړ شول ، دغه سفيدجامکان لومړني کسان وو، چې د تېرو پر سرونو راڅرګند شول او ((هغوی په داسې حال کې چې د ليندرز او ګايدز قطعې د تېښتې په حال کې وې، خپل بيرغونه يې پر اسمايي غره پورته کړل، له هره پلوه د ستاينې وړ وو .)) [155]

په دې ډول سرتېرو سره بايد ډارن هم پر مخ تللاى او هغه وخت چې دغو سرتېرو د اسمايي غره څوکه نيوله او له هغه ځايه يې ليدل، چې د نړۍ د يوه لوی قدرت پوځونو د شيرپور په لور تېښته کوله . دغه شېبې بايد ارومرو د هغوی لپاره د وياړ او خوښۍ وړ واى . [156] هنسمين زياتوي ((يو داسې پوځ چې زموږ پر وړاندې له دې ډول اشخاصو څخه جوړ وي؛ حتا زموږ لوړې وسلې او قوي دسپلين هم ښايي بسنه ونه کړي . [157]

---

[150]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۹ مخ .
[151]- هنسمين ، ۳۳۵ مخ .
[152]- هنسمين ، ۳۳۶ مخ .
[153] - هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[154]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[155]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[156]- هنسمين، ۳۳۷ مخ .
[157]- هنسمين ، ۳۳۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>په جګړه کې د افغانو ښځو رول</u> :

په عمومي توګه ښځې د جګړې په ورځو کې د نارینه وو مرستیالانې وې او په جګړه هغوی ته اوبه او خوراکي توکي د جګړې ډګر ته رسوي او په دې توګه هغوی ته د جګړې وړتیا ورکوي. ښځې چې پخوا په عمومي توګه په ستر او پرده کې وې؛ د جګړې پرمهال یې موقتاً چادري ګانې لرې کولې او په ازاده توګه به یې خپله دنده ترسره کوله ((ډېری هغوی د (دسمبر) په جګړه کې برخه واخیستله .))[158] د ریاضي په وینا د دسمبر پر ۱۴ مه د اسمایي غره په اخ و ډب کې ((نژدې ۴۰۰ ښځو غازیانو ته اوبه ورکولې او ۸۳ کسه وژلې شوې هم وې .))[159] ښځو د دسمبر پر ۱۱ مه د باغبان په اونچي کې او وروسته د چهلستون او چاراسیاب په کلیو کې به چې انګرېزي پوځونه تېرېدل، هغوی پرې د کوزیو او ګړیو ګوزارونه کول .[160]

هغه ځایونه د ((غازي اډې)) په نامه مشهور شول. ښځو په جګړه کې نارینه سخت هڅول ، لکه څرنګه چې مهیج عبدالله او د کابل د عاشقانو و عارفانو د زهری له کیسې څرګندېږي .[161] ویل کېږي چې افغانې ښځې له انګرېزانو سره د جګړو پر مهال د شپې له خوا د جګړې ډګر ته تللې، د وژل شویو یرغلګرو نه به یې سرونه پرې کول، ټپیان او هغوی چې د جګړې په حالت کې به وو، هغوی به یې وژل .[162]

د امیر یقوب خان مور او مېرمن، چې په ترتیب سره د سعادت خان مومند او سردار یحیٰ خان لونې وې، وروسته له هغه چې امیر د یرغلګرو پوځونو لاس ته کېښوت، پر ټینګو فعالیتونو یې لاس پورې کړ؛ افغان مشران یې تر خپل نفوذ لاندې راوستل او په دې لار کې یې ډېرې پیسې ولګولې او د انګرېزانو پر وړاندې یې د هغوی په هڅولو کې ډېر منډې ترړې وکړې .[163] هغوی او د سردار یحیٰ خان مېرمن چې د وزیر محمد اکبر خان د لور په نامه مشهوره وه ((تر هغه ځایه چې په وس او توان یې پوره وه، شور او ځوږ ژوندی او لوړ وساته .)) چې وروسته رابرتس ورته د تبعید سزا واوروله .[164]

د امیر یقوب خان د مور په اړه ویل کېدل چې یوه ډېره فعاله مېرمن وه او خپله شتمني یې د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې د افغانانو هڅولو ته وقف کړې وه او د محمد جان خا وردګ په وسیله او ((ملامشك عالم او د هغه د عالمانو، د مذهبي احساساتو څپه، چې د جهاد په اعلان سره په جوش راغلې وه، هغه لور ته سوق کړه، چې لمسي یا زوی ته یې د سلطنت دبېرته اعادې ته خدمت وکړي .[165]

افغانان په ځانګړې توګه دیني پوهانو د بهرني ګواښ پر مهال خلك هڅول، چې پردي د هغوی دین او ښځو ته سپکاوی کوي . دا ډول هڅونې د افغان – انګلیس په دویمه جګړه کې هم عامې وې .[166] خو د دغو هڅونو په یو علت قوي غبرګونونه راونه پارول، چې انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) دا ځل د خپلې پایښې (اقامې) په لړ کې، افغانو ښځو ته له لاس اچولو ځانونه وساتل . هغوی دغه احتیاط د هغې ترخې تجربې له امله، چې د افغان _ انګلیس په لومړۍ جګړه کې، چې په لړ کې یې ښځو ته په لاس اچونې سره له شدید غبرګون سره مخ شوي وو، ته پاملرنه وکړه . په دویمه جګړه کې د ښځې په اړوند یواځېنۍ سیاسي مسئله، تر پاڅون وروسته له بالاحصار څخه شیرپور ته، چې د انګرېزي پوځونو نوې اډه وه او لوی شور ماشور یې راپورته کړ؛ د امیر یقوب خان د کورنۍ محترمانه لېږدونه وه . لکه څنګه چې ریاضي وایي : ((او د نامسلمانو دوښمنانو په لاس د

158- هنسمین، ۲۲۷ مخ .
159- عین الوقایع ، ۱۹۰ مخ .
160 - رښتیا ، ۲۵۷ مخ .
161- غبار، ۶۲۹ مخ .
162- مارتین، فرانك، د مطلقق العنان امیر د واکمنۍ پر مهال ، لندن، ۱۹۰۷، ۲۲۷ مخ .
163 - هنسمین ، ۳۱۳ مخ .
164 - رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۶۲۲ مخ .
165- هنسمین، ۲۵۶ مخ .
166 - ۳۳۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>د پاڅون مشران</u> :

لومړی ټکی چې د دسمبر د پاڅون په برخه کې د یادونې دی، دادی څنګه چې پاڅون اصلاً د ولسي خلکو له خوا و، دا بدیهي وه، چې باید مشران پخپله رهبران هم واوسي . خانداني سرداران او هغه سرداران چې د دود اورواج له مخې منل شوي وو، تبعید شوي وو او د کابل نور ډېری سرداران انګلیس پلوي وو او د خلکو عمومي باور یې له لاسه ورکړی و . د نامشهورو سردارانو له جملې څخه څو تنه د انګرېزاو سخت دوښمنان وو او د پاڅون له مشرانو څخه ګڼل کېدل . ددې واقعیت یوه مانا دا کېدله چې د مقاومت مشران لا هم د خلکو په منځ کې د مشر (زعیم) په توګه منلي او پېژندل شوي نه وو .

د دې لپاره چې په هغه عنعنوي ټولنه کې د لېدر په توګه د عوامو او خواصو له خوا دمنلو وړ وګرځي، وخت ته اړتیا وه او دا د سردار عبدالرحمن خان تر ظهور پورې د مقاومت د نهضت د کمزورۍ یو مهم ټکی ګڼل کېده. د دغه واقعیت بله مانا دا وه، چې د مقاومت د مشرانو شمېر ډېرو. په دې نهضت کې سربېره قومي او دیني مشرانو، د امیر شیرعلي خان د تیت و پرك پوځ قومانداانان د جګړې د مشرانو د یوې مهمې سرچینې په توګه ثابت شول، چې د خپلو جنګي مهارتونو په کاراچولو سره یې د افغانانو جنګي وړتیا په ځانګړې توګه په نامنظمو جګړو کې وښووله.

هغه مشران چې د کابل په حوزه کې خلك د یرغلګرو پوځونو سره د جګړې په موخه د هغوی تر شا ودرېدل . دا لاندې کسان وو: ملا مشك عالم، جنرال محمد جانخان، جنرال غلام حیدرخان چرخي، میربچه خان. محمدسرور خان پرواني، محمد عثمان خان صافي، سردار محمدحسن خان او سردار محمدطاهر خان. دلته د هغوی لنډې سوانح پر کابل د هغوی د بریالي هجوم او انګریزي پوځونو تر محاصره کېدلو پورې راوړل کېږي.

ملامشك عالم چې اصلي نوم یې دین محمد و، د غزني د شلګر د سیمې د غلجي اندړو قوم ته منسوب و. پر ۱۷۹۰ کال زیږېدلی و او د ژوند ډېره برخه یې د دیني علومو په زده کړه تېره کړې وه. لومړۍ یې له ملامحمدواصل کاکړ څخه دیني زده کړې وکړې او وروسته لغمان ته لاړ او هلته د میاصاحب په کلا کې له ملا عبدالحکیم آخوندزاده څخه دوه درې کاله خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، وروسته پېښور ته لاړ او هلته یې د ۱۸۴۵ په شاوخواکې له عبدالمالك اخوندزاده څخه پوهه ترلاسه کړه. بیا څو ځله ملاعبدالحکیم ته ورغی او د هغه له مړینې وروسته یې د میا محمد اسلم خان لندر باغ شاګردي پیل کړه او د غه متنفذ عالم یې د خلیفه په توګه غوره کړ. له هغه وروسته یې له حاجي تاج محمد خان سره، د پوشه ګار pushagar د کافرستانیانو سره په جګړه کې مرسته وکړه. له ملامشك عالم نه تر دې مهاله یو تکړه او جید پوه جوړ شو او په غزني، وردګو، لوګر، کلات او جلال آباد کې ډېر شاګردان او مریدان موندلي وو، او د مولیانو لپاره یې مدرسه پرانېستې وه.

ملا مشك عالم له اندې او مهمندې ښځې څخه درې زامن درلودل، چې دوه تنه یې عالمان هم وو، چې له هغه سره یې د مذهبي تعلیماتو په خپرولو کې مرسته کوله. ملامشك عالم د کابل له دربار سره هم تړاو درلود. او امیر شیرعلي خان، سره له دې چې هغه ته په پټه ((سوداګر)) ویل، هغه ته یې پټ معاش هم ورکاوه. ملامشك عالم له خپلو پیروانو څخه نذرانه او ډېرې نغدې پیسې راټولولې. ویل کېدل هغه به کله چې خپل کوم مرید لیده، د نذرانې په توګه به یې یو څه ورنه اخیستل. ((له یوه نه یې چپنه ترلاسه کوله، له بل نه پیسې او له دریم نه پګړۍ او همداسې نور.)) هغه په شلګر کې د ډېرو ځمکو خاوند و او پر ځمکو باندې د مالیې له ورکولو څخه معاف و.

ملا مشك سربېره پر دې له شاګردانو، مریدانو، ښو اړیکو، په دیني علومو کې بصیرت، شخصي تقوا او په کابلستان او ننګرهار کې عمومي صورت تمول له لارې په ځانګړې توګه، د غلجیو او مهمندو د قوم په منځ کې

---

[167]- عین الوقایع ، ۱۸۸ مخ .

[168]- د تفصیل لپاره ، په ۲۹ مه پېړۍ کې په افغانستان کې د ښځې دریځ ته مراجعه وکړئ، زما کتاب ((د امیر عبدالرحمن خان په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه .))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنرال محمدجانخان وردګ د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې په مبارزه کې د ملا مشك عالم ډېر نژدې ملګری و. له شخصي پلوه یې له هغه سره ډېر توپیر درلود. محمدجانخان اصلا یو عسکر او جنرال و او ښایي پوهه یې دومره نه وه؛ خو د جګړې په ډګر کې د پردیو پر ضد د لوړ احساس درلودونکی افغان و. په ځانګړې توګه د پوځ هغه برخه وه، چې د انګریزانو سخت مخالف و. هغه هم د ملامشك عالم په څېر زیات پلویان درلودل. او د جګړې په پای کې یې دومره محبوبیت ترلاسه کړ، چې د کابل عادي خلك هغه ته د یو پیر په توګه قایل شول. هر چېرې به چې تله، خلك به پرې راټولېدل او لاسونه به یې د احترام او کرامت په دود ښکلول. محمدجانخان په ننني عبارت د هېوادپالني او بهرنیانو ضد، سمبول و. محمدجان د سیدال خان وردګ زوی و او د قوم مشري همیشه د هغه پر غاړه وه؛ خو یعقوب خان تر خپل ناستي وروسته، د هغه کاکا خدای نظر خان چې د امیرشیرعلي خان په وخت کې د غزني حاکم و، د قوم د خان لقب یې ورکړ او هغه د ګندمك له تړون وروسته د کولرا ناروغۍ له امله مړ شو او د قوم مشري د محمد جانخان او د هغه د مشر ورور محمد افضل خان پر غاړه شوه هغوی د مور له خوا نایب امین الله خان لوګري ته منسوب وو.

محمد جانخان یو ډېر احساساتي سړی و، په دومره کچه چې امیر شیرعلي خان ((لېونی)) باله، خو همدغه (لېونی) د پوځ قطعو په خپله خوښه د ګوګناري. له وژني وروسته هغه د غټ مشر ((جنرال)) په توګه وټاکه. او په دې ډول هغه د افغانستان لومړنی غوره شوی نظامي منصب لرونکی وي. جنرال فریدرك رابرتس چې د محمدجانخان د مخالف لوري همقطاری و، ښایي د هغه په اړه یې څرګند (افاقي) نظر درلوده، چې ویلې یې وو ((که څه هم هغه باید ځېني خویونه ولري او له ټولو هغو څه نه چې زه یې اورېدلای شم، هغه داسې یو څوك نه دی، چې خلك ورته تسلیم شي، یا احتمالا هغه پر هغوی باندې کوم واقعي قدرت پیدا کړای شي. هغه په تیرو څو میاشتو کې د قدرت د شرایطو په واسطه، نه د کوم لوی مغز با استعداد په درلودلو سره د مخالفینو یو ممثل شخص شوی دی.)) [171]خو واقعیت دا دی چې محمدجان د ټاکلو له وخت نه تر مړینې پورې یې له امیر عبدالرحمن خان سره د ۱۸۸۱ په دسمبر کې د ابدیه کوتل کې چې په بلخ کې شتون لري، نه یواځې په جګړو کې او انساني سرچینو په تجهیز کې لویې بریاوې لاس ته راوړې، بلکې د همدغو جګړو په لړ کې، له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې د غزني، کوهستان او وزیرستان دسیمو ترمنځ د خلکو په یووالي او اتحاد کې د افغانستان په تاریخ کې بې شانه مرستې کړې دي او خپل شخصیت یې په یوه بحراني حالت کې دیوه جنرال او لیډر په توګه ثابت کړ.

جنرال غلام حیدرخان چرخي دعصمت الله زوی و . د یوسفزیو ته اړوند د څرخ له لویو ملکانو څخه و. د هغه د ځوانۍ د وخت په اړه معلومات نشته ، یو څه باسواده و او د جګړې په پیل کې په علي مسجد کې د افغان پوځونو کوماندان و . امیر یعقوب خان له ګندمك څخه تر راګرځېدو وروسته د هغه رتبه راکښته کړه . نوموړي د چاراسیاب په جګړه کې برخه واخیسته او په عمومي پاڅون کې د څرخ، منګلو، ځدرانو او نورو قومونو رهبري پر غاړه درلودله او د انګلیس له سرسختو دوښمنانو څخه و . [172]

[169]- مشك عالم لیپل ګریفن، ۱۸۸۰ د جون ۱۹ مه، سروو، ۲۶ ټوك، ۲ جز، ۲ مخ.

[170]- د مشرانو د ژوندانه شرح، د افغانستان سرداران او نور، (له در وروسته ش زس س ا) د برتانوي هند د حکومت خیرونه، ۱۸۸۸، ۱۴۳ – ۱۴۵ مخونه.

[171]- رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۹ مه، م و س س ه، ۲۸ ټوك ، ۱۴۷ مخ.

[172]- پر ۱۸۸۰ کال په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او د هغه د امارت په دوره کې یې په جګړو کې د خپلو بریالتوبونو په پایله کې لوړو پوړیو او مرتبو ته ارتقا وکړه او لومړی سپه سالار وبلل شو . له ۱۸۸۲ نه تر مړینې پورې یې په ۱۸۷۹ کې په ننګرهار کې د امیر وایسرای او استازي په توګه په پراخو ملکي او نظامي اختیارونو سره، په ځانګړې توګه د بغاوت د غلي کولو او د کافرستان په فتح کولو وخت تېر کړ . غلام حیدرخان د مرکزي حکومت د ټینګښت او پراختیا لپاره په ننګرهار کې لومړی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

میربچه د صوفي خان زوی د کوهدامن له قشقارو څخه او د انګریزانو ډېر مخالف و. د دسمبر تر عمومي پاڅون پورې د هغه ژوندانه په هکله خبر په لاس کې نشته او په هغه پاڅون کې يې د انساني پوځونو په سمبالتيا کې فعال رول لوبولی دی لکه څرنګه چې د خلکو له دغې ترانې څخه څرګندېږي:

محمدجانخان مرد میدان است = ایوب خان شیر غران است
میربچه خان رس رســــان است = ازري فــخر افـــغان اســـت
رایت کل لات کـــلان اســـــت = بیا بیا در انـــــــــګور بخو. [173]

د محمد زيو سردارانو له جملې سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شريف خان زوی او سردارمحمد حسن خان د سردار محمد قليخان زوی د بهرنيو ضد فعاليتونو کې فعاله ونډه درلودله. د سردار محمد طاهر خان په اړه ډېر معلومات په لاس کې نشته او سردار محمد حسن خان چې د مور له خوا د وزير فتح خان په لمسي مشهور و او د خپلې توري ځېرې له امله (تور سردار) بلل کېده، ښايي يواځينی سردار وي، چې د يعقوب خان ډېر جدي او باثباته پلوی و، د انګريزانو له دويم تيري وروسته يې جلال آباد چې حاکم يې و، پرېښود او د يرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې يې د هغوی پر وړاندې ډېر فعاليتونه ترسره کړل.

سرور خان پرواني په ۱۸۴۵ کال زوکړی د قاضي خان په مستقيم احفاد څخه و، قاضي خان اصلا د بخارا و، د مغلي شاه جهان په مهال يې د ديني موضوعاتو کتاب ليکلی و، چې د فتاوه قاضي خان په نوم ياديده، سرور خان چې مور يې صوفي وه، د کوهستان له ميراثي خانانو څخه و. خو د امير دوست محمد په وخت کې دهغه د کاکا د زوی نادرخان تر منځ يې د خانی پر سر لانجه پيښه شوه. دا لانجه امير په داسې ترتيب فيصله کړه، چې شمالي کوهستان لوری يې د (حصار) په نامه نادرخان ته او جنوبي برخه يې د ((شازوت)) په نامه سرور خان ته ورکړه. د شيرعلي خان په وخت کې د ټول پروان خاني سرورخان ته ورکړل شوه، سربېره پر دې نوموړی د همغه حاکم هم وټاکل شو. سرور خان د انګليس پلوي شهباز خان د واکمنی په مهال د رابرټس د سلام لپاره کابل ته هم راغی، خو د دسمبر د پاڅون په اوريدلو سره له خپلو ۳۰۰۰ پيروانو سره د ملا مشك علام او محمد جان مرستې ته د کابل په لور وخوځېد او د دسمبر پر ۲۳ مه يې له خپل پوځ سره د شيرپور پر شمال منځ برخې تېرې وکړ. [174]

په کابل کې د موسی خان پاچاهي:

په همدې قول چې افغان جنګياليو د دوښمن پوځونه په شيرپور کې محاصره کړل، د هغوی څو تنه چې نومونه يې معلوم نه دي، دانګريزانو په هڅونه يې، د څو ورځو لپاره د متارکې وړانديز وکړ، او ومنل شو. [175] دا روايت قانع کوونکی نه دی، خو په هر حال يرغلګر پوځونه له هغې ورځې (دسمبر ۱۴) نه تر ۲۳ پورې په شيرپور کې محاصره وو، او په دې موده کې د ۳۰۰۰۰ په شاوخوا کې افغانان پرته له ځينو ډزو ډوزو په ټوليزه توګه پر عملياتو لاس پورې نه کړ، پس هغوی په داسې حال کې چې دوښمن يواځې محاصره؛ خو په همغه قدرت سره د شيرپور د يوالو په منځ کې شتون درلود، په ښارکې څه کول او ولې يې عمومي يرغل نه کاوه. سره له دې چې محاصره شوي خلك د دفاعي ترتيباتو د نه بشپړتيا له امله د دسمبر په ۱۵ مه له حملې نه معروض وو او افغان جنګياليو کولای شواي، د شيرپور تر زړه پورې ځانونه ورسوي[176] لکه د دسمبر له ۱۱ – ۱۴ د هغوی لپاره ممکن

---

[173]- میربچه د ۱۸۸۰ په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره يو ځای شو او تر يوه وخته د هغه مشاور و، خو کله چې په ۱۸۸۱ کې يې ورور بندي شو، له کابل نه وتښتېد او د څه وخت لپاره په تيرا، باجوړ، سواټ او شينوارو کې پاته شو. او پر ۱۸۸۳ سردارمحمد ايوب خان ته مشهد ته ورغی او له هغه سره يې په ۱۸۸۸ کال هندوستان ته پناه يوړه. په ۱۹۰۲ کال هېواد ته راغی او امير حبيب الله خان د هغه د غصب شويو ځمکو په بدل کې د لوګر په برکې ډېرې ځمکې ورکړي. (ش زس ا) ، ۳۴ مخ.
[174]- ش ز س س ۱، ۱۷۳ مخ.
[175]- عين الوقايع، ۱۹۰ مخ.
[176]- هن، ۳ ټوك، ۲۴۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دې چې رابرتس په وينا ((محمدجانخان وردګ)) د افغان جنګياليو عملي زعيم ګڼل کېده.)) [178] دا هم بايد وويل شي، انګريزي پوځونو سره له دې چې دمحمد جانخان په وينا له قاضي کلا نه وروسته ۷ ځلي ماتې خوړلې وه، [179] او درانه تلفات وراوښتي وو جنګي قدرت يې نه و بايللی، او کله يې چې ټولې تيت و پرك قطعې په شيرپور کې يو ځای شوې د مرګ او ژوند په يوه سياسي مسئله کې راګير شول او قدرت يې ناديده نشوای نيول کېدای. هره يوه افغان مشر له ځان سره له ۵۰۰ ته ۱۰۰۰ پورې يا ډېر وسله وال پيروان درلودل [180] او هغوی يوه هم او يا ټولو د هغوی د کنټرول قدرت نه درلود. هنسمين وايي ((د صفونو له خوا پر مشرانو چندان باور نه کېده.)) [181] محمد جان خان د هغه لامل داسې بيانوي چې د مسلمانانو د پوځونو شمېر ((له شمېر وتلی و، او کنترول کېدای نه شوای. او هغوی د کابل ښار مسلمان خلك چور کړل)) او د مشرانو هڅې ګټورې نشوای کېدای. [182] خو دغو مشرانو د دې لپاره چې خپلو عملياتوته يې قانوني او حقوقي بڼه ورکړې وي، د دسمبر پر ۱۵ مه يې په کابل کې حکومت تشکيل کړ. او د بې وسلې شوي امير زوی موسی جان يې د ((پاچا)) په توګه اعلان کړ. سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شريف زوی او د دوست محمد خان لمسی يې وزير وباله او غلام حيدر خان چرخي د بالاحصار د والي په توګه غوره کړ. [183] دا کار د رابرتس په وينا د جنرال محمد جان خان په نوښت ترسره شو او په خپله يې د ځان لپاره کوم مقام غوره نه کړ. ملامشك عالم دغه اقدام نېکمرغه وباله او موسی جان يې ((پر تخت کښېناوه، چې د پلار حق يې و، چې د هغه په وينا په ظالمانه ډول د انګريزانو له خوا تبعيد شوی دی.)) [184] موسی جان کوټوالي خپل مقر وټاکه او مجاهدين د سيمې په اساس په ښار کې، احتمالا په مسجدونو کې او ميربچه د سردار يحيي خان په کور کې او قلعو د کابل سيند کيڼ اړخ ته اقامت غوره کړ؛ خو دغو مشرانو سره له دې چې حکومت يې تشکيل کړ، و نه توانېدل امنيت تامين کړي او ((...... د برتانيې د معلومو دوستانو کورونه چور او ويجاړ شول.)) [185] او د ځينو اماميانو او هندوانو کورونه او دوکانونه هم چور شول. [186] تر هغه چې محمد جان خان دې تطاول ته د پای ټکی کېښود. البته د دغه عمل اغېزې ناګواره ثابتې شوې. هغه پام چې د مبذلو دوښمنانو لور ته شوی وای، د مسلمانو په کمزورۍ ولګيده.

سربېره پر دې د محمد يوسف رياضي په وينا((په پنځوشپېړو هغو ورځو کې، چې غازيانو تاراجي مال لاس ته راوړی و، د غازي محمد جان خان شاوخوايې پرېښوول .)) ([187]) او ((له دغه امر څخه انګريزي پوځونوته د اسودګۍ فرصت په لاس ورغی .)) ([188]) په عين حال کې د دغې موضوع پر سر مخالفت راپيداشو. او ويل کېدل، چې ملامشك عالم له موسی جان سره شخړه وکړه، چې هغه پاڅون کوونکي يې پرېښې دي، چې((د ښار د مسلمانانو اوسيدونکيوکورونه چورکړي او په دې ترتيب د پاڅون مذهبي ځانګړنې ته صدمه ورسوي او د ناکامۍ لامل يې شي)) ([189])

---

[177]- هنا، ۳ ټوك، ۲۱۸ مخ.
[178]- رابرتس وايسرای ته، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۲۲ مه، م ض س س ه، ۲ ۳ ټوك، ۱۷۸۴
[179]- محمد جانخان غلام حيدر وردګ ته، ۱۸۸۰ د فبروري ۲ مه، م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶.
[180]- هنسمين، ۲۶۴ مخ.
[181] - هنسمين، ۲۴۶ مخ.
[182] - غلام حيدر وردګ ته د محمد جانخان ليك، له ګريفن نه لاي ته، ۱۸۸۰ د مارچ ۵مه. م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ.
[183] - ي ك ، ۱۸۷۹ د سمبر ۱۴ – ۲۰، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۱۴۵ مخ.
[184]- هنسمين، ۲۲۲ مخ.
[185] -عين الوقايع، ۱۹۰ – ۱۹۲ مخونه.
[186] - هنسمين، ۲۵۹- ۲۷۲ مخونه.
[187]- عين الوقايع / ۱۹۰ مخ
[188]- سراج التواريخ/ ۳۸۵ مخ.
[189]- ش ز س س ا، ۱۴۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي د همدغو پېښولـه املـه وي، چې افغان مشرانو د دوليكونو په ترڅ كې، وروسته لـه هغه چې د انګليسن لـه بعيدالتي ګانو نـه، چې نسبت ((افغانستان او امير)) ته خبرې وكړې، محاصره شويو انګريزانو ته يې د سولې شرايط وړاندې كړل . [190]

د وړانديزونو يوه ماه داسې وه، چې انګريزان بايد كابل تخليه كړي او هندوستان ته لاړشي [191] **جنرال غلام حيدرخان د يوه ځانګړي ليك په ترڅ كې، سردار محمد ابراهيم خان ته چې له محاصره شويو سره و وړانديزكړى و، چې غلام حسن خان او محمدحيات خان دې د برتانيې د استازو په توګه پاتې شي او دوه تنه برتانوي منصب لرونكي دې دبې وسلې اميرتربلني پورې د مشرانو په توګه وركړي شي .**[192] **په عين حال كې غلام حيدر خان د يوه بل ځانګړي ليك په ترڅ كې سردارولي محمدخان ته څرګنده كړه، چې ټولو مشرانو د ملامشك عالم او محمدجان په ګډون توافق كړى، چې امارت ومني .** [193]**د كوهستان خلكوهم د يوه ځانګړي او بېل ليك په ترڅ كې كټ مټ همدغه مطلب د يرغلګرو پوځونو له خوا د افغانستان د تخليه كولو وړانديز وكړ.** [194]**جنرال محمد جان، چې په دغه وخت كې يې د غازي محمداكبرخان غوندې عمل كاوه،له عصمت الله خان جبار خيل نـه وغوښتل، چې د كابل او جلال اباد ترمنځ د انګرېزانو مواصلاتي او مخابراتي كرښې پرې او په خپل كنټرول كې راولي.** [195]**ترڅو د مرستندوى پوځ له رانـوتلو څخه مخنيوى وشي او هم د يرغلګرو پوځونو د مراجعت په صورت كې د خوردكابل څوېښت كالـه وړاندې داستان تكرارشي، خومحاصره شويو انګريزانو د هغه پرخلاف، چې په سراج التواريخ كې راغلي دي، چې ((جنرال محمدجان ته يې د دوستى ورونـه پرانستل))** [196]**پورتنيو وړانديزونو ته يې هېڅ ځواب ورنـه كړ او په بدل كې يې د دفاعي ترتيباتو په بشپړولو پيل وكړ .**

<u>پرشيرپور ناكام يرغل:</u>

رابرتس لـه هماغې د محاصرې لـه لومړۍ مرحلې څخه د خپلو پوځونو پام د فاعي ترتيباتو ته راواړاوه. لكه څنګه چې مخكې وويل شول، په شيرپوركې خوراكي توكي هم د عسكرو او هم د حيواناتو لپاره او د سون مواد ډېر راټول شوي وو او اوبه په دننه كې موجودې وې .

رابرتس له څو ناحيو نـه زړه بدى شوى و، يوشمېر محمد زيو سردارانو، سره له دې چې د هغه په لاس كې هم وو، له محمد جان او ملامشك عالم سره يې اړيكې درلودلې او له دې پلوه له هغوى نـه داود شاه په ګډون يو شمېر بندي شول. را برتس داسې فكر وكړ، چې دا جنرال چې د ميربچه له نژدې خپلوانو څخه و، سره له دې چې هغه انګليس ته ډېر خدمتونه كړي وو. ممكن خطرناك ثابت شي . ([197]) په انګرېزي پوځونو كې يو شمېر سرحدي پښتانه هم وو او افغان جنګيالو هغوى د انګرېوانوپر ضد هڅول او هغوى ته يې پېغور(فحش) وركاوه، چې ولې يې د كفارو د غلامۍ كړۍ غاړو ته اچولې دي. [198]

سربيره پردې د پنجاب په نامه قطعه كې د پنجاب مسلمانوهم ګډون درلود او دا وېره موجوده وه، چې هغوى ښايي د مذهبي اړيكو له املـه له افغان مسلمانو سره مرسته وكړي، ډېركارګران او باروړونكي، چې ترهغه مهالـه يې په شيرپوركې كاركاوه، له شير پور نـه ووتل [199] **خو د رابرتس اساسي وېره د شيرپور د دفاعي ترتيباتو د ناحيې له نيمګړتياوو څخه وه .**

---

[190]- ى ك/ ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۱-۲۷ م ض س س هـ) ۲۴ ټوك، ۳۲۷ مخ .
[191]- هنسمين ۲۴۴ مخ
[192]- ى، ك ، ۱۸۷۹، د سمبر ۱۴-۲۰، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۱۵۴ مخ
[193]- ايضاً، ۱۴۶ مخ
[194]- هنسمين، ۲۱۵-۱۴۴ مخ
[195]- هنسمين، ۲۷۴ مخ .
[196]- سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

[197]- رابرتس، ۴۵۷ مخ .
[198] - رابرتس، ۴۵۷ مخ
[199] - همين، ۲۲۶ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيرپور له درو خوا، ختيځ، لويديځ او جنوب څخه دېلنو او لوړو ديوالونو په درلودلو سره او د محفوظو مرچلونو د برجونو درلودونکی و. يوازې هغه برخه يې چې له بي بي مهرو سره نښتې وه ښه نشوای مدافعه کيدلای او دايي دحصار يو کمزوری ټکی تشکيلاوه او ختيځ لوری د شيرپور او د قلعوښار ترمنځ پروت و، چې يرغلگروپوځونو وران کړ. د نورو مهمو دفاعي ترتيباتوله جملې نه، د بي بي مهرو مقابل د ځينو برجونو جوړول، د خندقونوکندل، په بېلابېلو برخو کې د توپونو ځای پرځای کول ، د اغزنو سيمونو اچول، او دسنگرونو (مورچلو) جوړول هم شامل وو. په عمومي توگه د فاعي ترتيبات، د لومړيو ۴۸ ساعتونو په لړکې د برتانيې د پوځونو محدوديت کافي و، چې رابرتس په ډاگه څرگنده کړه، چې موږ اوس په شيرپورکې ((په ټوليزه توگه په امن کې يم)) [200]

د محاصرې پرمهال له رابرتس سره ۷۰۰۰ عسکرموجود وو . او هغه د دغه واقعيت په ملاحظې سره د محاصرې په هماغې لومړی ورځ د يوه تيلگرام په واسطه وايسرای ته خبر ورکړ، چې((جلالتماب، تاسې ډاډه اوسئ، هغه څه چې زما له لاسه کېږي، دريغ به يې نه کړم، خو زماوړاندوينه داده چې هرڅه وغواړم، ترسره بې کړای شم، خو په دې شرط چې هغه مرستندويه قوه پرته له ځنډ څخه راورسېږي .)) [201]د هماغې ورځې په وروستی ورخ رابرتس يوبل تلگرام په واسطه له وايسرانه وغوښتل چې ((موږ هرې هغې مرستې ته چې تاسې يې راولېږئ اړتيالرو)) خو هغه په عين حال کې ليتن ته چې د خپلې کابينې غړيوته يې، چې په کابل کې يې د برتاني پوځونو د نابودی څېره انځوروله، ډاډ ورکړ، چې ((زه د يوې دقيقې لپاره هم داسې فکرنه کوم، چې موږ نشوکولای خپل له لاس وتلی موقف بيرته لاس ته راړو.)) [202] دغه محاصره شوي جنرال په عين حال کې دوې قطعې پوځونه د چارلز او اربوت ناټ په قوماندانی ، چې په ترتيب سره په گندمك او جلال اباد کې ميشتې وې، په بيره کابل ته راوغوښتې او هم يې له هندوستان څخه د نظامي مهماتو بېړنی غوښتنه وکړه .

د ۹ ورځو په اوږدوکې محاصره شويو يرغلگرو پوځونو او مجاهدينو ترمنځ وړې وړې ‌ډوزې پېښې شوې، چې ټولې د افغان جنگياليو په نوښت سره ترسره شوې . افغان جنگياليو د سمبر پر ۱۵ مه د کابل او پېښور تر منځ تلگرافي اړيکه پرې کړه او په سهار يې د اسمايي غره او سياه سنگ پر غونډی د قدرت په مظاهره لاس پورې کړ؛ خو دوښمنانو د توپونو په فيرونو سره تيت و پرك شول او بله ورځ (۱۸ دسمبر) هغوی ټولې غونډی بيا ونيولې او حتا ځينې د هغوی ۴۰۰ گزه شيرپور ته نژدې شول او د دسمبر ۱۹ مې او ۲۰ ورځو تر منځ د دواړو لوريو تر منځ لنډ اخ و ډبونه را منځ ته شول. د دسمبر پر ۱۲ مه افغان جنکياليو د فعاليت نښانې وښوولې او داسې ښکارېده، چې د عمومي عمل مقدمه وي ... د دسمبر پر ۲۲ مه د يادونې وړ پېښه رامنځ ته نه شوه؛ خو د دسمبر پر ۲۲ مه افغانانو د چارلز په کوماندانی د های ليندرز د ۴۰۰ عسکرو او ۴ توپونو د مرستندويې قطعې له نژدې کېدو څخه خبر تر لاسه کړ او په دې اساس مخکې له دې چې له محاصره شويو سره يو ځای شي، د عمومي تېرې بنسټ يې کېښود . تر هغه وخته د ښار خلك له جنکياليو سره يو ځای وو او په يوه شبنامه کې راغلي وو، چې ((افغانانو پخوا د شېرعلي خان له ظلم څخه د برتانيې حکومت ته د اميد سترگې نيولې وې، خو اوس ثابته شوه چې انگرېزان له نور واکمنانو سره په پرتلنې تر گردو ظالمان دي .)) [203] هنسمين د هغه پرجوشه او عمومي يرغل مشاهده، چې د دسمبر د ۲۳ مې په سهار پېښ شو او رابرتس د خپلو جاسوسانو له خوا له هغه نه خبر و ، داسې کيسه کوي ((د کابل جنگي خلکو ته په بېلابېلو مواضعو کې حملې ځايونه ټاکل شوي دي .

او د بريد نښه به د اسمايي غره پر سر پر تېلو د لړل شويو باروتو لگول وي . ۴۵ دانې زينې هغو ۲۰۰۰ کسانو ته ، چې د شاهي باغ او محمد شريف خان کلا کې مېشت وو ، ورکړل شوې او په هغو سرېېره به د جنوبي ديوال پر وړاندې د هغه لويديځ لور ته لاريون تر سره شي؛ خو دا يرغل به گمراه کوونکی وي، اصلي يرغل به د بي بي مهرو پر قلعه او پر ختيځو خندقونو وي .))

---

[200] ـ رابرتس وايسرای ته، ۸۷۹، دسمبر۲۲مه، م ض س س هـ / ۲۳ ټوك، ۱۶۳۶ مخ

[201] ـ رابرتس وايسرای ته،۸۷۹، د دسمبر۱۴مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۷۸۲ مخ

[202]ـ رابرتس ليتن ته ، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۱۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۳۶ مخ .

[203] ـ رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ ، د جنوري ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد جان خان ښايي له ۲۰۰۰۰ عسکرو سره پر شيرپور يرغل کړی وي . په اسمايي غره کي د سهار پر پينځه نيمو بجو، چي هوا لا تياره وه، د يرغل نښي راپورته شوې . [204] **هنسمين اصلي يرغل داسي شرحه کوي :**

((د بي بي مهرو له اخوا غاړي او د ختيځو ديوالونو له خندقونو نه په دومره اندازه د غږونو ځوږ او شور راپورته شو، چي تهديدوونکی و . او داسي ښکارېده، چي کوم سوار ۵۰۰۰۰ کسيز لښکر د کمزرو خلکو پر کتارونو بريد کوي . د اصلي افغانانو ډلي، چي د شيرپور په ختيځو کليو او باندو کي پټي شوې وې او غازيانو يې رهبري کوله؛ په ټوليزه او منظمه توګه يې بريد پيل کړ او فضايي د الله اکبر په نارو سره ډکه کړه. څومره چي د جګړي کتارونو پرمختګ کاوه، ناري نورې هم لوړېدلي او هغه په داسي ټوپکونو سره بدرګه کېدلي، چي د يوې شپېي لپاره غلي شوې او وروسته په عمومي غږ سره راپورته شوې او موږ يې وپوهولو، چي زموږ خلکو د مارتيني او سنايدر ټوپکونو سره د دوښمن پر وړاندې هجوم راوړی او موضع ګاني يې ټينګي کړي دي . [205]

((کله چي بريد پيل شو، فضا لا هم دومره تياره وه، چي يواځي د خندقونو غاړي لږ لږ ليدل کېدای شوای . امر داسي و، چي د فير ځواب بايد د يوڅه وخت لپاره وځنډېږي، چي د افغانانو ډلي په ځرګند ډول وليدل شي .)) ((بلاخره د مه غبار په منځ کي د خلکو يوه ډله راپورته شوه، چي چاړې او توري يې ښورولي او د جګړي ناري يې وهلي او هر څومره يې چي پرمختګ کاوه، نو پرله پسي ډزې به يې کولي .))

((له هغه وروسته بلاخره عسکرو ته د ډزو کولو امر وشو، افغانان په دې وخت کي دومره نژدې شوي وو، چي توغونديو پرې ښه ترا مرګوني اغېزه کولای شوای .)) [206]

((افغانان د ورځي په ۱۱ بجو راغونډ شول او بريد يې پيل کړ؛ خو ډېر ژر پر شا وتمبېدل او څنګه چي په دې وخت کي جلوي قطعي خبر تر لاسه کړ، چي د دوښمن تازه نفسه قوه د چارلېزګو په قوماندانی د لوګر له سيند نه تېرېږي، د ورځي نژدې يوه بجه له جګړې راوګرځېدل او د ښار پلو يې تېښته وکړه او په سبا يې ښار هم پرېښود او محاصره شوي پوځونه د دويم ځل لپاره په بالاحصار او ښار کي را ځرګند شول او تر خپل کنترل لاندې يې راوستل .

رښتيا([207]) او غبار ([208]) د بريد ناکامي د دوو کسانو (نوروز پاچاخان او محمد شاخان سرخابي) د خيانت پايله بولي، چي په خپله وينايي خپلي قطعي په يوه حساسه مرحله کي، چي له انګرېزانو يې رشوت اخيستی و، پر شا کړې. دا حکم بايد له سوچ او ډېر استدلال پرته رد شي . هغوی خپله منبع نه ښيي او په واقعيت کي په هېڅ داخلي او خارجي منبع کي يې نومونه په نظر نه راتلل . او سربېره پر دې څنګه ممکنه ده، چي د دغو دوو مجهول الهويه کسانو او ورسره پلويانو عمل د يوه جمعيت د ماتي لامل شي، چي له ۲۰۰۰۰ سوارو څخه جوړ و او په کلکه اراده او عزم جنګېدل . دا ماتي د محمد جان خان په وينا له دوښمن سره د مساوي وسلو، ياني توپونو د نه شتون له امله وه. ([209]) د افغان جنګياليو په صفونو کي د توپونو د نه شتون د کمزورۍ احساس له بريد نه پخوا هم محسوسېده؛ خو دا احساس ملامشك عالم داسي رفع کړی و، چي هغه د خلکو پر وړاندې سوګند ياد کړچي ((هغه به په خپله دعا سره د برتانيي توپونه غلي کړي .)) ([210]) او څنګه چي هغسي ونه شول، وروسته شکايتونه راپورته شول ([211]) او د افغانانو په راتلونکو جګړو يې ناوړه اغېزې وشيندلې. په سراج التواريخ کي د ماتي نسبت حتا محمدجان خان ته ورکړ شوی دی . ([212]) چي ګويا هغه د ۶۰۰۰۰ کلدارو په بدل کي وروسته له سرسري هڅو څخه تېښته وکړه. د غه مازې تور هم پرته له سوچ او ډېر استدلال او په ځرګندو

---

[204] - هنسمين، ۲۵۱ مخ .
[205] - هنسمين، ۲۵۲ مخ .
[206] - هنسمين، ۲۵۳ مخ .
[207] - رښتيا، ۲۶۲ مخ .
[208] - غبار ، ۶۳۰ مخ .
[209] - ی ك ، ۱۸۸۰ ، د جنوري له ۲۵-۳۱ ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[210] - ی ك ، ۱۸۸۰ ، د فبروری ۱-۷ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[211] - د کرم يادښت، ۱۸۸۰، ۱۰-۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۴۸۹ مخ .
[212] - سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ((لوړ هېواد په هغه وخت کې ناکام معلومېده، خو د هغه اساسي اغېزې، د هر ډول دسته جمعي کوښښ د اغېزو په څېر په ظاهر کې په افغانستان، هند او برتانیه کې ډېرې ژر ناکامي محسوسې شوې، چې په پای کې له افغانستان څخه د یرغلگرو پوځو د وتلو عمده لامل شوې.

اووم څپرکی

د امیرعبدالرحمن خان د جلوس او مبارزې دوام او پراختیا

<u>په کابل کې نوې اقدامونه:</u>

رابرتس وروسته له بیا ځلي واکمنۍ څخه د خلکو د عامه توقع خلاف په کابل کې نسبتا معتدله وضع غوره کړه. البته له محاصرې وروسته متصل د هغه سلوك دا ډول نه و او د ریاضي په وینا ((د غازیانو له تیت و پرك کېدو وروسته، انگریزي پوځو د کابل ښار په کوڅو او بازارونو کې گرځېدني پیل کړې، هر ځای به یې چې کاکل لرونکی او تورزن لیده، په دې خیال چې غازي دی، هغه به یې نیوه او شیرپورته به یې وړه او هلته به یې اعداماوه.)) [216] همدارنگه انگریزانو د نظامي قطعو په زور د میربچه کلي چې په بابه قشقارکې پروت و او د پاچاه خان احمدزی کلی چې په لوگر کې پروت و ، په گډون د مجاهدینو کلي ، چور کړل؛ حتا باغونه او ونې یې پرې کړې. [217] خو د دغو ورانیو دوره ډېره لنډه وه او د دسمبر پر ۲۶ مه نېټه عمومي عفوه اعلان شوه.

له امله یې ټول هغه افغانان چې د انگریزانو په مقابل کې جنگېدلي وو، پرته له محمدجان خان، ملا مشك عالم، سمندرخان (د غلام حیدرخان ورور) میربچه خان او سردار محمد طاهر خان څخه نور ټول وبښل شول. پخوانی نظامي حکومت له منځه لاړ او پرځای یې د سردارولي محمد په مشرۍ ملکي حکومت منځ ته راغی. خاص کابل، د ده سبز، چاراسیاب، بتخاك ترمنځ سیمې او میدان او پغمان د هغه تر واکمنۍ لاندې وګڼل شوې، او دا وټاکل شوه چې مستوفي حبیب الله ، د ښار قاضي او یو څو سرداران له هغه سره د چارو په پرمخ وړلو کې مرسته وکړي . هغه په خپله د رابرتس تر مستقیم کنترول لاندې و. دغه لنډ مهاله حکومت اعلان شو او والي ته هېڅ مهمه مسئله کې واك ور نه کړل شو، یوازې په ملکي او جزایي چارو کې ورته مقید صلاحیت ورکړ شو.

---

[213] - هنسمین، ۲۶۱ مخ .
[214] - هنسمین ، ۲۷۸ مخ .
[215] - له باالفور نه نقل قول، ۳۹۳ مخ.
[216]- عین الوقایع، ۱۹۲ مخ.
[217]- هنسمین، ۲۷۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د تعجب ځای دا دی چې رابرتس هغه په داسې حال کې پر دغه مقام وګوماره، چې د هغه په خپله وینا((دا سردار زما په نظر کوم قوي سړی نه دی او د هغه لیاقت په اړه زیات شك لرم، چې له دې وروسته دې له مرستې پرته هېواد اداره کړای شي.))

داسې ښکارېده، چې رابرتس د هغه له انتصاب پرته بله چاره نه درلود له دې امله چې د انګریزانو په مخالف لوري کې قوي خلك شته وو او په انګلیس پلوو افغانانوکې له هغه نه پرته بل کوم غوره مشخصو نه برېښېده، لکه څرنګه چې خپله رابرتس هم وايي ((زه له هغه پرته بل کوم مناسب سړی نه وینم.))[218] په ښار کې د وسلو ګرځول د پخوا په شان منع اعلان شول. [219] خو سردارولي محمد پر خپل ځان باور نه درلود او رابرتس ته یې څرګنده کړه، چې د هغه لپاره ممکنه نه ده، د برتانیې له پوځونو پرته پر دې کار بریا ومومي او که چېرې انګریزي پوځونه کابل پرېږدي، نو هغه به یوه ورځ مخکې کابل پرېږدي[220] سره له هغه هم چې هغه د یوه بهرني مقتدر حکومت اجباري تحمیل و، پر کار یې پیل وکړ. په دې حالت کې د قدرت عملونه (کارونه) د هغه لپاره ممکن نه وو او هغه براتونه یې چې ((کوګناري زیو)) ته یې ډالۍ کړل، بېرته لاس ته نه شوای راتلای. څرنګه چې دغه سرداران د ژوندانه د وضعې د ښه والي په پار له انګریزانو سره یو ځای شوي وو، **د ناخوښۍ احساس یې وکړ .** [221] **نو د نوي والي قدرت یواځې په ښار پورې تړلی و، کوم چې بهرنۍ لښکرې هلته مېشتې وې .**

د کابل ښار مالي وضعیت د هغه د واکمنۍ په دوره کې ښه شو . انګرېزانو له محاصرې وروسته د کابل ځینې سرتراتیژیکې سیمې ، لکه سیاسنګ او د هغې شاوخوا غونډۍ، شېردروازه ، بي بي مهرو، او نظامي استحکامات او د ښار په د ننه کې یې د سړکونو د جوړولو کارونه یې قرار داد کوونکیو او اجاره ورکونکیو ته وسپارل . په دې ترتیب هغوی او دښار اجیرانو کارونه پیدا کړل او پیسې یې په کار واچولې، تر دې چې په هندوستان کې به ویل کېدل، چې په کابل کې پیسې په پټه توګه ورکېږي . [222] **څرنګه چې انګرېزانو خوراکي توکي او د څارویو خوراکه د نظامي قوې په زور په پیسو اخیستل، نو له دې اړخه هم خلکو نغدې پیسې په لاس راوړای شوای . څرنګه چې افغانانو خپله متاع دهندي کلدارو په بدل کې نه تبادله کوله ؛ نو د سردار ولي محمد خان حکومت په ضراب خانه کې سل کلدارې په ۱۲۶ کابلیو روپیو بدلولې . انګرېزانو د دغه اصل په پیروۍ، چې په اقتصادي برخه کې د آزاد عمل د اسعارو او نورو مالونو بیې ازادې پرېښووې، چې له دې امله ډېرې پیسې په دوران کې شوې او سوداګرۍ پرمختیا وکړه . هنسمین چې په کابل کې ګرځېدلی را ګرځېدلی و، لیکي ((شتمن شوی کابل، پرځان ویاړمن تجاران هېڅکله دومره غني شوي نه وو او عامو وګړو هم هېڅ وخت په بازارونو کې دپیسو دومره لوی دوران نه و لیدلی . تر دې بریده چې هندوان هم زموږ د بډاینې څخه خبر او حیران شوي دي .))**[223] **او زیاتوي چې هندوان او د ښار امیان چې د کابل ښار د سوداګرۍ غوره برخه جوړوي .**

((زموږ د تېرې په وخت کې یې ډېره شمېر پیسې سپما کړې دي .)) [224] **خو انګرېزانو چې د افغانستان لپاره هر ډول پالیسي غوره کوله، هغه یواځې په کابل پورې اړه نه درلودله، باید اطرافي سیمې هم که په هر شکل وې، تر نفوذ لاندې راولي . ددې موخې لپاره رابرتس داسې پرېکړه وکړه چې د کابل ولایت بېلابېلو سیمو ته د نایب تر نامه لاندې واکمنان اومرستیالان ولېږي . او هر یوه ته د دې جواز ورکړي، کومې پیسې چې دوی یې په واك لري، د هغې سیمې او ولایت د پراخوالي او اهمیت په تناسب سواره، پلي سپاهیان تهیه کړي او په هغو کړنو قدرت ورکړي ، مګر دا پروګرام هم د نورو تېرو پروګرامونو په شان له دې امله پلی نه شو، چې دا سیمې د انګرېزانو تر کنټرول بهر وې او د افغانانو تر ولکې لاندې وې . د بېلګې په توګه سردارمحمد هاشم خان ته ټاکل شوې وه، چې ۸۰۰ پلي او ۳۰۰ سواره کسان تنظیم کړي، څو په غزني کې حکومت وکړي ، په داسې حال کې چې دابښار د شېرپور له پېښې وروسته د ملي مقاومت د مرکز په توګه بدل شوی و، چې وروسته به بحث پرې وشي .**[225]

---

[218] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۷۷۵ مخ.
[219] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۳۴۳ مخ.
[220] - ي ك، ۱۸۸۰ د جنوري ۱۸ – ۲۴ -، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۸۳۲ مخ.
[221] - ي، ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱- ۷ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[222] - هنسمین ، ۴۰۷ مخ .
[223] - هنسمنین، ۴۰۷ مخ .
[224] - هنسمین ، ۴۱۳ مخ .
[225] - رابرتس به لایل ، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۷۷۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو پلان او پسرلنی عملیات :

لیتن سربېره پردې او ښايي د دسمبر د توپان له امله د افغانستان د خلکو او هېواد څخه د غچ اخیستلو په باب تینګار کاوه . او حاضر نه و، چې په خپله تګلاره کې د دسمبر د پېښنو اغېزې منعکسي کړي او د جنوري پر ۷ مه يې د افغانستان د وېشلو پلان د کاغذ طرحه کړ، چې د هرات ولایت دې د ځینو شرطونو لاندې په موقتي توګه فارس ته تخصیص ورکړې او په کابل و کنداهار کې یو ځانګړی دولت منځ ته راشي او بې وسلې شوی امیر په هېڅ صورت کې بیا د واك ګدی تر لاسه نه کړي . لیتن په دې برخه دومره ټینګار کاوه، چې ویل به يې که چېرې لندن د بې وسلې امیر په اړه بل فکر ولري، هغه حاضر دی، چې له خپلې دندې استعفا ورکړي او د هغه په وینا که چېرې د یعقوب خان پر ځای یو له ((د مشهورو سردارانو له جملې چې د کورنیو اړیکو په درلودلو او د هغه شخصي سیمه ییز نفوذ له مخې د کابل د دولت حکمران وټاکل شي .)) ښايي د امینت په ټینګښت کې مرسته وکړي او دا طرحه یې ((په افغانستان کې د چارو نظم په نامه وبلله .)) [226]

د دې طرحې د پلي کولو لپاره د برتانیي د قدرت لاریون د یوې لښکر کشی په توګه په بېلابېلو سیمو کې په پام کې ونیول شو، چې باید په راتلونکي پسرلي کې عملي شي او د ((پسرلني عملیاتو)) په نامه وبلل شي او همداشان یو تکړه دیپلوماټ د لیپل ګریفن (lepel Griffin) په نامه کابل ته ولېږل شو ، چې د غې طرحې په اړینو خبرو اترو په ځانګړې توګه د بااننتصابه ټاکنو په اړه د کابل لپاره یوه نوی حکمران لپاره پر مخ یوسي. هغه د مارچ پر ۱۹ کابل ته ورسېد .

دا پسرلني عملیات د دانلدستیورات دلشکر کشی په ګډون له کندهار نه کابل او د رابرتس کوهستان ته تر بامیانو پورې وو . جنرال برایت باید له ننګرهار او یوه بله قطعه له شترګردن څخه کابل ته راوخوځېږي . [227] **د دغو عملیاتو له سرته رسولو څخه یوه موخه دا وه، چې افغانستان باید تر راتلونکي مني پورې تر هغه اندازې ارام شي، چې خلك یې د لیتن نوې طرحه ومني . ستیورات وروسته له هغه چې د کندهار څخه کابل ته لاړ شي او د رابرتس پرځای د ((شمالي افغانستان)) د نظامي او سیاسي چارو عمومي امر شي . په کندهار کې امیر شیرعلي خان په هغه ولایت کې د خپلې کورنی د واکمنی د میراثي کېدلو په بدل کې د انګریزانو ته د تابع کېدلو تړول شرایط ومنل .سره له دې چې د کورنی ځینې نژدې غړي یې هم ورسره مخالف شول . خو هرات د انګرېزنو له ولکې وتی او د سردار محمد ایوب خان په لاس کې و او په دې توګه د لیتن د نوې طرحې تطبیق په هغه ځای کې عملي نه ښکارېده . لیتن د شمالي سیمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه بې پروا و .**

د لښکر په اړه داسې پرېکړه وشوه، چې له ژمي مخکې او د مني په رارسېدو به لښکر کشیو په بشپړتیا سره دې هندوستان ته لاړ شي . لیتن په دې اړه قاطع درځ لاره ، لکه څنګه چې ګریفن ته د هغه له دې لارښووني څرګندېږي چې ((وایسرای غواړي، په پام کې ولرئ، چې د افغانستان د تخلیې سیاست به په هېڅ وجه د یوه نوي دوست امیر په ټاکلو او یا دکابل د حکمران سره د دوستانه اړیکو په ټینګښت پورې تړلی نه وي، یا داچې هغه به مطلوب وي .)) [228] **تخلیه د دې لپاره ضروري ګڼل کېدله، چې ((برتانیي د جګړې درانه لګښتونه د لرو یا هېڅ عایداتو په بدل کې ورکول، نو لندن د دوامداره اشغال په اړه ناخوښي او نارامي کوله او حاضر نه و، چې هغه دې تر دې زیات ومني او د برتانیې کابینه تر دې بریده تنګه شوې وه، که څه هم په دې ښه پوهېدل، چې د افغانستان مسئله لاینحل باقي پاتېدله، نه دا چې د برتانیي لښکرو له خوا د دوامداره اشغال اجازه ورکړي))** [229] **په داسې حال کې چې د افغانستان بحران دوام درلود.**

د ۱۸۸۰ د اپریل پر ۲۸ مه د عمومي ټاکنو په اثر د یوه محافظه کار (یاتوري) حکومت پر ځای د ګلیدستن تر قوماندانی لاندې یو نوی حکومت منځ ته راغی . د افغان مسئله د برتانیي د ټاکنو عمده موضوع وه او د لبرال نوی حکومت د محافظه کارانو د حکومت پالیسي پپه ځانګړې توګه د افغانستان په اړه د لیتن پالیسي په کلکه تقبیح کړې وه . د دغه نوي حکومت په راتلو سره د افغانستان پر مسئله ډېر تاثیرات وارد شول . د لیتن

---

[226]- لایل به رابرتس ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۲۷ مخ .
[227] - رابرتس ، ۴۶۵ مخ .
[228]- خارجه سکرتر ګریفن ته ، ۱۸۸۰ د مې ۱۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك ، ۸۹۹ مخ .
[229] - سنکهل ، ۵۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون د مشرانو او رابرتس ترمنځ ناکامي خبرې اترې :

د پاڅون مشرانو له هغه وروسته چې کابل یې تخلیه کړ، هغه حکومت ته چې په کابل کې یې تاسیس کړی و، په غزني کې هم دوام ورکړ او هغه ښار یې د مقاومت په یوه غوره ښار بدل کړ، چې ژر به بحث پرې وشي . هغوی د جنرال محمد جان خان تر مشرۍ او فعالیت لاندې، چې موخه یې له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو ایستل او د محمد یعقوب خان واك ته رسېدل وو، هم یې د انګرېزي چارواکو سره د خبرو اترو لار په پام کې ونیوه او هم یې د انساني قوتونو په مجهزولو کې د یرغلګرو پوځونو د مقابلې په موخه د راتلونکي پسرلي لپاره تیارې ونیو . او د تبعید شوي امیر د بیا غوښتنې موضوع ته د لومړیتوب حق ورکړ شو او د پاڅون مشرانو د دوو هغو لیکنو په ترڅ کې چې د جنورۍ په نمایي کې یې رابرتس ته استولي وو، څرګنده کړه چې ((موږ مسلمانان د برتانیې له حکومت سره کومه دوښمني نه لرو، موږ یواځې د امیر د خوشې کېدو غوښتنه کوو .

موږ به وروسته له دې ستاسې د دوښمنانانو دوښمن او ستاسې د دوستانو دوستان واوسو . څو چې تاسې امیر له بند نه راخوشې نه کړئ، موږ به هېڅکله هم له خپلې غوښتنې تېر نه شواوتر هغه وخته چې څو مو په بدن کې ساه وي، زاړه او ځوانان به له تاسې سره وجنګېږو .)) [230] **سربېره پر دې محمد جان خان هم د دوو بېلو بېلو لیکونو په ترڅ کې رابرتس او د هغه مرستیال او نواب غلام حسن خان ته هم د دغې مطب غوښتونکی شوی و، چې ((د هېواد د دغې برخې ټول مسلمانان چې د ولیعهد د درناوي لپاره راغلي دي، وایي تر هغې چې د برتانیې حکومت امیر له بند نه راخوشې کړی نه کړي او د ولیعد رتبه ونه پېژني، د ځان او سر په بیه به هم د جګړې لاې پرې نه ږدي او له خپل عزم نه به وانه وړي او په دې لپاره ټول مسلمانان سره یوه خوله او یو موټی شوي دي .))** [231] **محمدجان خان ته د رابرتس ځوابیه لیك منفي و او څرګنده کړې یې وه، چې ((که چېرې تاسې اوس خپل مخالفت ته د پای ټکی کېږدئ او کابل ته راشئ، ستاسې درناوی به وشي او که پخپله موجوده لار باندې ټینګار وکړئ تاسې او ستاسې سره بې فکره کسان به ټول برباد شئ .))**

خو رابرتس له دې فضا نه چې ممکن مذاکره یې جوړه کړې وه، ګټه واخیستله او یو پلاوی یې د مستوفي حبیب الله په مشرۍ په دې موخه غزني ته واستاوه، چې : ((امکان لري دا مشران دې ته وهڅوي، چې د هېواد د حکومت لپاره یو داسې نظر ورکړي، چې د عملي کېدو وړ وي .)) [232] **د مقاومت مشران په لومړي سر کې غزني ته د مستوفي د راتلو لپاره د برتانوي مقاماتو سره خبرو اترو ته حاضر نه وو او سردار محمد طاهر خان او محمد جان خان په ځانګړې توګه ددې مخالفت کاوه، چې د امیر شیرعلي خان د کورنۍ له غړیو څخه پرته دې بل څوك د افغانستان امیر وي . خو مستوفي ورو ورو پر دوی باندې مسلط شو او داسې استدلال، څرنګه چې انګرېزانو ژمنه کړې، چې افغانستان به تخلیه کوي؛ نو له د هغوی له شر څخه د خلاصېدلو یواځېنۍ لار په خبرو اترو کې ده، نه په مقابله کې . او وسله واله مبارزه د افغانستان په تاوان ده . ملا مشك عالم چې تر ګردو د انګرېزانو د سطې مخالف و، یو څه مخالفت وکړ، خو وروسته مستوفي لومړی د وردګو او بیا د ټولو خلکو موافقه او ملاتړ ترلاسه کړ .** [233] **له هغوی سره د ۲۰۰ تنو په شاوخوا کې کابل ته راغلل؛ خو ټول نامهم کسان وو؛ خو په ورسره هغه لیك کې چې د ټولو مشرانو لاسلیك او مهرورباندې شتون درلود، پخوانۍ غوښتنې په دې شرحه پکې تکرار شوې وې : ((۱ – زموږ پاچا یا واکمن باید له بنده خلاس شي او بېرته دې پر خپل پخوني مقام پاته شي او زموږ قومي خلك د دې ضمانت کوي، چې ... هغه به د برتانیې له حکومت سره دوامداره او صمیمي دوستي ولري . ۲ – د برتانیې استازی هرڅوك چې وي، باید مسلمان وي او د برتانیې پوځونه دې زموږ له هېواد څخه ووځي . ۳ – د افغانستان هېواد او سیمې یې باید ټولې بېرته اعاده شي .))** [234]

---

[230]- خارجه سکرتر ته د ۸۰ تنو افغان مشرانو لیك، درابرتس په تلګرام کې ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه .
[231] - جنرال محمد جان خان غلام حسن خان ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۳ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۲۶ مخ .
[232]- رابرتس ، ۴۵۸ مخ .
[233]- هنسمین ، ۳۶۶-۳۶۵ مخ .
[234] - کاکړ، محمد حسن، افغانستان ، د کورني انکشاف سیاسي مطالعه ، ۱۸۹۶-۱۸۸۰ ، لاهور ۱۹۷۱ ، ۲۹ مخ .

Copyright Afghanjirga.net

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې مشرانو د اپرېل پر ۱۳ مه له رابرټس سره په يوه دربار کې خبرې اترې وکړې او ګريفن هم هلته جوته کړه، چې د يعقوب خان دويم ځلي راتګ ناممکن دی او بل هرڅوك چې د امارت لپاره د خلکو د منلو وړ وي، هغه به د غور لپاره وايسرای ته واستول شي . هغه زياته کړه چې د افغانستان د پيوستون عزم هم نشته او د هېواد هېڅ سيمه پرته له هغو سيمو، چې د هند د سرحدي سيمو د دفاع لپاره ضروري وي، تر ولکې لاندې را نه شي . کله چې هېواد ارام شو او د انګرېزانو د خوښې امير وټاکل شو؛ نو بيا به انګليس لښکرې له افغانستان څخه وځي؛ خو کندهار به بيا په کابل پورې و نه تړل شي . [235] د هغه دې ځواب د خبرو اترو چانس له منځه يوړ، ځکه ځواب پرېکنده (قاطع) و او د برتانيې د حکومت نظر افغاني مشرانو ته په ډاګه شو .

<u>د ملي مقاومت بڼې او مرکزونه</u> :

د کابل تر خالي کېدو وروسته د پاڅون مشرانو په غزني کې د سرادر موسی جان حکومت ته دوام ورکړ او د هغه په ټينګښت لګيا شول او د دغه حکومت د ټينګښت لپاره يې هر اړخيزې هلې ځلې وکړې، چې له جملې يې د ځمکو د ماليو لاس ته راوړل، د يوه منظم پوځ جوړول، له پنجشېر نه تر وزيرستانه پورې د بېلابېلو قومونو د مشرانو راغوښتل، څو په غزني کې له موسی جان سره وګورې او د قومي دوښمنيو له منځه وړل او د مشرانو ساتل او په هغوی کې د جهاد روحيه ژوندۍ ساتل .

وړوکی موسی جان او واقعي حکومت د سردار محمدطاهرخان او محمد جان خان په لاس کې و او دوی د هغه نايبانو په توګه عمل کاوه، چې البته دغه ډول حکومت په افغانستان کې سابقه درلوده . په خپله موسی جان د هغه د وزيرله قوله سردار محمد طاهر خان او د هغه مشر ورور محمد يوسف ((حافظ باله ، دربار يې کاوه، ساعت تېرې يې کوله او خلکو هغه پاچاه باله .)) [236] سره له دې څرنګه چې د هغه کورنۍ په کابل کې وه، هغې ته ډېر اندېښمن و . عمده مسئله د ماليانو لاس ته راوړل او د پوځ تنظيم و، چې د افغانانو برياليتوب په هغو پورې ډېر تړلی و او دې کار د لوګر، کوهستان او غزني د سيمو په بېلابېلو درجو دوام درلود . په کوهستان کې جنرال مير سيدجان استالفي او خواجه خان د موسی جان په نامه ماليات راټولول ، پخوني عسکر به يې تنظيمول .

د فبرورۍ تر پايه پورې د لوګر ملکانو هم ۱۲۰۰ عسکر تنظيم کړل او د نهو کليو ماليات يې د موسی جان په نامه راټول کړل [237] په لوګر کې د دغه کار په تر سره کولو سرېېره د سردار محمد حسن خان او سردار محمد طاهر خان له خوا د پخوانيو وسلو راټولول پيل شوي وو؛ خو په هغه برخه کې ((ځينو ملکان د هغوی غوښتنې ته تيار وو او ځينو نورو دغه بار ته اوږه نه ورکوله .)) [238] او ټولو ((د لوګر ملکانو په قران کريم سوګند ياد کړ، چې د بې وسلې شوي امير پر موضوع پاڅون وکړي او ژمنه يې وکړه چې له عسکرو سره به د وسلو او پيسو مرسته وکړي .)) [239] جنرال مير سيدجان استالفي هغه کسان، چې د ماليانو دراټولو په پروګرام کې يې برخه نه اخيستله د کورونو په سوځولو به يې ګواښل . د هغه پليوني ورځ په ورځ زياتېدل او په چاريکارو کې يو شمېر انګليس پلوي ملکان له ښار څخه وايستل شول . [240]

د کوهستان ملکانو دغلام قادر چاريکاري په لمسون پرېکړه وکړه، چې د هغه ځای حاکم سردار شهبازخان، چې د رابرټس له خوا ټاکل شوی و، و ايستل شي . [241] په همدې وخت کې سردارمحمد علم خان د غزني او ميدان تر منځ سيمو ماليات راټولول ، په داسې حال کې چې محمدجان او سردارمحمدطاهرخان، چې له ۸۰۰- ۱۰۰۰ کسانو پورې د موسی جان په نامه د ماليانو په راټولو بوخت وو او د توخي خلك ، اندړ او هوتك يې دې ته

---

[235]- رابرټس ، ۴۶۲ مخ .
[236]- د وليعهد مور ته د سردارمحمد طاهر خان ليك، ۱۸۸۰ د جنوري ۳۱ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۴۳ مخ .
[237] - رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۸ مخ .
[238]- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵- ۲۱ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۴۷۵ مخ

[239] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۳-۲۸ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ .
[240] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵-۲۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ
[241] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۵-۳۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په دې نژدې وخت کې وزيو ، کاکړو او سليمان خېلو ته لاړم ، له هغو خلکو سره مې وليدل او د هغوی ملکان مې د تره کي او علي خېلو له ملکانو سره يوځای غزني ته د وليعهد حضور ته راوستل . ما هغه دوښمنۍ چې له کلونو راهيسې د هغوی ترمنځ وې، له منځه يوړې او هغوی مې د خدای (ج) په لار کې تقويه کړل .)) [248] البته د دې ټولو هڅو موخه دا وه، چې څو بياپر کابل د پرديو پوځونو پر وړاندې مارش وکړي . پر کابل د دويم مارش اوازې، حتا د جنوري د مياشتې په وروستيو کې هم خورې شوې او ويل کېدل، چې سردار ايوب خان او جنرال غلام حيدرخان هم رابلل شوي دي، څو په مارش کې برخه واخلي، خو وروسته محمد جان خان د يورش او يرغل نېټه د مارچ ۲۱ و ټاکله . [249] خو دا يورش د مستوفي د پلاوي د پايلو تر معلومېدو او وروسته دسردارعبدالرحمن خان د ظهور او له هغه سره د خبرو اترو د زمينې تر برابرولو پورې و ځنډېد. او د هغه په بريالیتوب سره هېڅکله هم عملي نه شو، که څه هم د هغو هنګامې او ترتيباتو د انګرېزانو تر وتلو پورې له د پخوا په شان دوام درلود .

---

[242] - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۹ مخ

[243] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۸-۱۴ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۷ مخ

[244]- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۲-۸۲ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ

[245]- جنرال واتسن خارجه سکرترته ، تيلګرام ، ۱۸۸۰ جنوري ۱۹ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۳۷۴ مخ .

[246]- محمد جان او موسی جان دلاورخان دواب ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۱ مخ .

[247]- ی ك ، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۵-۲۶ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .

[248]- محمدجان خان غلام حيدروردك ته ، د ګريفن به لايل په راپور کې ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ .

[249]- رابرتس خارجه سکرتر ته ، تلګرام، ۱۸۸۰ د مارچ ۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امير عبدالرحمن ناستې او د جګړې پای :

دا موضوع زما له اثارو څخه په يوه کې په بشپړه توګه څېړل شوې ده .[250] دلته يواځې يو څو مهم ټکي د وروستي بحث په توګه په دې اثر کې راوړم .

سردار عبدالرحمن خان پر ۱۸۸۰ کال د فبرورۍ په لومړيو کې په تاشکند کې له (۱۱) کلن اقامت وروسته له يوڅه پيسو او لږ شمېر وسله والو پيروانو سره د تزاري روسيې د چارواکو په اجازه، بدخشان ته ننوت . او هلته په قصدي توګه د هغه ځای دځينو اميرانو په مرسته او مير سلطان مراد قطغني ۱۲۹۷ (مارچ ۲۱) له نوروز مخکې تالوقانو ته ننوت . په تالوقانو کې د سوارو يوه قطعه، چې د ترکستان د نايب الحکومه غلام حيدرخان له خوا چې د سلطان مراد مير قطغني د باخبرۍ لپاره روانه شوې وه، له عبدالرحمن خان سره يوځای شوه . دې پوځ له هغه سره د واکمنۍ د عملي قدرت په جوړښت کې مرسته وکړه او د قطغن سيمې، تالوقان او بدخشان د هغه تر ولکې لاندې راغلل . په داسې حال کې چې لږ څه وروسته سردارمحمداسحق خان چې د هغه د تره زوی او پلوی و او له هغه سره يوځای ترکستان ته تللی و، په دې بريالی شو، چې جنرال غلام حيدرخان له هغه ځايه د بخارا په لوري وشړي او پرته له ميمنې څخه د هغه ځای واکمني په لاس کې واخلي . په دې ترتيب سردارعبدالرحمن خان پر ۱۲۹۷ کال د مارچ پر ۲۱ مه په نوروز کې په دې بريالی شو، چې د شمالي هندوکش د واکمن په توګه پرته له دې، چې کوم رسمي لقب يې ځان ته غوره کړی وي، د قدرت چارې تر سره کړي، له هغه وروسته کندوز ته لاړ .

دا هغه وخت و چې په کابل کې د ليپل ګريفن، چې د افغانستان لپاره يې د ليتن نوې پاليسي اعلان کړې وه . ځينو ځان غوښتونکو سردارانو لکه د سردارمحمد شريف خان زوی سردار محمد هاشم خان د امارت پلويان شوي وو، خو دا چې هېڅ يوه ونه شوای کولای، چې د غزني د ملي پارټۍ له ملاتړ پرته د قدرت او تخت واګې تر لاسه کړي، هي څوک پر ځان باوري کېدای نه شوای . په ځانګړې توګه ورسته له هغې ملي پارټۍ چې په سر کې يې ملا مشك عالم او محمد جان خان وو، د امارت لپاره د امير شيرعلي خان د کورنۍ د يوه غړي پلويتوب کاوه . خو لويه ستونزه دا وه چې ليتن او د انګليس کړنې په کابل کې د هغوی پر وړاندې په يوه مقابل او مخالف لوري کې واقع وې . سردار عبدالرحمن خان په داسې حال کې چې د قدرت د ټينګښت لپاره يې هڅې کولې له خپل مقر څخه يې د ملامشك عالم او محمد جان خان په ګډون د ملي نهضت له ډېرو مشرانو سره مکاتبه وکړه او د هغه د مکاتبو روحيه داسې وه، چې هغوی بايد د جګړې لپاره تيار وي، خو پخپله دې اقدام نه کوي . دغو مکاتيبو ملي جهاد ته نوې او تازه ساه ورکړه او هر چا هيله څرګندوله چې د غه خانداني لايق مشر په راتګ او مشرتوب سره به د يرغلګروانګرېزانو مسئله يو اړخيزه شي .

دې وضعې په کابل کې انګرېزي چارواکي په اندېښنه کې واچول، خو ليتن د عامه هيلو خلاف په عمدي توګه، له دې امله چې سردار عبدالرحمن خان له ده غوندې د امير شيرعلي خان د خاندان مخالف و او حتا کله چې نوموړی سردار په بدخشان کې و[251]، تصميم يې درلود، چې د کابل د امارت په اړه د خبرو اترو درزازه خلاسه شي، لکه څنګه چې ليدل کېږي دغو خبرو اترو په اسانۍ سره پر مختګ ونه کړ . کله چې نوموړی سردار په کندوز کې و، د همدې موخې لپاره د انګرېزانو له خوا ورته ۳ استازي ورولېږل شول .

ليتن له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو لپاره دومره ميلان ښووه، چې د سردار عبدالرحمن خان اقامت يې په روسيه کې ناديده وګاڼه او داسې فکر يې وکړ، چې نوموړی سردار به دومره منندوی شي، چې د کابل امارت به د هغه له طرحې سره سم ومني . هنسمين وليکل د ((د دغه سردار راتګ زموږ لپاره له شمال څخه د يوه روحاني شخص په توګه ګڼل کېږي .))[252] يو استازی د محمد سرور غلجي په نامه د اپرېل پر لسمه کندوز ته ننوت، نوموړي د ګريفن شفاهي پيغام سردار ته واوراوه، چې انګلستان د کابل لپاره دا سې يو امير غواړي چې د هغوی دوست وي . برتانوي لښکر له افغانستان څخه وځي او د برتانيې حکومت په روسيه کې د سردار د اقامت په وجه له هغه سره دوښمني نه لري او په دې به وتوانېږي چې د روسيې په تناسب له هغه سره

---

[250]- افغانستان، د داخلي سياسي انکشافاتو څېړنه ، ۱۸۸۰-۱۸۹۶ ، لاهور، ۱۹۷۱ .
[251]- هنا ، ۳ ټوك، ۳۶۵ مخ .
[252]- هنسمين، ۴۰۳ . مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار عبدالرحمن خان په همدې وخت کې د افغانانو د بېلابېلو قومونو مشرانو ته لیکونه واستول . د دغو لیکونو موخه دا وه چې افغانان باید جګړې ته ځانونه تیار کړي او په دې مبارزه کې له چا سره هېڅ ډول معامله ونه کړي، مګر تر هغې پورې چې د خبرو اترو پایلې نه وي راوتلې، تر هغې په وسله وال اقدام نه کوي . په همدې وختونو کې جنرال غلام حیدرخان او او میربچه خان له هغه سره یوځای شول او د جهاد ولولې په هماغه پخواني شکل تودې وې . په کابل کې له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو افشاکېدل د یوشمېر زیاتو بدلونو نو لامل شول . سردار ولي محمد خان او سردار محمد شریف خان د امارت امید له لاسه ورکړ؛ خو جنرال محمدجان خان نور هم د یعقوب خان په بېرته راتګ ټینګار کاوه. سردار طاهر خان ګریفن ته ولیکل، چې یعقوب خان یواځېنی سړی دی، چې په هېواد کې یې امن راوستی دی. خو هغه چا چې د خبرو اترو په ناکامۍ کې یې عملاً اقدام وکړ، هغه مستوفي حبیب الله خان وردګ و، چې ډېر ژر هندوستان ته تبعید شو .

د خبرو اترو په ځنډېدلو په برخه کې د امیر عبدالرحمن خان تکتیکونو، په کابل کې ګریفن او نور انګرېزي چارواکي اندېښمن کړل، هغوی په دې فکر کې شول، چې لکه چې سردار پوهېده،چې انګرېزان په راتلونکي مني کې له افغانستان څخه وځي، نو هغه غواړي د انګرېزانو په مرسته نه؛ بلکې په خپل زور سره واك تر لاسه کړي او سربېره پر دې هغوی نوي وایسرای رپن ته وړاندیز وکړ، چې له هغه سره دې له خبرو اترو نه تېر شي او بې وسلې شوي امیر ته دې اجازه ورکړل شي، چې بېرته خپل هېواد ته لاړ شي . رپن د هغوی دلیلونه ډاډ وړ ونه بلل او ویې نه منله او لارښوونه یې وکړه، چې یو ځل بیا له سردار سره خبرې اترې وکړي، هغوی همداسې وکړل؛ خو عبدالرحمن خان په خپلو ځانګړو وړاندیزونو سره بیا داسې یو ځواب ورولېږه، چې د انګلیس چارواکو ته د ډاډ او قناعت وړ نه و. او دا ځل یې ټینګار وکړ، چې د امیر دوست محمد خان د وخت افغانستان باید د هغه تر ولکې او قلمرو لاندې وي . ګریفن د دویم ځل لپاره له هغه سره د خبرو اترو د پرېکون او د سلطنت لپاره د یعقوب خان د راتګ وړاندیز وکړ. دا ځل د ویسرای رپن لارښوونه دا وه، چې د وروستي ځل لپاره نوموړی سردار په دې وپوهوي، چې کابل ته راشي او کندهار له کابل نه یوه بېله سیمه وبولي او د کابل د امیر په توګه ډېرې هېوادونو سره مستقیم تړاو ونه لري او چېرې هغه په لږ وخت کې مثبت ځواب ورنه کړ؛ نو د شېرعلي خان له کورنۍ له یوه تن څخه به وغوښتل شي، چې د حکومت د جوړښت اقدام وکړي؛ خو دا ځل د لیك له رارسېدو سره سم سردارعبدالرحمن خان د برتانیې ټول شرطونه ومنل او بې له ځنډه یې د کابل په لور حرکت وکړ، چې د جولای پر ۱۴ مه د پروان تتمدرې سیمې ته ورسېد . د امیر دا بدلون چې هېڅ هیله یې نه کېده، په هرات کې د سردار ایوب خان د حرکتونو سره په تړاو کې شرحه کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار ایوب خان د سردار عبدالرحمن خان په پرتله په درانیو، غلجیو او ملي پارټی کې ډېر محبوبیت درلوداو پخوا عبدالرحمن له انګرېزانو سره د مقابلې پر ضد د هغه غوښتنه نه وه منلې . سردار ایوب خان د جون پر ۹ مه ؛ یانې درې اونۍ مخکې له هغه، چې عبدالرحمن خان د کابل په لور روان شي، له خپلو پوځونو سره د کندهار په لور حرکت کړی و. عبدالرحمن خان باید اورمرو له هغه نه خبر شوی وي . ځکه هغه پوهېده چې کندهار ته د ایوب خان په ننوتلو سره به غلجیان او دراني د هغه تر مشرۍ لاندې سره یو موټی کېږي؛ ممکن د انګلیس چارواکو چې د افغانستان د پرېښوولو ژمنه یې کړې وه، له هغه سره د امارت په اړه جوړ جاړې ته ورسیږي. په دې اساس پخپله له هغه څخه مخکې هلته لاړ او د انګلیس شرطونه یې ومنل .

په هر حال د جولای پر ۲۰ مه سردار عبدالرحمن خان د قومي مشرانو او خلکو له خوا، چې ټولیز شمېر یې له ۲۰۰۰۰ زرو څخه زیات و، د امیر په توګه اعلان شو او ورپسې د جون پر ۲۲ مه په کابل کې د ګریفن او ستیورات د یوه دربار په ترڅ کې په رسمي توګه د هغه امارت ومنل شو . د ۱۸۸۰ کال د جولای پر ۲۷ مه افغانانو د سردار ایوب خان په مشرۍ د جنرال به رو (Burrow) په مشرۍ د انګرېزانو یو پوځ د کندهار په میوند کې سخت وځاپه او پخپله کندهار چې هلته د برتانیې نور پوځونه مېشت و، محاصره کړ. په کندهار کې د انګرېز لاسپوڅي سردار شېرعلي خان تر واکمنۍ لاندې د انګرېزانو واکمنۍ سقوط کړ او په کندهار کې د پاځون ساحه دومره ارته شوه، چې ربښې یې ان تر کوټې پورې ورسېدلې .

په دې اساس سردار ایوب خان هم د انګلیس او هم د نوي امیر لپاره یو د ناڅاپه یو لوی ګواښ (خطر) رامنځ ته کړ. ګریفن او امیر د هغه د له منځه وړلو لپاره یو د بل مرستې ته اړ شول . په ډېره بېړه یې سرای خواجه ته نژدې د ذمه د غونډۍ په سیمه کې یې د جولای پر ۳۱ مه او د اګسټ پر لومړۍ نېټه د شېرړو ساعتونو لپاره دوه ځلې غونډه وکړه او داسې پرېکړه یې وکړه، چې انګرېزي پوځونه دې له ځنډ پرته کابل ترک کړي او انګرېزي چاراوکي دې نولس نیم لکه روپۍ،چې نمایي یې بخشش او نیمایي یې په افغان خزانې پورې اړوندې وي، امیر ته ورکړي . د امیر پر وړاندې یې ژمنه وکړه غلجي خلک به دې ته وهڅوي،چې پرهغو انګرېزي لښکرو باندې بریدونه ونه کړي، چې درابرتس په مشرۍ کندهار ته لېږل کېږي. موخه یې دا وه چې سردار ایوب خان له کندهار څخه وشړي. سره له دې چې امیر پر هغه ډېر ټینګار هم وکړ؛ خو بیا هم د هغوی تر منځ د هېڅ ډول معاهدې تړون ونه شو .

د رابرتس په مشرۍ د انګرېزي پوځونو له ۱۰۰۰۰ زرو عسکرو څخه جوړ او ټاکل شوی لښکر د اګسټ پر لسمه د کندهار په لور روان شو او هلته یې وروسته له هغه، چې د سردار ایوب خان پوځونو ته یې ماتې ورکړه، د کوټې له لارې هند ته لاړل. په داسې حال کې، چې په کابل کې مېشت د انګرېزانو یو بل پوځ د ستیورات تر مشرۍ لاندې، چې شمېر یې ۲۰۰۰۰ کسه و، د شترګردن له لارې هند ته تللی و. په دې ترتیب د امیر عبدالرحمن په ناستې او د انګرېزي پوځونو په وتلو سره د افغان _ انګلیس دویمه جګړه پای ته ورسېده .

په بل کال (۱۸۸۱) په کندهار کې مېشتو انګرېزي پوځونو دبېلابېلو دلیلونو له مخې په اپرېل کې کندهار هم تخلیه کړ او د هغه ولایت اداره یې امیر ته پرېښووه. خو د هماغه کال دجون په میاشت کې دویم ځل لپاره سردار ایوب خان بیا له هرات نه پر کندهار وروخوځېد او هغه یې لاس ته راوړ؛ خو له امیر سره په مقابله کې چې له زیات پوځ سره هلته تللی و، ماتې وکړه او فارس ته یې پناه یوړه . هرات او کندهار د نوي امیر لاس ته ورغلل . پر ۱۸۸۴ کال د میمنې ولایت هم، چې تر هغه وخته پورې د یوه خپلواک امیر تر واک لاندې و، د امیر تر ولکې او قلمرو لاندې راغی . په دې ترتیب د لیتن د ډېر ټینګار او طرحې پر خلاف افغانستان یو موټی او متحد شو؛ خو ځینې سمیې چې د ګندمک په تړون کې راغلې، له افغانستان نه بېلې شوې او د هغو بهرنۍ خپلواکي سلب شوه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پای او پایله

د دغه اثر له لوستلو ښکاره ده، چې په افغانستان کې په سیاسي ساحه کې، په ځانګړې توګه د هېواد د امنیت او د دولت د نظم دورانکارۍ او بیارغاوني کارونه ځنک په ځنګ په ډېر زور او شدت سره روان وو . دا عملیه دسدوزیو د کورنۍ تر سقوط وروسته پر ۱۸۱۸ کال ښکاره شوه او د نګلیس د لومړي تېري تر پیل پورې په ۱۸۳۸ د دولت دبیارغاوني چارو په اخر کې غلبه وکړه اود االحمدزیو د واکمنۍ بنسټوال، امیر دوست محمد خان د دغې عملیې ممثل وپېژندل شو . دانګرېزانو لومړي تېري دغې عملیې ته د پای ټکی کېښود او افغانستان د پردیو پر ضد د جګړو او مبارزوپه دوره کې خپل مرکزي حکومت له لاسه ورکړ. له مرکز څخه تښتېدلې قوې تقویه شوې؛ او افغانستان په وړو واحدونو ووېشل شو . په دې ترتیب د افغانانو لومړی برخورد له پر مخ تللو او پر عصري وسایلو سمبال اروپایي انسان وژونکو سره په نظامي ډګر کې و او په دې اساس د هغه اغېزې تل پاتې او منفي ثابتې شوې .

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم ځلي پاچاهۍ پر مهال خپلې پخوانۍ سیاسي رغاونې دا ځل په یوه پرخه کچه په ډېر تدبیر سره له سره پیل کړې او د خپل عمر تر پایه پر دې بریالی شو، چې افغانستان له آمو تر پېښوره په سیاسي لحاظ یوموټی او متحد کړي .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library